

УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

Нормоконтроль проведено _____

Кваліфікаційна робота

другий (магістерський) рівень вищої освіти

спеціальність 053 «Психологія»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЇНІВ ЗСУ В ОСОБЛИВИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ СИТУАЦІЯХ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Виконав: студент групи ПС24р-1зм

Білий Володимир Іванович _____

Керівник: доктор психол. наук, проф.,
професор кафедри психології Деркач Л.М. _____

В.о. зав. каф. психології

канд.психол.наук, доцент Скляньська О.В. _____

2026 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ В ОСОБЛИВИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ УМОВАХ.....	11
1.1. Сучасна широкомасштабна війна в Україні : позиція Збройних Сил України, НАТО та ЄС - мультидоменний альянс.....	11
1.2. Психологія особистості військовослужбовця як військового професіонала та лідера: методологічні підходи до вивчення діяльності в особливих та ризиконебезпечних умовах.....	14
1.2.1. Визначення, характеристика та роль складної, особливої, екстремальної ситуацій: загальне та різне.....	19
1.2.2. Класифікація екстремальних факторів.....	20
1.2.3. Екстремальні фактори психогенного ризику та прийняття рішень.....	29
1.3. Фактори психогенного ризику в особливих умовах діяльності військовослужбовців.....	36
1.3.1. Визначення, характеристика та роль складної, особливої, екстремальної ситуацій: загальне та різне.....	36
1.3.2. Класифікація екстремальних факторів.....	41
1.3.3. Екстремальні фактори психогенного ризику та прийняття рішення.....	43
1.4. Особливі (ситуативні) та діяльнісні фактори: субординація зовнішніх (об'єктивних) та внутрішніх (суб'єктивних) детермінант (умов) діяльності: психологічна готовність до діяльності, установка та адаптація в особливих умовах військової діяльності: моделі виходу з реактивного стану	44
Висновки до розділу 1	48

РОЗДІЛ 2. ПСИХІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ, ПРОЦЕСИ ТА СТАНИ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКООВОСЛУЖБОВЦЯ ЯК ВІЙСЬКОВОГО ПРОФЕСІОНАЛА.....	50
2.1. Спрямованість, прояви темпераменту у військово-професійній діяльності.....	50
2.2. Характер військовослужбовця та його вплив на поведінку та професійну діяльність.....	53
2.3. Практичні здатності та їх вплив на формування психічних процесів, станів та новоутворень у військовослужбовця-початківця, контрактника та ветерана ЗСУ	63
2.4. Пізнавальні процеси у військово-професійній діяльності воїнів в особливих умовах: специфіка формування когнітивної стійкості українських воїнів	69
2.5. Вплив особливостей функціонування емоційно-вольової сфери бійців на їх психічні стани: психологічна сутність паніки, причини	77
Висновки до розділу 2.....	81
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В МАЛИХ ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНИХ ГРУПАХ В ОСОБЛИВИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ УМОВАХ.....	84
3.1. Психологічна характеристика діяльності військового підрозділу як малої соціальної групи в особливих та ризиконебезпечних умовах військового соціуму: психологічна підготовленість, навички та вміння до дій в особливих умовах, загартування професійних навичок та вмінь.....	84
3.2. Психологічні риси військовослужбовців військового підрозділу ЗСУ, які є вирішальними для успіху в операціях (бойових діях) суміжних із новими бойовими статутами НАТО	88

3.3. Дослідження психологічних рис, які вважаються вирішальними для успіху у військових підрозділах країн НАТО.....	89
3.4. Дослідження психологічних рис, які вважаються вирішальними для успіху у військових підрозділах США.....	92
3.5. Дослідження психологічних рис, які вважаються вирішальними для успіху у військових підрозділах Великої Британії.....	95
Висновки до розділу 3	98
РОЗДІЛ 4. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЇНІВ ЗСУ В ОСОБЛИВИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ СИТУАЦІЯХ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	100
4.1. Психологічна характеристика особистісних властивостей військового персоналу за особливих та ризиконебезпечних умов діяльності.....	100
4.1.1. Організаційно-методичні засади проведення дослідження	100
4.1.2. Мета емпіричного дослідження, опис вибірки досліджуваних.....	100
4.1.3. Структура емпіричного дослідження, гіпотеза, характеристика особистісних властивостей стресостійкості воїнів ЗСУ в особливих та ризиконебезпечних умовах.....	101
4.2. Аналіз отриманих кількісних та якісних показників експериментального дослідження.....	102
4.2.1. Шкала «Страх смерті» (DAS, Г. Темплер).....	102
4.2.2. Методика оцінювання рівня стресостійкості військовослужбовців (Українець В.М.).....	107
4.2.3. Опитувальник психологічної стійкості військовослужбовців ЗСУ в умовах бойових дій (Н. Лозінська).....	112
4.2.4. Опитувальник військово-професійної життестійкості (О. Кокун).....	116

4.2.5. Шкала самоефективності (Р. Шварцер, М. Єрусалем).....	120
4.2.6. Тест-опитувальник «Визначення стресостійкості особистості» (В. А. Семиченко).....	124
4.2.7. Шкала резильєнтності Коннора–Девідсона (CD-RISC-10)	128
4.3 Обґрунтування психологічних, соціальних та організаційних рекомендацій щодо інтегративного розвитку та формування стресостійкості військовослужбовців в особливих та ризиконебезпечних умовах військової діяльності.....	139
Висновки до розділу 4	142
ВИСНОВКИ	145
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	157
ДОДАТКИ.....	166

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією із актуальних та малодосліджених проблем «Психології діяльності в особових умовах» є вивчення та висвітлення психологічних закономірностей *діяльності, змін та відновлення* психічної діяльності воїнів ЗСУ в умовах надзвичайних та ризиконебезпечних ситуацій. В умовах ведення сучасної когнітивної війни, поглибленого вивчення та розуміння потребують особливості професійної діяльності військовослужбовців за умови постійного підвищеного фактору ризику (С.І. Головченко та ін., 2021). Брак інформації до особливих умов діяльності та непередбачуваних змін бойових дій сучасної, високо-технологічної когнітивної війни (С.Д. Максименко, Л.М. Деркач, 2024), теоретико-методологічні аспекти підготовки військових до особливих умов діяльності в екстремальних умовах дії факторів психогенного ризику (О. Блінов, 2020), базові види психологічної підготовки до дій в особливих умовах службової діяльності, психолого-педагогічні компоненти здатності службовця до дій у ризиконебезпечних, надзвичайних умовах, моделі здатності військовослужбовців до дій (В.Осьодло, 2013) створюють спектр вельми важливих, не систематизованих до сього часу наукових розвідок як в теоретичному, так і в методологічному аспекті.

Сучасний український воїн ЗСУ має сформувати стійкість, витривалість до ефективної діяльності в особливих умовах когнітивної війни, і тому малодослідженими залишається проблемне коло питань, що становлять **суперечності**, але є актуальними потребами військового соціуму, зокрема:

- вплив чинників військової обстановки на психіку військовослужбовця та військового колективу (дія стрес-чинників підвищеної інтенсивності та феномен стресостійкості);

- формування професіональної та особистісної надійності воїнів ЗСУ в особливих умовах (специфіка професійної діяльності військовослужбовця та організаційні та правові основи безпеки військової діяльності);

- формування військової ідентичності воїнів ЗСУ (Концепція військової ідентичності військового персоналу) та ПРОГРАМА інтегративного розвитку формування стресостійкості військовослужбовця (інтеграція як вектор розвитку: детермінація бойової поведінки, бойова активність, сміливість, самовідданість бійця) а також формування стресостійкості в умовах сучасного бою: моделі здатності до ефективної військової дії (Корчемний П.А., 2010);

- психологічне забезпечення прийняття рішень військовими-професіоналами в екстремальних та особливих умовах;

- вивчення психологічних особливостей дій воїнів ЗСУ в ризиконебезпечних ситуаціях службової діяльності (Шашенков Д.М., 2023). Війна досліджується як управління ризиками, а ризик як шанс досягнення перемоги та подолання ризикованої поведінки: розвиток психоемоційної саморегуляції та психологічне благополуччя стрілецьких, мотопіхотних або механізованих підрозділів ЗСУ);

Вважаємо, що вищеперераховані потреби Українського суспільства є підставою для нашого дослідження, яке ґрунтується на теоретико-методологічному аналізі проблеми «Психології діяльності воїнів в особливих умовах» (психолого-педагогічний аспект), а також нашому власному бойовому досвіді ветерана АТО з 2014 року та діючого військовослужбовця ЗСУ (методичний аспект, 2014-2025 роки).

Зважаючи на багатовекторні напрями обраної нами проблеми наукового дослідження, ми позначимо ключові ракурси розвідок обраної феноменології і лімітуємо наш науковий пошук у вирішенні проблемного кола проблем «Психологія діяльності воїнів ЗСУ в особливих та ризиконебезпечних умовах сучасної когнітивної війни», що і обумовило вибір системного підходу до досліджуваних питань.

Об'єкт дослідження - стресостійкість військовослужбовця в особливих та ризиконебезпечних умовах когнітивної війни.

Предмет дослідження - інтегративний розвиток особистості воїна ЗСУ до особливих умов діяльності в ситуаціях інтенсивного ризику.

Мета дослідження – визначення теоретичних та методологічних основ військової діяльності воїнів ЗСУ в особливих та ризиконебезпечних умовах професійної діяльності сучасної війни; розробити модель стресостійкості воїна ЗСУ до військових дій в особливих та ризиконебезпечних умовах професійної діяльності.

Для досягнення поставленої мети були висунуті **завдання**:

1. Надати теоретико-методологічний аналіз основ інтегративного та когнітивного розвитку особистості воїна ЗСУ в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях;

2. Дослідити структуру особистості воїна-захисника, ключових компонентів структури особистості офіцера, сержанта, рядового;

3. Визначити фактори психогенного ризику військовослужбовців ЗСУ з різним бойовим досвідом;

4. Відокремити критерії класифікації екстремальних факторів психогенного характеру, діяльнісні та ситуативні фактори бойової ситуації, що впливають на когнітивну стійкість та рівні стресостійкості військового персоналу;

5. Розкрити зовнішні та внутрішні детермінанти стресостійкості військовослужбовців ЗСУ в надзвичайних, ризикованих для безпеки та життя умовах сучасного бою (психологічний аспект);

6. Побудувати системну модель стресостійкості особистості-воїна на основі структурно-динамічних, хронологічних, пізнавальних (когнітивний самоконтроль) компонентів стресостійкості;

7. Відокремити функції, ключові характеристики, професійні компетенції військового підрозділу як малої соціальної групи (МСГ), здійснити визначення поняття на основі порівняльного аналізу феноменології

у країнах НАТО, США та Великої Британії та психологічні особливості діяльності МСГ в Україні, що забезпечують психологічну готовність до діяльності в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях.

8. Розробити рекомендації щодо системи психологічного, соціального та організаційного розвитку стресостійкості військовослужбовців (офіцерів, сержантів, рядових) з урахуванням їх бойового досвіду участі у оперативних діях МСГ та суміжних з досвідом країн НАТО та США (Стаття 5).

Гіпотези дослідження:

Гіпотеза 1. В особливих та ризиконебезпечних умовах військової діяльності військовослужбовців ЗСУ з різним досвідом бойових дій демонструють різний рівень стресостійкості.

Гіпотеза 2. Стресостійкість особистості та діяльність військовослужбовця за особливих та ризикованих ситуацій діяльності – це системно-інтегративна властивість індивідуума, що прогнозує індивідуальні психологічні та біологічні реакції на стрес, організаційно-поведінкові паттерни поведінки та стратегії подолання, що ґрунтуються на 3-х формах мілітарної ідентичності: ідентифікація із особистістю кар'єрою в армії; ідентифікація з окремими армійськими угрупованнями; ідентифікація зі Збройними Силами (за Я. Стельмахер, О. Хріст, П. Тіссінгтон, 2015).

Теоретико-методологічний підхід в даній магістерській роботі є комплексним до окресленої проблематики і зумовлює використання:

- структурно-динамічного підходу у визначенні структури складових стресостійкості особистості військовослужбовця ЗСУ в особливих умовах діяльності;
- діяльнісного підходу у виокремленні детермінуючих (внутрішніх та зовнішніх) факторів стресостійкості військовослужбовців;
- диференціальний підхід у психодіагностиці типів військовослужбовців з різним досвідом участі у бойових діях, і які використовують різні стратегії подолання стресу або гострого стресу (дистресу), а також засоби протидії;

- когнітивний підхід у психодіагностиці психологічних профілів когнітивного самоконтролю воїнів - початківців та воїнів, ветеранів АТО.

- системний підхід у психодіагностиці військовослужбовців із різними когнітивними стилями подолання стресу в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях;

- інтегративний підхід, що зумовив симбіоз використання інноваційних 9 когнітивних та класичних технологій розвитку та формування стресостійкості військового персоналу.

Методи дослідження.

Метод системного аналізу дозволив систематизувати теоретико-методологічний досвід українських та зарубіжних фахівців з предмету дослідження.

Метод структурно-функціонального аналізу був використаний із метою операціоналізації ключових понять дослідження, з'ясування змісту психологічної структури професійної діяльності військовослужбовців як психологічної категорії; психологічні компоненти здатності та готовності до дій в особливих та ризиконебезпечних умовах.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ В ОСОБЛИВИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ УМОВАХ

1.1. Сучасна широкомасштабна війна в Україні: позиція Збройних Сил України, НАТО та ЄС - мультидоменний альянс

Широкомасштабна війна росії проти України – це унікальний Український досвід еволюції оборонних стратегій когнітивної війни в Україні, військової діяльності в особливих та ризиконебезпечних умовах, особиста мужність та стійкість військовослужбовців ЗСУ.

Війна в Україні (2014-2025 роки) змінила історію в глобальному вимірі [5]. Концептуалізація мистецтва ведення сучасних бойових дій, трансформація оборонної стратегії Збройних Сил України, оновлення військового мислення призвело до еволюції військової діяльності військовослужбовців, зокрема суттєво в *особливих та ризиконебезпечних умовах захисту країни*.

Війна росії проти України суттєвим чином вплинула на військову ідентичність військовослужбовців ЗСУ, підсилила їх бойову активність, сміливість, самовідданість, бойову силу, працездатність бійців, які є проявом трансгенераційного зв'язку з генетичним кодом української нації, військовою культурою предків (1).

Специфіка професійної, військової діяльності воїнів в сучасній гібридно-інформаційній-психологічно-когнітивній-дроновій війні[49;65;29;55], еволюція її природи з 2022 року свідчить про здатність воїнів ЗСУ активно протистояти дії екстремальних факторів в несприятливих, безпечних для життя та здоров'я обставинах. Постійні підвищенні фактори ризику в умовах невизначеності, браку інформації у швидкоплинних умовах бойової обстановки та сучасного бою [27;17;36;]

потребують розуміння сутності та психологічних особливостей діяльності військовослужбовців: наприклад, Десантно-штурмових Військ ЗСУ, механізованих підрозділів в дронівій-когнітивній війні, Сил спеціальних операцій тощо в особливих та ризиконебезпечних умовах, одноставно підкреслюють зарубіжні військові експерти [69;70;80;79].

Когнітивна війна, як визначає Г. Тараненко [57; С. 371], «...спрямована на вплив на свідомість людини, зокрема на здатність раціоналізувати, критично мислити та приймати відповідні рішення. У когнітивній війні мета – це завоювання сердець і умів людей».

Генезис когнітивної війни в українському контексті, на мою думку, як ветерана та учасника АТО з 2014 року, ґрунтується на трансдисциплінарному розумінні її природи, психологічних (когнітивних), нейропсихологічних особливостях впливу на свідомість військових та українців, її еволюційний потенціал у глобальному вимірі. З 2014 року – початку гібридної війни в Україні, а потім 2022-2026 рік, який ми визначаємо за Максименко С.Д., Деркач Л.М., як еволюцію гібридної війни в інформаційно- психологічно-когнітивно-дронову війну [6], з'явилися сучасні теорії психологічної війни: Ф.Дю Клузель, Н. Бухлер, С. Прадхан та інші, авторами яких є фахівці з різних країн світу. Перераховані автори мають спільну мету: розробка методів протидії засобами нейроно-психо-комп'ютерних технології та штучного інтелекту.

Отже, позиція Збройних Сил України, НАТО та ЄС — це створений під час війни мультидоменний альянс – п'яти вимірів ведення бойових дій: земля, повітря, море, космос, кіберпростір, з метою формування поведінкових стратегій подолання невизначеності бойової ситуації військовими при прийнятті рішень. Використовується компетентнісний підхід ЗСУ України до імплементації стандартів НАТО та типологія стратегій подолання ризикованої поведінки в особливих та ризиконебезпечних умовах. В цьому альянсі шостим доменом виступає **КОГНІТИВНИЙ** домен: мислення людини та алгоритми її мислення, які

спотворюються завдяки «...dezінформації та пропаганді, зловмисних наративів та відповідних контрнاراتивів, спрямованих на внутрішню та міжнародну аудиторію» [57; С. 371], а також багато дезінформації, при цьому руйнуються військові та національні ідентичності людини.

Тому дослідження когнітивної війни, як справедливо зазначають психологи [5; С. 14], «...має життєво важливе значення як для світової спільноти, так і для нашої країни, щоб краще розуміти, передбачати та реагувати на складні проблеми сьогодення та майбутніх викликів безпеці операцій». Актуальність дослідження обраної проблематики підсилюється також необхідністю вивчення українського військового досвіду ведення специфічної, сучасної когнітивної війни странами НАТО, ЄС, розумінням формування поведінкових стратегій подолання ризикованої поведінки воїнами ЗСУ.

Специфікою когнітивної війни в Україні є її мінливий, динамічний характер, її швидкоплинний розвиток та зміни (наприклад, поява нового виду зброї - дрони різних модифікацій). Критерії розвитку когнітивної війни в Україні включають: її логіку (принципи) з урахуванням багатодомених стратегій, показників та потенціалу, факторів домінування дій, унікальні стратегії захисту, які використовують НАНО, БІО, ІНФО та КОГНО технології. Тобто, еволюція поняття «теорія когнітивної війни» в Українських реаліях, із точки зору реалізованих теоретико-методологічних підходів та уроків війни *для глобальної спільноти*, є вельми значущою науковою, інноваційною розвідкою, бо стосується її руйнівного впливу на когнітивні процеси особистості та використання методологічного та методичного арсеналу когнітивної науки [6]. Руйнівний вплив на людську свідомість, різні форми та види маніпулювання свідомістю особистості, а особливо військових, в особливих та ризиконебезпечних умовах, є малодослідженою в психологічному аспекті проблематикою досліджень до цього часу.

1.2. Психологія особистості військовослужбовця як військового професіонала та лідера: підходи до вивчення діяльності в особливих та ризиконебезпечних умовах військової діяльності

Психологія особистості військовослужбовця в умовах когнітивної війни в Україні є предметом уваги широкого кола науковців, зокрема, і військових психологів. Так, аналіз психологічної літератури [4] засвідчує наявність досліджень, присвячених з'ясуванню вмінь командира -лідера професійно, компетентно оцінювати:

- індивідуальну структурну організацію особистості воїна;
- пізнавальні процеси у психології військовослужбовця;
- психічні властивості особистості військовослужбовця як військового професіонала та лідера;
- вектори психологічних напрямів роботи командирів для підтримання позитивного психічного стану військовослужбовця;
- психічні новоутворення військовослужбовця у військово-професіональній діяльності тощо.

Різні підходи вітчизняних та зарубіжних фахівців роблять акцент на різних умовах теоретико-методологічних засад дослідження психології особистості воїна-захисника, детермінантах та складових. Такими є:

- когнітивні
- морально-ціннісні
- емоційно-вольові
- психофізіологічні тощо

Така специфіка психології особистості військовослужбовця в особливих та ризиконебезпечних умовах військової діяльності передбачає необхідність вивчення *структурної організації його особистості* як компетентного військового професіонала з індивідуальною системою чинників формування тріади:

Індивідуальність – особистість – суб'єкт військово-професійної діяльності

Звернемося до енциклопедичних визначень та тез наведених понять видатних психологів сучасності.

За усталеною у вітчизняній науковій літературі традицією, ми використовуємо термін «структурна організація особистості», маючи на увазі не тільки загальну характеристику особистості, але й розвиток особистості військовослужбовця як військового професіонала та лідера.

Структурна організація особистості визначається як суб'єкт соціальних відносин і свідомої діяльності [9]. Загальновідомо, що *особистість* проявляється та формується в процесі соціалізації як результат свідомої діяльності та спілкування. За Максименко С.Д., «*особистість* є формою існування психіки людини, яка являє собою цілісність здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності, і має свій унікальний та неповторний внутрішній світ» [28; С.38].

Становлення особистості військовослужбовця ЗСУ, сучасний бій та його вплив на психіку воїна-захисника, визначають активність військового в бою, його продуктивність військової діяльності. Для певних типів військовослужбовців «...фактори активності сприяють мобілізації і концентрації фізичних і духовних можливостей людини, підвищенню бойової активності, сміливості, самовідданості. Інші фактори, навпаки, дезорганізують бойову діяльність воїна, блокують доступ до наявних резервів організму, засмучують роботу нервової системи і психіки» [16; С1.]. Таким чином, *внутрішні* (прийняттям цілей війни) та *зовнішні* (соціальні та бойові) *фактори*, що впливають на бойову діяльність воїна, малої військово-соціальної групи (8-10 осіб), військового колективу, мають вирішальний вплив на підрозділ, його бойову силу, стресостійкість, витривалість, працездатність.

В розгляді специфіки становлення особистості-воїна 21 століття, з нашої позиції, доцільно надати цілісний психологічний аналіз

індивідуальності, особистості, суб'єкта військово-професійної діяльності, тобто людині, що осмислює життя на війні *конструктивно*. Проблематика системи активності особистості (підтримання душевної та фізичної рівноваги, результативність та продуктивність діяльності) широко досліджується як в українських, (...) так і в зарубіжних дослідженнях (...). Загальним вектором наукових розвідок зарубіжних психологів є розробка інноваційних підходів до вивчення індивідуального професійного становлення особистості військовослужбовця (кадета, курсанта, офіцера, командира).

У руслі нашого дослідження дотичними є наукові досягнення українського психолога В.В. Рибалки, який серед детермінант особистісної структури виокремлює *вік демобілізованих молодих людей*, а також *соціально-імперативний рівень особистості*.

Такий підхід дозволив досліднику визначити вимоги військової професії, отримати банк обов'язкових професійних знань військовослужбовця, визначити рівень його професійної культури та етики. Науковий підхід В.В. Рибалки дозволив виокремити конкретні індивідуальні (персоналізовані) якості, які мають бути притаманні військовослужбовцям ЗСУ:

- військова комунікабельність;
- цілеспрямованість;
- рішучість;
- наполегливість;
- сміливість;
- патріотизм;
- емоційна стійкість;
- здатність до саморегуляції в екстремальних умовах бою;
- військова компетентність;
- ерудиція в сучасних умовах бою;

- оперативне прийняття рішень у динамічних та екстремальних умовах бою;
- працездатність;
- витривалість;
- загартованість.

Отже, наведений перелік якостей сучасного воїна у когнітивній війні розкриває, на наш погляд, цілісний зміст інтегрованої характеристики індивіда, особистості, як суб'єкта військово-професійної діяльності.

Іншими словами, за висновками Лісовського П.М., «Якщо у понятті «індивід», підкреслюється, що людина – природна істота, то «особистість» враховує її соціальну природу, а «індивідуальність» - своєрідність властивостей окремої особистості» [24; С.28].

З попередніх досліджень військових психологів [20] маємо переконливі докази значної взаємодії між усвідомленням індивідуального «Я» та рівнем відповідальності бійця ЗСУ за свою Вітчизну, яка починається із відповідальності за СВОЮ ВЛАСНУ ДОЛЮ як суб'єкта військово-професійної діяльності, як військового професіонала та офіцера-лідера. В цьому контексті, ми вважаємо, Лісовський П.М. переконливо обґрунтував тезу про те, що «У понятті «суб'єкт» фіксується така характеристика індивіда чи групи, як здатність бути носієм предметно-практичної діяльності, джерелом активності, спрямованої на об'єкт» [24; С. 29].

Теоретичний та прагматичний інтерес до проблеми розрізнення особистісного й індивідуального у становленні Українського воїна підсилює проблема удосконалення практики підготовки демобілізованих молодих бійців, військовослужбовців за контрактом, курсантів, майбутніх офіцерів. Акцент на координації засобів впровадження в навчальний процес знань майбутніх військових командирів (і навіть на рівні сержантського складу) про структуру особистості воїна-захисника ЗСУ, здібності та риси характеру, темперамент, ментально-ціннісні настанови воїна-захисника, потенціал особистості «генералізована властивість особистості розгортати своє

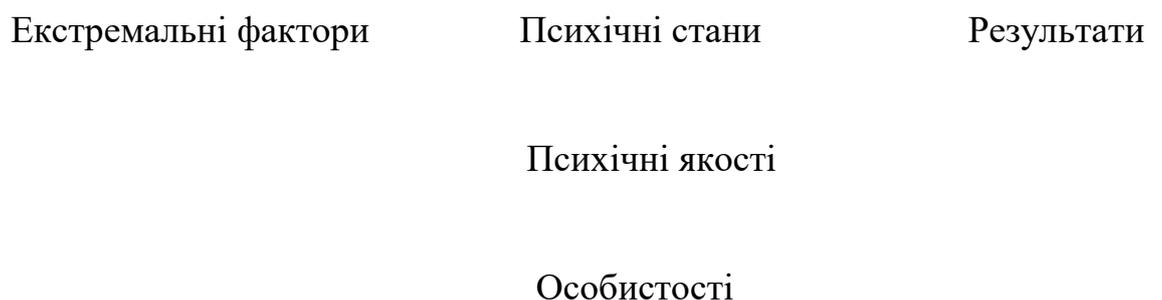
індивідуальне буття індивідуально притаманним їй засобом» [30; С. 209] в умовах інноваційної когнітивної війни є новим свідченням еволюції Українського війська. І тому, в психологічній структурі особистості військовослужбовця ЗСУ, в умовах когнітивної війни, головним чинником виступає потенціал воїна, стресостійкість, витривалість а також «Лідерство у військових підрозділах визначено критично важливим для успішного виконання бойових завдань і забезпечення загальної ефективності збройних сил»[62; С. 244]. На думку цитованих вище науковців, «... ключовим завданням є підготовка військових кадрів до швидкого прийняття рішень та адаптації до непередбачуваних бойових ситуацій» [62; С. 244].

Концептуальні засади вивчення феномену психологічної структури особистості військовослужбовця в особливих та ризиконебезпечних умовах військової діяльності, потребують, на наш погляд, концептуалізації поняття «діяльність в особливих та екстремальних умовах», розуміння підходів до вивчення діяльності в екстремальних умовах.

В контексті зазначеної проблеми, підкреслимо, що традиційно діяльність в особливих та екстремальних умовах досліджується як тріада взаємопов'язаних параметрів:

- 1) характеристик екстремальних факторів (зовнішніх умов діяльності);
- 2) психічних станів і властивостей особистості (внутрішніх умов діяльності);
- 3) показників (результатів) діяльності.

Нижче наводиться схема психологічного вивчення діяльності в екстремальних умовах:

На даному етапі викладення матеріалу нашого дослідження, ми також підкреслимо думку про те, що в наведеній тріаді важливим для цілей нашого дослідження є взаємозв'язок зовнішніх (об'єктивних) та внутрішніх (суб'єктивних) факторів діяльності українського військового. Домінантними є суб'єктивні фактори для успішного виконання бойових завдань, бо єдність безпосереднього та опосередкованого проявляється безпосередньо в діяльності індивіда. Суб'єктивні фактори діяльності в екстремальних умовах тісно пов'язані із поняттям «готовність особистості до діяльності в екстремальних умовах».

Найбільш вживаним є визначення, за яким під «психологічною готовністю «розуміють стан мобілізації всіх психологічних та психічних систем людини, які забезпечують ефективне виконання необхідних дій...». Показово, що готовність і установка до реалізації військової потреби, виражають внутрішній світ людини, позицію воїна, його ціннісні орієнтації та морально-етичні установки по відношенню до супротивника, ситуацій діяльності в особливих та ризиконебезпечних умовах діяльності. В силу зазначеного, стан психологічної готовності має динамічну, складну структуру, основними складовими якого є сукупність:

- Мотиваційних
- Інтелектуальних
- Вольових якостей особистості військовослужбовця в їх співвідношенні із зовнішніми умовами діяльності, які суттєвим чином впливають на результат військової діяльності, на екстремальні фактори психогенного ризику та прийняття рішення в бойових умовах.

1.2.1. Індивідуальність, особистість, суб'єкт - багатовимірність особистості військово-професійної діяльності

Нижче ми наводимо системну модель стресостійкості особистості у вигляді узагальнених результатів теоретичного аналізу дослідження психології стресостійкості [78;С.89], на яку ми будемо спиратися у

теоретико-методологічному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні проблеми діяльності військовослужбовців ЗСУ в особливих та ризиконебезпечних умовах. Такий підхід, із нашої позиції, до визначення рівня стресостійкості через суб'єктні вектори прояву (індивід, особистість, індивідуальність), через її компоненти (психофізіологічна, емоційно-вольова, когнітивна, ціннісна складова) та критерії прояву (психологічний, соціокультурний, організаційно-поведінковий) виводять нас на вирішення проблеми впливу та ролі внутрішніх та зовнішніх детермінант розвитку та формування стресостійкості воїнів в особливих, непередбачуваних ситуаціях бойових дій на полі бою [78; С.91],

Таблиця 1.1

**Узагальнені результати теоретичного аналізу дослідження
психології стресостійкості**

<u>ОНТОГЕНЕТИЧНІ</u>	<u>ВХІДНІ СКЛАДОВІ</u>	<u>АДАПТИВНІ ФУНКЦІЇ</u>	<u>МЕХАНІЗМИ</u>	<u>ВИХІДНІ СКЛАДОВІ</u>
Індивідуальність	Інтелектуальний стрес	Трансценденція екзистенціалізація	ідентифікація саморегуляції	конструктивні стратегії, цілісність, самоорганізація
Особистість	Емоційний стрес	Адаптація до суспільства	Его-захисту	Емоц.-ком. саморегуляція
Індивід	Психологічний стрес	Пристосування	Гомеостаз	Психологічна саморегуляція

1.2.2. Психологічна структура особистості військовослужбовця в особливих та ризиконебезпечних умовах діяльності: вплив екстремальних факторів, психічних станів та якостей на результат військової діяльності

Як уже було зазначено у розділі 1.2, зовнішні умови військової діяльності, тобто, соціальні та бойові фактори військової діяльності, в умовах когнітивної війни відбуваються в особливих та ризиконебезпечних=екстремальних ситуаціях. Розглянемо визначення понять «ситуація», «особливі умови» та «ризиконебезпечні умови», тобто,

екстремальні ситуації виконання бойових дій для того, щоб визначити специфіку психологічної структури військовослужбовця як психологічну категорію.

Поняття «ситуація» (франц. *situs*) має два значення: 1. положення, розташування; 2. поставлений, покладений, такий, що лежить, знаходиться. У військовому контексті «ситуація» означає наявність суб'єкта військово-професійної діяльності, який займає певну позицію.

В Енциклопедичних джерелах, зокрема в тлумачному словнику української мови (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005) «ситуація» трактується як сукупність умов і обставин, які створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей.

Важливою є уточнююча вищенаведене визначення думка В. Пліско [37], згідно якої «ситуація», як система зовнішніх щодо людини умов, спонукає та опосередковує активність особистості до діяльності. Відповідно, В. Пліско запропонував класифікацію зовнішніх умов, базуючись на критеріях: просторовому, часовому та функціональному, яка є вельми дотичною до цілей нашого дослідження, зокрема психологічній характеристиці особливих та ризиконебезпечних (екстремальних) умов військової діяльності. Активність особистості у просторовому відношенні виокремлює сприйняття розташування предметів; у часовому відношенні – передумови дій людини; у функціональному відношенні – незалежність в і людини відповідних умов у момент дії.

Оригінально питання поняття «ситуації», як результату взаємодії особистості і середовища, постає у роботах Н.Ф. Шевченко 2013; В.І Ключко, 2008. [64;18]. Фахівці диференціюють об'єктивні та суб'єктивні характеристики ситуації, що надає можливості для визначення ситуації як СИСТЕМИ об'єктивних та суб'єктивних елементів, об'єднаних в діяльності суб'єкта, їх взаємозв'язок. За Н.Ф. Шевченко, якщо середовище складне фізичне, екологічне утворення знаходиться *поза* суб'єктом під час виконання бойових завдань, то ситуація завжди *суб'єктивна*, з притаманним

її перцептивним аспектом. Тому не дивно, що автори наукових видань із військової психології включають в зміст розділів щодо структурної організації особистості військовослужбовця, параграф про сенсорно-розумові акти в розвитку особистості [24; С.3]. Додамо, що ситуація, в якій знаходиться особистість, суттєвим чином впливає на її психологічні стани, якості, психічні властивості, переоцінку власного досвіду, думок, ідей [81;386-390].

Отже, ґрунтуючись на теоретичних положеннях фахівців, щодо поняття «ситуація» перейдемо до визначень особливої та ризиконебезпечної ситуації, частотно вживаної синоніміки до обраних понять та характеристик психологічної сутності кожної із них.

Особливі умови військової діяльності включають виконання бойових завдань, несення служби в особливому режимі (доба через добу без перерви), а також сувору дисципліну. В умовах сучасної когнітивної війни - це виконання бойових дій, що вимагає особливої підготовки та стресостійкості воїнів ЗСУ.

Концептуалізація поняття «особлива ситуація як *надзвичайна ситуація діяльності фахівця* надана в роботі О.М. Дячкової [9; С.163]. Автор констатує: «Нині наукові розвідки у царині забезпечення ефективної діяльності фахівців, які здійснюють діяльність в особливих, надзвичайних умовах, емпіричні дослідження й імплементація психологічних методів і заходів означеного спрямування, належать до низки важливих наукових проблем і обґрунтовані потребою в різнобічному врахуванні особистісних конструктів і можливостей фахівця та умовами його професійної діяльності» [9; С.163].

Загальні закономірності діяльності в особливих умовах характеризуються наступним чином [9; С.163]:

1. Три види психічного навантаження під час діяльності в екстремальних умовах:

- емоційна напруга (емоціогенні чинники: провокують страх, тривогу, ризик);

- неемоційне навантаження (підвищені вимоги до інтелектуального потенціалу, ресурсів та рухового апарату особистості);

- змішане навантаження.

2. Емоційні умови професійної діяльності(предиктори підвищення або спаду в професійній діяльності)

3. Амплітуда показників працездатності корелює з індивідуальними властивостями особистості (типом НС)

4. Емоційна резистентність і адаптивність до професійної діяльності(підвищується, якщо фахівець має попередній досвід, підготовку до впливу особливостей професії. І навпаки, в особливих умовах професійної діяльності напрацьовуються звички, які допомагають протистояти надпотужним емоційним впливам.

5. В особливих умовах діяльності важлива роль належить морально-вольовим якостям людини та іншим особистісним конструктам фахівця»

Таким чином, теоретичний аналіз наукових джерел, проведений нами, надає можливість підсумувати, що спостерігається плюралістична тенденція використовувати поняття «особливі», «екстремальні» чи «надзвичайні» умови [9; С.163].

Ризиконебезпечні умови військової діяльності включають небезпеку для життя під час виконання бойових завдань (бойовий стрес, загроза життю та здоров'ю тощо), а також дисциплінарну відповідальність за самовільне залишення частини під час воєнного стану та психолого-емоційні виклики.

Ризиконебезпечні умови військової діяльності, як правило, супроводжуються фізичними та психологічними ризиками. Наприклад, бойовий стрес може призвести до сповільнення реакції, зниження чутливості, порушення координації, послаблення когнітивних процесів: уваги, пам'яті воїна-захисника.

В роботі Амплєєвої О.М., [11;С.17-23] обґрунтовується відмінність понять «екстремальна ситуація» і «надзвичайна ситуація». За визначенням фахівця, «поняття «екстремальна ситуація» охоплює несприятливі для життєдіяльності, граничні, крайні значення таких елементів ситуації, що вимагають мобілізації адаптивних ресурсів людини» [11;С.17]. Авторка наводить синонімічний ряд термінів, які є часто - вживаними в науковому обігу. Так, ключовими синонімами поняття «екстремальна ситуація» є наступні визначення: *складні, тяжкі, особливі, емоціогенні, критичні, аварійні, надзвичайні, стресогенні, надекстремальні, гіперстресові тощо*. При цьому О. Амплєєва зауважує, що мова йдеться про одне й те ж: особливості впливу стресорів на психіку людини, військовослужбовця. Деталізується визначення «екстремальності» як характеристики впливу на людину стрес-факторів діяльності та її умов (інтенсивні та і слабо інтенсивні стрес-фактори) [11;С.17] .

В цьому контексті, найбільш високий рівень термінологічної плутанини, на наш погляд, спостерігається в наукових джерелах стосовно терміну «надзвичайна ситуація». Перейдемо до аналізу значень цього поняття.

«Надзвичайна ситуація», її визначення в тлумачних словниках репрезентується значеннями «винятковий», «дуже великий». Ми погоджуємося з Амплєєвою О.М., що відмінності між екстремальними та надзвичайними ситуаціями полягають в:

- 1) В інтенсивності зовнішнього впливу на людину
- 2) В рівні небезпеки для життя і здоров'я особистості, що відображається на інтенсивності стресової реакції.

Отже, наведені вище термінологічні визначення понять , на наш погляд, мають безпосереднє відношення до психологічної структури особистості та її психологічних компонентів здатності людини до дій в особливих, ризиконебезпечних ситуаціях.

Процес підготовки як демобілізованих воїнів-початківців, так і контрактників в умовах когнітивної війни потребує реалізації підвищеного рівня вимог не лише до фахових, військових компетентностей, але й зміни та вдосконалення психологічної підготовки військового персоналу. Але сьогоднішня та його військові реалії свідчить про брак єдиних підходів до психологічного забезпечення діяльності особового складу військових частин і з'єднань, бригад для ефективної діяльності в екстремальній обстановці [25; С.75).

Військова діяльність в особливих та ризиконебезпечних умовах є стресогенною та динамічною. Її ключова специфіка і відмінність від інших видів військової діяльності полягає в тому, що до психологічної структури особистості воїна висуваються вельми підвищені вимоги, в першу чергу, психічних та психофізіологічних параметрів. На думку Козар та Литвин [25; С.92-93], виконання оперативно-тактичних завдань, «..як правило, можуть бути лише діями, пов'язаними зі значним ризиком». Тому професійно значущою є проблема психологічної готовності воїнів, бо від неї залежить їх власна безпека та ефективність службової діяльності. В цьому сенсі, якість виконання завдань військовослужбовцями з різним бойовим досвідом, різним рівнем професійної підготовленості, з різними індивідуально-психологічними профілями та стилями діяльності, залежить від рівня психологічної готовності до діяльності в особливих та ризиконебезпечних умовах, а також психологічної структури воїна-захисника.

Варто зазначити, що вітчизняні та зарубіжні науковці пропонують велику кількість класифікацій психологічної структури особистості. Загальновідомою та вживаною є динамічна функціональна структура особистості, що має чотири підструктури: I підструктура - потреби, мотиви, цінності, мораль, картина світу, найвищий рівень і соціально -зумовлений; II підструктура – знання, вміння, навички, які сформовані у особистості на протязі індивідуального онтогенетичного розвитку та шляхом навчання, індивідуальна культура або підготовленість особистості, зумовлена її

біологічними властивостями; III підструктура – результат умов формування особистості та її задатків, зумовлена її біологічними властивостями (когнітивні функції, рівень емоційної та когнітивної регуляції; IV підструктура – представлена типологічними властивостями особистості (характер, темперамент, вікові особливості).

Таким чином, в основу категоріального аналізу феномену психологічної структури військовослужбовця в особливих та ризиконебезпечних умовах варто закладати герменевтичне розуміння, що дозволить визначити *психологічну сутність готовності до військової діяльності, зміст і належний механізм* реалізації під час виконання бойових завдань в екстремальних умовах підвищеного ризику. Це завдання є пріоритетним для військового персоналу ЗСУ ще й тому, що «...актуалізує низку питань з адаптування до стандартів Альянсу» [25; С.75).

Багатодоменний альянс Збройних Сил ЗСУ, НАТО та ЄС, трансформація мілітарної ідентичності Українського війська зі стандартами НАТО, надання військової допомоги з використанням інноваційної зброї (наприклад, платформи PATRIOT), дають можливість систематизувати психологічні компоненти структури особистості військовослужбовців, ВИМОГИ що висуваються до формування, підготовки військових фахівців, здатності до дій воїнів в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях за стандартами НАТО, зокрема [54]:

- зорієнтованість на високий професіоналізм фахівців-воїнів, що несуть службу в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях діяльності;
- єдність підходів до їхньої підготовки, що забезпечує взаємозамінність і взаємодію фахівців із різ них країн;
- націленість на інновації;
- створення, впровадження та неперервний розвиток новітніх методик і технологій у військовій освіті;
- адаптивність до змін, що забезпечує гнучкість і готовність до нових викликів у діяльності та підготовці;

- підтримка партнерства та співпраці для спільного вдосконалення стандартів і вимог до підготовки фахівців;
- акцент на етичних принципах і відповідальності за свої дії.

Відтак, психологічна структура особистості військовослужбовця ЗСУ в особливих та ризиконебезпечних умовах широкомасштабної війни в Україні є дискусивною, малодослідженою проблемою психології діяльності в екстремальних умовах, але вельми актуальною для Збройних Сил України.

На думку Дячкової О.М [9; С.165], професійна придатність воїна забезпечує ефективне виконання професійних обов'язків. Відтак, потреба визначити структуру особистості військовослужбовця, забезпечує ефективність військової діяльності в особливих, екстремальних та надзвичайних умовах тому, що надає інформацію щодо **рівнів стресостійкості** (рівнів психологічного та фізіологічного стресу) кожного воїна-захисника, здатного до розвитку практичних здібностей військовослужбовців у військово-професійній діяльності.

Загальновідомо, що в основі особистості лежить її структура та її структурні компоненти: темперамент, характер, здібності, емоційно-вольові якості, соціальні установки та мотивація [28].

В особливих, екстремальних та надзвичайних умовах військової діяльності сформована психологічна структура військовослужбовця забезпечує рівень її здатності до виконання бойового завдання. Її рівень залежить від взаємозв'язку **психічних процесів** (пізнавальних, емоційно-вольових), **властивостей** (здібностей, темпераменту, характеру) та **станів** (порівняно тривалих переживань). В надзвичайних умовах та ризиконебезпечних ситуаціях ці компоненти психологічної структури захисника динамічно трансформуються, змінюються. Наприклад, пізнавальні процеси- прийняття рішення в ризиконебезпечних умовах бою - можуть інтенсифікуватися або, навпаки, стати факторами дезорієнтації.

Тобто, рівень стресогенної ситуації суттєвим чином може впливати на психічні стани та емоційно-вольову сферу бійця, і в кінцевому результаті на продуктивність військовослужбовця.

Перейдемо до деталізації структурних компонентів особистості в екстремальних умовах та відображення її специфіки. У якості критеріїв для класифікації оберемо:

- Пізнавальні процеси
- Емоційно-вольову сферу
- Властивості особистості
- Психічні стани

Пізнавальні процеси в умовах гострого стресу-дистресу: швидкість реакцій, увага, когнітивний самоконтроль можуть підсилюватися, бо пов'язані із виживанням та безпекою, тоді як довготривала концентрація уваги може погіршуватися.

Емоційно-вольова сфера. Дистрес може призвести до зміни емоційних реакцій військовослужбовця, зниження вольового та емоційного самоконтролю, або навпаки, до посилення вольових актів з метою подолання труднощів.

Властивості особистості. Темперамент і риси характеру можуть стати більш вираженими, здібності до адаптації та саморегуляції ключовими показниками військової працездатності, саморегуляції та військової сили.

Психічні стани. В умовах екстремальності надзвичайна ситуація часто супроводжується таким незвичайними станами бійця як вокалізований шок від гучних вибухів, панічні атаки, тривога або стан надзвичайної зосередженості, ПТСР, жахливі сцени смерті та руйнувань тощо.

Тобто, в особливих та ризиконебезпечних умовах військової діяльності як військового підрозділу (мала соціальна група: 8-10 воїнів) відбувається формування навичок витривалості та стійкості, підґрунтям для яких є рівень:

- сформованості пізнавальних процесів, що забезпечують ШВИДКІСТЬ прийняття рішення, емоційно-вольова сфера;

- емоційно-вольова сфера особистості, що формує стійкість та адаптацію під час бойового стресу;
- властивості особистості, які репрезентують нейронаукові уявлення воїна про стійкість, витривалість, адаптацію;
- психічні стани як породження непередбачуваності та невизначеності під час оперативних дій когнітивної війни.

Отже, взаємозв'язок вищенаведених структурних компонентів особистості воїна ЗСУ, їх специфіка детермінують новоутворення у його військовій діяльності, і впливають на структуру особистості, зокрема:

- Характер діяльності
- Індивідуальні особливості
- Соціальні та середовищні чинники

Вплив екстремальних факторів, психічних станів та якостей на результат військової діяльності військовослужбовців ґрунтовно досліджено в працях В. Ягупова, 2023. На його думку, «військовослужбовці опановують психічні утворення та їх вдосконалюють у процесі бойової підготовки, наполегливої самостійної роботи над вдосконаленням своєї бойової майстерності» [66; С.176]. У зв'язку з цим велику теоретичну та практичну цінність становлять його спроби розробити та проаналізувати ефективність головних психологічних умов **РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ** діяльності. За В. Ягуповим, «головні психологічні умови навчальної діяльності військовослужбовців мають забезпечувати відповідність досягнутого ними результату поставленій меті, що є основним критерієм оцінювання ефективності військово-педагогічного процесу у військовому підрозділі (частині)[66; С.176].

1.2.3. Професійна діяльність військовослужбовця як психологічна категорія: психологічні компоненти здатності військовослужбовця до дій в особливих умовах: стресостійкість, життєстійкість, когнітивна

стійкість, спрямованість, темперамент, характер, результативність, практичні здатності

Професійна військова діяльність військовослужбовців ЗСУ як психологічна категорія в сучасних реаліях когнітивної війни розглядається як наявний, сформований рівень стресогенності, психологічної стійкості, витривалості[2; 19;14;61; 8].

Постійна зміна природи, форм , стратегій і тактик ведення когнітивної війни в Україні (наприклад, дрони із ШІ) висувають високі вимоги до тактики та стратегій ведення сучасного бою підрозділами, а також малими групами розвідувальних підрозділів. Сучасна когнітивна війна вимагає високого рівня сформованості індивідуально-професійного потенціалу воїна-захисника, його рівня стресостійкості [27].

Психологічні особливості стресостійкості військового персоналу в особливих та ризиконебезпечних умовах включають такі його компоненти:

- Адаптивність
- Рівень самооцінки тривожності
- Локус контроль
- Копінг-поведінка в особливих (екстремальних) умовах бойових дій.

Тому мистецтво ведення сучасної війни «...має на меті нав'язування противнику таких умов, за яких він втратить волю до боротьби, волю солдата до спротиву...»[61; С. 77]. Саме тому, наголошує Українець В.М., перемога над ворогом, та її здобуття передбачає ПІДКОНТРОЛЬНІСТЬ РІВНЯ бойового стресу командиром-лідером.

А це, в свою чергу, вимагає успішної адаптації військовослужбовців до дій в умовах сучасної Української оборонної стратегії [5].

Таким чином, визначення рівня стресостійкості кожного воїна як інтегрованого показника його резиліентності (Когут О.), мілітарної ідентичності (Ірхін Ю.Б.), цілісного системного, динамічного утворення (Українець В.М., 2024) надає військовому керівництву науково-

обґрунтованій причинно-наслідковий зв'язок для аналізу *пат-тернів їх поведінці в екстремальних та ризиконебезпечних умовах* сучасного бою (багатодоменний аспект військового наступу).

За висновками В. Українця (2024), «стресостійкість - це складний, багатогранний феномен, залежний від індивідуально-психологічних характеристик особистості військовослужбовця, умов бойової обстановки, тривалості і сили впливу стрес-чинників особового складу [53;61]». Розширюють понятійний аналіз цього визначення, на нашу думку [8], уточнюючи формулюровку «як спрямованістю доступного психодіагностичного інструментарію лише на вивчення окремих властивостей психіки, психічних станів та психічних процесів особистості військовослужбовців».

Таким чином, стресостійкість воїна ґрунтується на вмінні адекватно і швидко реагувати та мобілізуватися на виконання спецоперацій в екстремальних умовах бойових дій, із високим рівнем ризику та невизначеності параметрів особливої (екстремальної ситуації).

Нашим робочим визначенням поняття «стресостійкість в особливих та ризиконебезпечних умовах діяльності воїнів», виходячи із мети та завдань нашого дослідження, буде наступним:

Стресостійкість в особливих та ризиконебезпечних умовах діяльності воїнів – є складною, інтегральною **ВЛАСТИВІСТЮ** суб'єкта, яка взаємопов'язана із комплексом **КОГНІТИВНИХ, ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВИХ, МОТИВАЦІЙНИХ, ОСОБИСТІСНИХ, ЯКОСТЕЙ, САМОКОНТРОЛЬОВАНОЇ, НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ**.

Така інтерпретація нами визначення поняття «стресостійкості» узгоджується з нашими психологічними спостереженнями щодо рівнів стресостійкості військовослужбовців з різним бойовим досвідом, патернів їх поведінки на полі бою (2014-2025 роки). І дозволяє нам зробити спробу і побудувати системну модель стресостійкості особистості-воїна на основі

структурно-динамічних, хронологічних, пізнавальних (когнітивний самоконтроль) аспектів стресостійкості.

Відтак, у структурі стресостійкості воїна-захисника ми виокремлюємо ІНТЕГРАТИВНИЙ БЛОК СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА ЙОГО КОМПОНЕНТИ:

- Вольовий
- Емоційний
- Інтелектуальний
- Мотиваційний
- Комунікативний
- Саморегулятивний блок
- Персонологічна індивідуально-психологічна

характеристика, (психологічний профіль військовослужбовця).

Тобто, всі компоненти інтегративного блоку стресостійкості є тісно зв'язаними, динамічними, компенсаторними; експрес-діагностики дозволяють отримати статистично значущі показники, зважаючи на екстремальні особові, ризиконебезпечні ситуації та психодіагностику проявів стресостійкості у особового складу за таких умов.

Такий акцент на динаміці та процесуальності компонентів інтегративного блоку стресостійкості воїнів, дозволить нам реалізувати мету та завдання емпіричного дослідження їх стресостійкості, обрати батарею психодіагностичних методик, спрямованих на дослідження означеної проблематики.

Чим тоді відрізняється військова діяльність воїна за особливих та ризиконебезпечних умов ВІД ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА Статутом з огляду на рівень стресостійкості?

Діяльність воїна-захисника в особливих та ризиконебезпечних умовах суттєвим чином відрізняється від військової діяльності за інших умов надвеликим, систематичним нервово-психічним перенавантаженням на нервову систему та психіку воїнів з різним бойовим досвідом, стрес та дистрес, накопиченням негативних емоцій, погіршенням адаптивних

здібностей та рівнем резилієнтності (чинити опір дистресу та стресу). Закцентуємо увагу на тому, що професійна діяльність військовослужбовця як *психологічна категорія в особливих та ризиконебезпечних умовах потребує психологічного розгляду та формування **специфічних якостей особистості військовослужбовця, зокрема:***

- 1) ключових аспектів діяльності;
- 2) психологічних вимог до специфічних якостей військовослужбовця;
- 3) необхідних якостей для реалізації діяльності в малих військово-соціальних групах;
- 4) процесуальність та динаміку формування **стресогенності та психологічної стійкості, витривалості з урахуванням років бойового досвіду;**
- 5) високі рівні саморегуляції: когнітивного та емоційного самоконтролю військової діяльності, які ми виокремлюємо, як домінуючі якості під час виконання бойових завдань в умовах когнітивної війни;
- 6) засоби психологічної підтримки, психологічного відновлення після виконання завдання у зоні бойових дій.

На наш погляд, окреслена проблема - професійна діяльність військовослужбовця - має першорядне значення з теоретико-методологічного погляду в умовах еволюції та трансформацій військової ідентичності Українського війська, і особливо, в малих військово-соціальних групах бійців ЗСУ[33]. Нагального вивчення потребують психологічні зміни в структурі діяльності особистості, що опинилася в центрі особливих та ризиконебезпечних ситуацій, сукупність екстремальних факторів, що призводять до психічної напруги (ненормований робочий день, брак сну, постійна вітальна загроза для життя, підвищений рівень відповідальності за прийняті рішення в умовах високого ризику та невизначеності ситуації тощо).

Наслідком є індивідуальні стресогенні реакції людини. Екстремальні ситуації, як ми раніше зазначали, впливають на діяльність та поведінку військовослужбовців.

Екстремальна ситуація як багатовимірне явище, за визначенням В.П. Сиротенко, «...являє собою тимчасовий збіг негативних обставин, що виражається в особливих, несприятливих умовах для діяльності людини» [50; С.478].

Особливі умови мають принципову відмінність від звичайних умов несення військової служби СПЕЦИФІЧНИМ ПІДХОДОМ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ бойових завдань, мобілізацією військових компетенцій, вмінь, навичок, психологічною ЗДАТНІСТЮ до дій в екстремальних умовах. Тому єдність діяльності та свідомості в психології пов'язують через психічні явища особистості, через вчинки. Загальновідомо, що вчинок – це ДІЯ, що усвідомлюється особистістю як акт, що виражає її певне ставлення до своїх:

- Розумово-вольових дій
- Необхідна складова діяльності
- Рівень структури особистості(здатність, спрямованість до дії)
- Морально-психологічного розвитку особистості(цінностей, зразків військової діяльності, наприклад).

Тобто, вчинок – дія в психологічному сенсі – це специфічний вид розумово-вольової дії, необхідна складова діяльності особистості [13; С.17]. І в цьому ракурсі виокремлюють «структуру вчинку, яка відбиває певні етапи його перебігу» [13; С.17], зокрема:

- Попереднє усвідомлення мети
- Боротьба мотивів
- Вибір способів та створення засобів досягнення мети
- Прийняття рішення
- Виконання прийнятого рішення
- Оцінка якості виконання
- Фіксація в індивідуальному досвіді психічних результатів і способів вчинення вчинку

Таким чином, проектуючи психологічну структуру вчинку на військову діяльність, можемо визначити, що діяльність військовослужбовця взагалі, та вчинки зокрема, зовнішньо характеризують:

- Поведінку воїна-захисника
- Основні види і типи його військової діяльності
- Організаційно-психологічну структуру індивідуальної військової діяльності, її цілеусвідомлений і цілеспрямований характер (результат).

Дії в екстремальних умовах, як ми раніше підкреслювали, пов'язані з індивідуальною формою психічної напруги, і навіть перенапруги, стресу, афекту, фрустрації. Тому підготовленість військовослужбовця до дій в екстремальних умовах має відповідати його професійній здатності, *моделі здатності* до адекватної оцінки свого внеску у вирішення оперативно-службових завдань, наприклад, у складі малих військово-соціальних групах в особливих та ризиконебезпечних обставинах бою, що є однією із домінантних особливостей сучасної когнітивної війни.

Психологічні особливості дій в малих військово-соціальних групах в особливих та ризиконебезпечних обставинах сучасного бою обумовлюють психологічні компоненти здатності до дій військовослужбовців. Ми будемо виходити із психологічної сутності визначення *здатності військовослужбовців до ефективних дій в бойових умовах* як комплексу психологічних компонентів, які об'єднуються поняттям *психологічної стійкості, психологічної готовності та витривалості*.

Основні компоненти здатності включають:

- **Мотиваційно (ціннісно-смисловий) компонент**, що за умови екстремальності та ризиконебезпечних ситуацій вимагає чіткого усвідомлення мети та завдань служби, відданість своїй справі та країні. Другим аспектом є наявність позитивної мотивації до успішного, продуктивного виконання бойових завдань та захисту держави.

- **Когнітивний (інтелектуальний) компонент** визначає здатність військовослужбовця швидко приймати обґрунтовані військові рішення базуючись на здатності швидко концентрувати увагу, швидко аналізувати ситуацію на предмет ризиків, використовувати здатність до дивергентного мислення за екстремальної особливої обстановки.

- **Вольовий компонент** дозволяє виділити одну із істотних психологічних якостей – *рішучість* у прийнятті єдиного, правильного рішення без зволікань, а також *цілеспрямованість* у виконанні бойового завдання незважаючи на бар'єри та перешкоди. Наведені якості особистості військовослужбовця доповнюються витримкою за екстремальних умов діяльності та високим рівнем саморегуляції, які забезпечують *когнітивний та емоційний самоконтроль*

- **Психомоторний компонент.**

Отже, вищеперераховані компоненти, є ключовими в структурі мілітарної ідентичності сучасного воїна, і зокрема воїна ЗСУ, в умовах оперативних, бойових дій когнітивної війни.

1.3. Фактори психогенного ризику в особливих умовах діяльності військовослужбовця

1.3.1. Визначення, характеристика та роль складної, особливої, екстремальної ситуацій: загальне та різне

Як і йшлося раніше, ризиконебезпечні умови військової діяльності включають небезпеку у процесі виконання бойових завдань (загроза життю воїна, бойовий стрес), а також дисциплінарну відповідальність за неналежне виконання обов'язків. Так, бойовий стрес в ситуації підвищеного ризику та в умовах невизначеності може призвести до суттєвого погіршення когнітивних функцій: пам'ять, увага [38], зниження чутливості [45], сповільнення реакцій, порушення координації [50]. Фактори психогенного ризику в особливих умовах, викликані *надмірними фізіологічними та психологічними навантаженнями*. У військовій, професійній діяльності в особливих умовах

та ризиконебезпечних ситуаціях, досліджені психологічні закономірності, що пов'язані із емоційним навантаженням напругою та перевантаженням, зокрема, яке суттєвим чином впливає на емоційний самоконтроль воїна-оператора, офіцера-лідера, що приймає рішення тощо[56]:

- Три види психічного, ризиконебезпечного навантаження під час діяльності в екстремальних (особливих) умовах: емоційне, неемоційне та змішане.

Емоційна напруга викликана і породжується ризиком, тривогою, страхом.

Неемоційна напруга в особливих умовах діяльності зумовлена підвищеними вимогами до актуалізації рухового апарату та інтелектуальних, креативних рішень у подоланні ризиконебезпечної ситуації.

Змішане емоційне напруження є синергійним результатом дії емоційного чинника в загальній структурі навантаження, яке властиве усім видам діяльності в особливих умовах, - зазначає Дячкова О.[9; С.164].

Як ми раніше наголошували, у психологічній літературі існує термінологічна плутанина стосовно вживання словосполучення «екстремальні фактори» як синонім до поняття «особливі умови діяльності». В контексті нашої теми, «*екстремальні фактори*» називають по-різному, як підкреслюють співавтори [40 ;С.20], зокрема: стресори, стрес-фактори, фактори підвищеної інтенсивності, стресогенні фактори». Але *загальним для них фактором* є негативний вплив на свідомість, здоров'я особистості та його безпеку.

Тому першоджерелами ЕФЕКТИВНОСТІ військової діяльності в особливих умовах є індивідуальні особливості подолання ризиконебезпечних ситуацій, психологічні чинники формування показників працездатності, адаптивності, резильєнтності, морально-вольові якості особистості, попередня підготовка до екстремальних впливів. І сформована звичка протистояти надпотужним емоційним впливам[74;17-26].

Актуальність досліджень психології ризику, ризикованої поведінки в особливих умовах, яка є малодослідженим напрямком, на наш погляд, потребує деталізованого розуміння та вивчення в умовах когнітивної війни. Вона визначається трансформаційними змінами та оновленими моделями військової служби ЗСУ, а також стандартами НАТО. Крім того, як свідчить наш огляд вітчизняних наукових досліджень з обраної тематики, не знайшли ґрунтового теоретико-методологічного обґрунтування феноменології ризику та ризикованої поведінки в особливих умовах, зокрема:

- потужних стрес-факторів сучасного динамічного бою когнітивної війни;
- управління та контроль ризиками в умовах широкомасштабних бойових операцій та в малих військово-соціальних групах (8-10 осіб);
- ризик, ризикована поведінка, схильність до ризику в екстремальних умовах бойової обстановки;
- психологічний та нейропсихологічний профіль солдата-лідера в адекватній та неадекватній оцінці ризику;
- спільна ціннісна взаємодія суб'єктів (військове братство, патріотизм, поняття військової честі, як чинник ефективності військових підрозділів тощо [33];
- Поведінкові стратегії подолання ризикованої поведінки в умовах когнітивної війни (міський ближній бій (UOIC), бій у місті, забудовах, вулицях ,ближній бій ;
- Психологічна готовність до ризику військовослужбовців в екстремальних умовах діяльності [15] когнітивно-дронові війни;
- Специфіка проведення військових операцій у великих та малих містах з використанням дрової техніки зі ШІ;
- Критерії комплектації солдат, сержантів, молодших командирів та офіцерів в бойові групи розвідки згідно стандартів НАТО (8-10 осіб) із урахуванням СУМІСНОСТІ психологічних та нейропсихологічних профілів обробки інформації задля успішного виконання бойового завдання.

Отже, перераховані вище НЕВИРІШЕНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ психології ризику, з нашої позиції, торкаються і висвітлюють підходи до формування стратегій та засобів *персоналізованого* подолання ризикованої поведінки у професіональній діяльності воїнів ЗСУ за умови когнітивної війни та її сучасної, динамічної природи.

В даному контексті доцільно визначитися із тлумаченням та лексичними значеннями терміну «ризик». За В.Б. Шапар, ризик- ситуативна характеристика діяльності, що полягає в невизначеності її результату і можливих несприятливих наслідках у випадку невдачі [63; С.429]. Виходячи із психологічного змісту поняття «ризик» В.Б. Шапар виокремлює три значення:

1. **Ризик як міра очікуваного неблагополуччя** при неуспіху в діяльності зумовлена сполученням імовірності невдачі і ступеня несприятливих наслідків у цьому випадку.

2. Ризик як дія, що деяким чином загрожує суб'єктові втратою-програшем, травмою, збитком. Експериментально розрізняють ризик мотивований та немотивований. Різниця між ними полягає в тому, на наш погляд, що мотивований ризик розрахований на ситуативні переваги в діяльності. До того ж вивчають ризик виправданий та невиправданий у військовій психології як співвідношення очікуваного виграшу і очікуваного програшу.

3. Ризик як ситуація вибору між двома можливими варіантами дії, результат якого є проблематичним і пов'язаний із несприятливими наслідками.

Таким чином, за В.Б. Шапарем, ризик трактується як ймовірна можливість актуалізації будь-якої несприятливої події, а також негативних наслідків цієї дії.

Інше Енциклопедичне джерело – словник Вебстера (Webster's Encyclopedic Abridged Dictionary) наводить визначення поняття через значення « ймовірність збитків чи втрат».

Таким чином, феноменологія «ризиків» пов'язана з діяльністю військовослужбовців ЗСУ в особливих умовах, що є фактором психогенного ризику, ризиконебезпечною ситуацією, і такою, що може привести до несприятливих, негативних результатів діяльності, втрат та збитків. Саме таким є наше робоче визначення «ризиків», як фактору екстремальної (особливої) ситуації, що передуює прийняттю рішення.

Як слушно пише Shalev, 2022, усі стресори війни тягнуть за собою низку спільних характеристик, включаючи невизначеність та непередбачуваність. Тому вплив війни та бойового стресу призводять до такого низкого рівня стійкості, що у 66% воїнів він є наявним. Такі ж статистичні дані наводить (Galatzer et al., 2018). Показово, що на біо-психосоціальних рівнях стресори призводять до різноманітних реакцій, але науковий інтерес, із нашої позиції, викликає ДИНАМІКА цих процесів у часі. Це є важливою науковою відповіддю на питання, яким чином формувати СТІЙКІСТЬ у воїнів-початківців із метою подолання труднощів ризиконебезпечної ситуації, тренувати їх гнучку саморегуляцію, витривалість, емоційний та когнітивний самоконтроль.

У дослідженнях Pusteuning et al., 2024 доведено, що стійкість актуалізується на різних рівнях: від емоційних та когнітивних процесів до нейробиологічних механізмів, зокрема: регуляція гормонів стресу та нейропластичність.

Як твердить Price et al., 2020 нейропластичність стає предметом інтенсивних наукових розвідок у 21 столітті, у зв'язку із тим, що дозволяє реорганізувати нейронні ланцюги та поведінкові моделі, необхідні для адаптації військовослужбовця до бойового середовища.

Відтак, сучасні визначення та характеристика складної, особливої та екстремальних ситуацій, за цитованими нами науковими джерелами, дозволяє дійти висновку:

1. Фактори стресогенного ризику, що створюють ризиконебезпечну, екстремальну ситуацію у процесі виконання бойового завдання, є варіабельними, і породжують персоналізовані стрес-реакції;

2. Загальним для складної, особливої, екстремальної ситуації є надзвичайно висока безпека для життя та здоров'я воїна-захисника.

3. Для поглибленого розуміння специфіки військової діяльності військовослужбовців в особливих та з високим ризиком діяльності необхідно розуміння критеріїв класифікації екстремальних факторів психогенного ризику, бо їх вплив зумовлює ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ВІЙСЬКОВИМ ПЕРСОНАЛОМ , до аналізу якого ми перейдемо в наступному параграфі.

1.3.2. Класифікація екстремальних факторів

Психосоціальні процеси в психології надзвичайних ситуацій порушують низку актуальних для сучасної когнітивної війни, пов'язаних із дією екстремальних факторів (у вітчизняній психології, наприклад, [40]).

Як йшлося раніше, ми класифікуємо екстремальні фактори в особливих та з високим ризиком небезпечності діяльність військовослужбовців за критеріями висунутими Кришталь із співавторами [40; С.20], зокрема:

- особливостями психосоціальної мотивації, повсякденною напруженістю;

- за часом дії;

- дією на органи почуття

- сферою сімейного життя.

Для військових психологів домінантними факторами психогенного ризику є:

- специфічність військової діяльності демобілізованих воїнів-початківців,

- воїнів за контрактом;

- зовнішні (соціальні та бойові) – внутрішні (фізіологічні);

- безпосередності впливу (стресори).
- мотиваційний ресурс особистості та персоналізовані реакції на стрес(дистрес).

Інша система критеріїв пропонується проф. Тімченком О.В. для визначення факторів психогенного ризику в діяльності працівників ДСНС України, зокрема:

- психологічні фактори;
- фізичні фактори.

Автором розглянуто дві групи психологічних факторів, умовно поділених на фактори психогенного ризику «ГРУПА А» та «ГРУПА Б».

Перейдемо до характеристики **психологічних факторів ризику** ГРУПИ А: фактори, які мають безпосередній ЕМОЦІЙНИЙ ВПЛИВ: А1- небезпека; А2 – невизначеність; А3 –раптовість; А4- негативні емоційні реакції.

ГРУПА Б факторів, їх залежить від професійних можливостей Українських воїнів та мають опосередкований емоційний вплив на особистість: Б1- дефіцит часу; Б2-збільшення темпу дій;

Б3-суміщення декількох видів діяльності; Б4 - надлишок або брак інформації; Б5-крайня інтелектуальна складність; Б6 –ступінь злагодженості.

До **фізичних факторів** автором віднесено високу температуру навколишнього середовища, погана видимість, задимленість тощо.

Таким чином, наведена вище класифікація екстремальних факторів у психології діяльності в особливих умовах, за висновком М.А. Кришталя, «...побудована на основі аналізу системи « людина у ситуації» з огляду на місце фактора у структурі ситуації [42; С.22]. І, відповідно, за цією ознакою виділяються *ситуативні та діяльнісні фактори психогенного характеру*».

Виходячи із об'єкту, предмету та цілей нашого дослідження, проаналізуємо фактори психогенного ризику за логікою міркувань Кришталя та ін., [42; С.22], оскільки в цитованій роботі запропонована класифікація ситуативних та соціально-ситуативних факторів психогенного ризику, що

впливають на аналіз військового ризику за умови дефіциту часу та динаміки з раптових змін в умовах бойової ситуації.

1.3.3. Екстремальні фактори психогенного ризику та прийняття рішення

Прийняття військового рішення в умовах швидкоплинної трансформації бойової ситуації безперечно пов'язано, в першу чергу, з аналізом офіцером-лідером всієї сукупності екстремальних факторів психогенного ризику. Кришталь та співавтори у 2021 році виокремили дві групи факторів:

- Ситуативні фактори: матеріально-ситуативні (Фактор СМ-1-Фактор СМ-10)
- Соціально-ситуативні (Фактор СС-1- Фактор СС-11).

Запропонований вперше системний, деталізований опис екстремальних факторів психогенного ризику, підкреслимо, в особливих та ризиконебезпечних умовах діяльності, містить підстави для їх класифікації як для цивільного населення, так і військових. Структурні складові класифікації визначають, на наш погляд, орієнтири вибору персоналізованих підходів до воїнів військовими психологами, соціальними працівниками та іншими фахівцями в умовах надзвичайних ситуацій, що є вельми затребуваним сучасним підходом до збереження здоров'я воїнів ЗСУ та психосоціальної підтримки населення. На основі розгляду матеріально-ситуативних факторів наукову зацікавленість викликає опис Фактору СМ-2 - незвичайність, нестандартність обстановки поєднані із новим, незрозумілим; Фактор СМ-3 – неможливість контролю за змінами, які відбуваються в обстановці, їх некерованість, стихійність, і які впливають на людину сильніше, ніж передбачувані; Фактор СМ-4 - раптовість, несподіванка, швидкість та радикальність змін, які відбуваються в обстановці; Фактор СМ-5 – насиченість навколишнього оточення малознайомими явищами, які лякають: вибухи, удари повітряної хвилі, сильний аудіо звук, вібрація ґрунту,

тощо; Фактор СМ-9 та Фактор СМ-10 небезпека для життя та здоров'я людини та фактор руйнувань, які спостерігаються (дезорганізація життя).

Отже, розгляд змістовності екстремальних факторів психогенного ризику, зокрема Ситуативних та їх підвидів – Матеріально-ситуативних факторів, надав можливість зрозуміти та пояснити місце фактора ризику у структурі особливої та ризиконебезпечної ситуації.

Узагальнення положень специфіки другої групи екстремальних факторів психогенного ризику- соціально-ситуативних факторів наближає нас до розуміння природи діяльнісних факторів, зокрема, змістових елементів діяльності та поведінки воїна-лідера за особливих ризиконебезпечних умов[6].

У цьому контексті для реалізації цілей нашої роботи важливим є осмислення соціально-ситуативних факторів, а також надситуативних факторів у поєднанні із специфікою діяльнісних факторів для контролю за прийняттям правильного рішення у разі виникнення екстремальної ситуації. Будь-яка ситуація - це лише ланка, де ОБСТАВИНИ мають соціальний контекст (Кришталь, С.24). Наприклад, соціально-ситуативний Фактор Сс2 - психологія та соціально-психологічний клімат у малих групах породжують різні емоції, думки, паттерни поведінки, рівень згуртованості, стресостійкості, витривалості; Фактор Сс3- присутність, поведінка та психічний стан оточуючих мають певну силу і характер впливу на військовий персонал (наприклад, демобілізовані-новачки та воїни-контрактники); Фактор Сс4- складності спілкування та взаємини людей у підрозділі, малій групі. Активно запускаються психологічні механізми зараження, групового тиску, конформізму, наслідування. Професійне спілкування офіцера-лідера з підлеглими має ґрунтуватися; Фактор Сс10- злами соціальних орієнтирів, цінностей, що були притаманні демобілізованим воїнам у цивільному житті. Зміцнення морально-духовних та етичних норм є пріоритетом, обов'язковими змінами для трансформації соціальних орієнтирів у військових екстремальних ситуаціях.

Таким чином, перераховані вище екстремальні фактори психогенного характеру, за розглядом змісту колективної монографії за ред. Кришталь (2021), заслуговують на увагу, мають науково-педагогічну цінність у формуванні фахових, військових компетенцій із успішного формування механізмів стресостійкості як демобілізованих, так і воїнів за контрактом, окреслюють шляхи їх удосконалення, що підтверджується і нашим власним бойовим досвідом (2014-2025).

Значний науковий теоретико-методологічний і методичний інтерес в контексті дослідження і обговорення цієї проблеми викликає психологічна характеристика *діяльнiсних факторiв*, їх змістові елементи діяльності, які виступають у якості екстремальних факторів, якщо несуть ризик високого ступеню та сильних емоційних реакцій військового персоналу. Це особливо є важливим етапом нашого огляду досягнень в психології ризику тому, що наближає нас до розуміння дії нейро-психологічних та соціальних детермінант *прийняття ШВИДКОГО рішення у бойовій ситуації з високою інтенсивністю ризику та невизначеності інформації*.

1.4. Особливі (ситуативні) та діяльнісні фактори: субординація зовнішніх (об'єктивних) та внутрішніх (суб'єктивних) детермінант (умов) діяльності: психологічна готовність до діяльності-стресостійкість

Сучасний учасник бойових дій, а у когнітивно-дроновій війні в особливості, повинен бути не тільки ментально активним на полі бою, демонструвати гнучкість мислення та поведінки в залежності від швидкоплинних змін виконання оперативного завдання, резистентністю до ризиконебезпечних ситуацій, але й поєднувати ці характеристики: особливі та діяльнісні фактори з персоніфікованою (особистою) готовністю до ефективної професійної діяльності.

Складність та непередбачуваність змін військових реалій не завжди сприяє та дозволяє військовослужбовцеві успішно розкривати *внутрішні*

(суб'єктивні) детермінанти діяльності, тобто, особистісного потенціалу, узгоджені та адаптовані до зовнішніх (об'єктивних) детермінант професійної військової діяльності.

До того ж, особливі (ситуативні) та діяльнісні фактори, субординація зовнішніх та внутрішніх факторів у становленні професійної мілітарної ідентичності воїна-захисника, специфіка його особистісної рефлексії все ще не є підґрунтям для:

- Вдосконалення набуття фахових військових компетенцій за особливих (екстремальних) умов діяльності;
- Розкриття внутрішнього потенціалу воїна, його психологічних ресурсів особистості;
- Психологічної готовності військовослужбовців до діяльності в екстремальних та ризиконебезпечних умовах з різним бойовим досвідом.

Тому реалії сьогодення спонукають сучасну військову психологічну спільнота актуалізувати пошук психологічних та соціальних шляхів з метою підвищення результативності професійної, психологічної та соціальної складових, які репрезентують внутрішні та зовнішні детермінанти військової діяльності, активізуючи психологічні ресурси військовослужбовця в контексті психологічної готовності до виконання оперативних завдань в екстремальних (особливих) ситуаціях високого ризику.

І в цьому аспекті вважаємо важливим зазначити, що проблема діагностування військового персоналу в особливих та ризиконебезпечних умовах невід'ємно пов'язана із «...потребою в *швидкій та ефективній психодіагностиці психотравмованих*, що надходять до фахових психологів Центрів психологічного відновлення персоналу» [47; С.132]. Швидка та ефективна психодіагностика на відміну від класичного психодіагностичного інструментарію має головну перевагу: *оперативна* психодіагностика психотравмованого бійця, де суттєвим чином впливають на діяльність фахового психолога особливі (ситуативні) та діяльнісні фактори, розуміння

їх узгодженості, і, в той же час, пріоритетності у наданні екстреної психологічної допомоги, вибудовує алгоритм дій, зокрема:

- своєчасне виявлення психотравмованих бійців;
- візія чіткого, ясного алгоритму психодіагностики в жорстких умовах браку часу;
- визначення діагностичних індикаторів, які дозволяють зрозуміти, куди направляти психотравмованого військовослужбовця (Центр психологічного відновлення, медико-психологічну реабілітацію тощо);
- опис психічного стану самим військовим вельми ускладнений у стані стресу або дистресу, за висновками Л. Сонді [52] (відсутність психологічних знань, володіння термінологією кризового стану, природа розуміння свого стану внаслідок бойового зіткнення супротивників, труднощі мовлення, «мозковий туман» тощо).

Таким чином, знову повертаючись до визначення поняття «стресостійкість» з урахуванням вищевикладеного, узагальнимо, що поняття «стресостійкість» є багатовимірним, в бойових умовах визначає психічну стійкість до стресових ситуацій, як запорука високого рівня працездатності в особливих, ризиконебезпечних ситуаціях, збереження здоров'я, високого військового професіоналізму та фахової компетентності в особливих (ситуативних) та діяльнісних факторах субординація зовнішніх (об'єктивних) та внутрішніх (суб'єктивних) детермінант (умов) діяльності визначається, як психологічна готовність до діяльності - стресостійкості.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Здійснено теоретико-методологічний аналіз засад дослідження військової діяльності особистості військовослужбовця ЗСУ України в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях когнітивної війни.

2. Виокремлено актуальні, але малодосліджені в сучасній психологічній науці аспекти проблеми, зокрема: визначення поняття мультидоменного Альянсу: Збройних Сил України, НАТО та ЄС, погляд на визначення поняття «військовий професіонал як лідер» та «стресостійкість» особового складу з різним бойовим досвідом за особливих, з високим ризиком умов.

3. Узагальнені методологічні підходи до специфіки діяльності воїнів за особливих (екстремальних), ризиконебезпечних умов виконання бойового завдання.

4. Обґрунтовано актуальність розуміння і дослідження психологічної підготовки особового складу підрозділу та створення резервів, а також психологічного забезпечення відбору, підготовки, супроводу та відновлення військовослужбовців. З цією метою вивчені та співставлені професійно важливі особистісні чинники військово-професійної діяльності воїна-захисника та психологічна структура його діяльності в особливих умовах.

5. Відокремлено психологічні компоненти здатності воїнів до дій в особливих умовах: стресостійкість, життєстійкість, спрямованість, темперамент, характер, характер, результативність військових рішень, практичні здатності та моделі здатності до дій.

6. Професійна діяльність військовослужбовця в сучасній багатодоменній, когнітивній війні представлена як психологічна категорія факторами психогенного ризику діяльності воїна в особливих умовах, екстремальних, складних, надзвичайних, які впливають на прийняття бойового рішення. Надана класифікація екстремальних факторів психогенного характеру, розглянутих попередніми науковцями, узагальнено

визначення термінів «особливі та діяльнісні фактори», їх субординація у формуванні психологічної готовності військовослужбовця з різним бойовим досвідом до діяльності.

7. Досліджена категорія «стресостійкість» особистості воїна, що діє в надзвичайних та з високим ризиком для безпеки та життя ситуаціях, як ПДСИСТЕМА категорії «особистість», як сформована інтегративна властивість особистості у процесі АДАПТАЦІЇ до стресових, дистресових умов життєдіяльності воїна.

8. Обраний системний підхід у вивченні та розумінні психології стресостійкості військовослужбовців-демобілізованих, контрактників, ветеранів надає можливість здійснити понятійний та концептуальний аналіз психічних властивостей, процесів та станів воїна як компетентного військового, професіонала, який наданий у наступному Розділі 2.

РОЗДІЛ 2

ПСИХІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ, ПРОЦЕСИ ТА СТАНИ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКООВОСЛУЖБОВЦЯ ЯК ВІЙСЬКОВОГО ПРОФЕСІОНАЛА

2.1. Спрямованість, прояви темпераменту у військово-професійній діяльності

Сучасний бій та його вплив на психіку воїнів -це суворе випробування фізичних і духовних сил воїна, його здатності активно протистояти дії екстремальних, вкрай несприятливих для життя факторів, зберігати волю і рішучість, до кінця виконати поставлене йому бойове завдання. Одночасно він являє собою запеклу боротьбу цілей, мотивів, переконань, настроїв, волі, думок військовослужбовців протиборчих сторін [16].

Отже, виходячи із вищенаведеного визначення, структура особистості військовослужбовця містить в собі головні, ключові компоненти цієї структури, зокрема: **СПРЯМОВАНІСТЬ, ХАРАКТЕР, ПРАКТИЧНІ ЗДАТНОСТІ ТА ТЕМПЕРАМЕНТ. Чому саме ці компоненти структури?**

Тому що на їх підґрунті формуються основні *соціальні якості* воїна як соціального суб'єкту військових дій в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях. *А що тоді за таких умов становить зміст особистості воїна-захисника? Які психологічні фактори визначають його індивідуальність? Військово-професійну суб'єктність та фахові компетенції?*

Наш власний бойовий досвід та літературний огляд наукових вітчизняних та НАТО джерел свідчить про ПСИХІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ЯК ВІЙСЬКОВОГО ПРОФЕСІОНАЛА, які слугують відповідями на наведені нами запитання.

В силу зазначеного, витікає наступний висновок: психічні властивості особистості воїна в екстремальних, з високим ризиком для життя ситуаціях -

це такі «...індивідуально-психологічні якості, риси та прояви, що формують її соціальну підвалину як соціального суб'єкта та дають змогу розрізняти різних особистостей, знати їх цінності, особливості темпераменту та характер вчинків, і мотивацію поведінки та діяльності, у тому числі, й безпосередньо військово-професійної діяльності» [66; С.84].

Звернемося до аналізу ключової, домінантної властивості особистості воїна, **СПРЯМОВАНOSTІ** як демобілізованих, без досвіду ведення бойових дій, так і воїнів з бойовим досвідом. Згідно найбільш частотних визначень військових психологів[66;16], спрямованість особистості - це система спонукань і ціннісних орієнтацій, яка визначає вибіркове ставлення та активну поведінку воїна. Звідси зрозуміло, що спрямованість військовослужбовця у сучасній когнітивній, багатодоменній війні – це чітка система мотивів військовослужбовця, яка орієнтує, вибудовує, забезпечує життєдіяльність особистості.

Військові фахівці виокремили три види спрямованості бійця, базуючись на *критерії домінуючого виду спонукань*, зокрема:

- ***Морально-етична спрямованість*** (висока морально-етична зрілість);
- ***Військово-професійна спрямованість*** (активна військова ментальність в професійній військовій діяльності, фахові компетенції, постійне вдосконалення інтелектуального потенціалу);
- ***Побутова спрямованість воїна*** (прагнення воїна індивідуальні, сімейні, матеріально-побутові).

Проблематика військово-професійної спрямованості військового тісно пов'язана із ***Факторами, що визначають активність воїна в бою.***

На підставі наведеного вище, виокремимо **ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЙОГО СПРЯМОВАНOSTІ:**

- **Інтенсивність спрямованості** – пов'язана із його емоційно-вольовим станом, реакціями у швидкому прийнятті військового рішення, узгодженого із Статутом бійця Збройних Сил України та НАТО;

- **Стійкість спрямування** воїна –визначається сталим характером спонуки;

- **Широта і певний рівень спрямованості** асоціюється із колом інтересів бійця, рівнями спрямованості (високий - висока громадська активність, психологічне здоров'я, щастя, благополуччя для інших, а потім для себе та низький - із прагненням побудувати благополучний та щасливий сценарій свого життя для себе).

У військовій психології фахівці визначили **ЗМІСТ СПРЯМОВАНOSTI**, який включає в себе: потреби, мотиви, інтереси та світогляд військовослужбовця. Тобто, *основні складові мотиваційної сфери бійця-захисника* - це потреби, мотиви, мета як мотиваційний фактор, що спрямовує воїна на отримання усвідомленого результату виконання бойового завдання, на який спрямована його поведінка.

Вони оцінюються , на думку В. Ягупова, за такими параметрами:

- **Розвиненість** - наявність різноманітних внутрішніх та зовнішніх мотиваторів;
- **Гнучкість** – гнучка мотиваційна сфера має безліч мотивів задля задоволення різних потреб військовослужбовця;
- **Ієрархізованість** – сила та частота актуалізації мотивів, їх розрізнення, тим вище ієрархізованість мотиваційної сфери військового персоналу.

Отже, доходимо висновку, що зміст спрямованості особистості військовослужбовця –це цінності, переконання, мілітарна ідентичність, які визначають ЗМІСТ потреб, мотиви, мотивації, військово-професійної діяльності та військово-професійний світогляд [66;С.85].

Особливістю змісту спрямованості та її актуалізації у військовослужбовців, за визначенням В. Ягупова [66;С.85], є «... свідома регуляція її поведінки, дій, діяльності, практичного та дивергентного мислення, сприйняття почуттів». Все це в комплексі визначає ієрархію потреб воїна, є джерелом його професійної та ментальної активності. Вельми

слухними є ідеї проф. В. Ягупова, на наш погляд, про те, що «Власне, всі дії військовослужбовця визначаються його потребами - внутрішніми станами психічного та фізіологічного відчуття недостатності чогось» [66;С.85].

2.2. Характер військовослужбовця та його вплив на поведінку та професійну діяльність

Розглянемо наступний компонент структури особистості - ХАРАКТЕР військовослужбовця в особливих та ризиконебезпечних умовах виконання бойових операцій. Як ми раніше в попередньому розділі визначали, що особливі (екстремальні) ситуації «...ставлять перед людиною найбільші труднощі, зобов'язують їх до повного, граничного напруження сил і можливостей, щоб упоратися з ними й розв'язати поставлене завдання» [51;С.478]. Характер є провідною психічною властивістю від якої, з нашої думки, залежить результативність та ефективність виконання бойових задач в особливих (екстремальних), ризиконебезпечних умовах). З психологічної точки зору характер бійця, в першу чергу, впливає на його поведінку, психологічний клімат в команді (підрозділі), малій групі тощо та військово-професійну діяльність в цілому.

Звернемося до визначення поняття «характер» за тлумаченням С.Д.Максименко та Л.М.Деркач та ін. [7; С.306], зокрема: «характер – це сукупність постійних індивідуально-психологічних властивостей людини, які виявляються в її діяльності та суспільній поведінці, ставленні до колективу, інших людей, праці, навколишньої дійсності та до самої себе». Виходячи із наведеного визначення, на наш погляд, є один дуже важливий фактор, який визначає особливості військової діяльності за означених з високим ризиком умов. Це ставлення військовослужбовця до власної поведінки та специфіки виконання військових дій. Зазначимо, що інколи в літературних джерелах характер та темперамент не завжди розрізняють [28].

На противагу цьому, ми вважаємо, що характер бійця проявляється в його ставленні до власної поведінки та інших, навколишньому середовищу, використанню адекватних компетенцій у вирішенні завдань з високим ступенем ризику та невизначеності. У той час, як темперамент військовослужбовця з різним бойовим досвідом виявляється в його СТАВЛЕННІ до подій військової ситуації, бо є генетичним проявом природженого типу ВНД особистості, ХАРАКТЕР – у власному ставленні особистості до ПОВЕДІНКИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ.

Згідно концептуальних визначень військових психологів[66;16], ХАРАКТЕР «... трактується як сукупність істотних, стрижневих і найбільш стійких індивідуальних якостей особистості військовослужбовця, що виявляються в її діяльності, спілкуванні, поведінці та найголовніше – у вчинках» [66;С.101].

Водночас велику складність має вплив типу ВНД на характер:

Погоджуючись із міркуваннями видатного військового експерта проф. В. Ягупова, ми також фіксуємо у польових умовах військової діяльності, що:

1. Характер може допомогти або, навпаки, ускладнити адаптивні можливості та їх формування у бійця у ризиконебезпечних умовах. Наприклад, слабкий тип НС супроводжується проявом *невпевненості* у обраних діях в умовах динаміки бою та браку часу на прийняття військового рішення.

2. У бійців із різним бойовим досвідом, під впливом соціальних ролей, соціальних умов складаються певні рівні адаптивності до військового соціуму. Вони формуються під впливом типу НС. Наприклад, результативність, працелюбність військового персоналу залежить від того, які способи дій обирають воїни. А обирають вони РІЗНІ СПОСОБИ ДІЙ залежно, знову ж таки, від типу НС. Наприклад, холерик і флегматик мають різні показники, бо володіють різними типами темпераментів Чому?

Тому що темперамент є «...ДИНАМІЧНОЮ підвалиною характеру військовослужбовця» [66;С.101].

Концептуалізація поняття «характер», їх класифікація почалася ще в IVст. До Р.Х. – Арістотелем Теофрастом, який в трактаті «Етичні характери» описав та тлумачив 31 вид. В подальшому філософи, а потім і психологи висували різні критерії для класифікації типів характерів. Наприклад, будова тіла, розумові здібності, досвід, функції організму тощо.

Концептуалізація засад феномену (наприклад, Типологія характеру за Г.Хейманс-Р.Лесенна (цит. за [28;С.318-319]) і особливо у військовій психології сьогодення, в діяльності офіцера-лідера, тісно пов'язана з його ретельним вивченням РИС ХАРАКТЕРУ бойового складу військових, що задіяні у виконанні особливих, з високим ризиком завдань когнітивної війни.

У сучасних підходах військових фахівців спостерігається тенденція виокремлювати **ГРУПИ РИС ХАРАКТЕРУ**:

- моральні (колективізм, чесність, правдивість, товарицькість, чутливість, ввічливість);
- вольові (витриманість, рішучість, самостійність, дисциплінованість тощо);
- емоційні (вразливість, упевненість, життєрадість, пристрасність)
- Інтелектуальні (кмітливість, допитливість, спритність, допитливість, цільність тощо) [66;С.102].

Згідно класичних визначень (Максименко С.Д) рисами характеру визначають прояви поведінки бійця, які системно, **ПОСТІЙНО** проявляються в його військовій професійній діяльності.

Таким чином, вищенаведене поширене розуміння груп рис характерів бойового складу породжує певне питання.

А ЯКУ РОЛЬ ВІДІГРАЄ СЕРЕД ГРУПОВИХ РИС ХАРАКТЕРУ ГРУПОВА, ВІЙСЬКОВА (МІЛІТАРНА) ІДЕНТИЧНІСТЬ, ЯКЩО НОСІЄМ ВІЙСЬКОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ВИСТУПАЄ ОКРЕМИЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ?

За визначенням Нестеренко Н.В. [31; С.232], «Концептуалізація мілітарної ідентичності як соціального феномена є результатом соціальної

ідентифікації військовослужбовця з армією чи військовими групами внаслідок прийняття цінностей і норм армійського / мілітарного поля, своєрідної репрезентації вмотивованості військовослужбовців на їхню інтерналізацію» (Нестеренко Н.В [31; С.232]).

Тобто, мілітарна ідентичність воїна – це особистісний конструкт, який складається з наступних чинників:

- система уявлень про власне «ЕГО»;
- прийняття цінностей і норм, цілей, функцій, методів ролей під час несення бойової служби;
- готовність до компетентної військової діяльності, постійний самоконтроль та самовдосконалення;
- ототожнення (ідентифікація, ідентичність) бійця із військовою групою, підрозділом у прийнятті та переживанні установок, ідей, цінностей тощо).

Вважаємо за доцільне доповнити типологію характерів військовослужбовців під час когнітивної війни параметром - **РІВЕНЬ ВІЙСЬКОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ БІЙЦЯ** (Артеменко, Батаєва, 2022). Цей параметр допоможе офіцеру-лідеру діагностувати риси характеру як демобілізованих-новачків, солдатський, сержантський та офіцерський склад із різним бойовим досвідом.

Нові форми ведення когнітивної війни та її нейро-психологічний вплив на свідомість воїнів поступово перетворюються на об'єкт міждисциплінарних досліджень, Прикладом може слугувати класифікація **ТИПІВ ХАРАКТЕРУ ВІЙСЬКОВОЛУЖБОВЦІВ**, за Ягуповим, 2023, С.102.

В цитованій нами ґрунтовній роботі В. Ягупова, наведено типи характеру військовослужбовця, згідно двох критеріїв:

- 1) ВИДИ ХАРАКТЕРУ ;**
- 2) ЯКОСТІ ХАРАКТЕРУ;**

1.1. Види характеру щодо - **НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ** (наприклад, принциповий-безпринциповий);

- 1.2. Види характеру щодо- ДІЯЛЬНОСТІ (діяльний-бездіяльний);
- 1.3. Види характеру щодо- ІНШИХ ЛЮДЕЙ (суспільний-замкнутий);
- 1.4. Види характеру щодо- САМОГО СЕБЕ (альтруїст, егоїст.)

За другим критерієм проф. Ягупова, ЯКОСТІ ХАРАКТЕРУ визначаються науковцем за такими критеріями:

- 2.1. За змістовністю (цільний- суперечливий)
- 2.2. За силою (сильний- слабкий)
- 2.3. За стійкістю (стійкий- нестійкий).

Отже, вищенаведені теоретичні обґрунтування відомих військових психологів-експертів надають можливість фокусувати увагу офіцера-лідера на чіткому уявленні з класичної психології, що *ХАРАКТЕР можна виховувати, формувати, а в умовах використання високоточної зброї бойової ситуації , адаптувати, загартовувати, тим самим вдосконалювати бойову готовність військовослужбовця, бо характер воїна-захисника змінюється протягом усього життя як результат взаємодії, взаємозумовленості та взаємозалежності. А останні наведені динамічні, змінювані показники створюють СТРУКТУРУ ХАРАКТЕРУ, яку офіцер має діагностувати з метою розуміння НАПРЯМКІВ формування і розвитку характеру воїнів різних родів військ ЗСУ.*

Отже, вказані різновиди характеру не вичерпуються наведеними видами , якостями та групами рис характеру, з нашої думки. І офіцерському, і сержантському складові треба бути обізнаними із СТРУКТУРОЮ ХАРАКТЕРУ БІЙЦІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ, МОЛОДІ ІЗ ПРИТАМАННИМ ЇМ КЛІПОВИМ МИСЛЕННЯМ, ЯКЕ СУТТЄВИМ ЧИНОМ ВПЛИВАЄ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОЦЕС ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ В УМОВАХ ЖОРСТКОГО БРАКУ ЧАСУ, НЕВИЗНАЧЕНОСТІ, БРАКУ ІНФОРМАЦІЇ.

Якими проявами визначається структура характеру, наприклад, демобілізованого – новачка? Якщо виходити із твердження, що характер - це життєвий почерк людини, то **СТРУКТУРА ХАРАКТЕРУ** невід’ємно

пов'язана із: *ступеню глибини* характеру, наприклад, стрижневі риси та риси характеру); *цілісністю характеру* (наприклад, внутрішній стрижень воїна, узгодженість між діяльністю на направленістю дій, вчинків); *рівнем прискіпливості характеру* (наприклад, ґрунтовний когнітивний самоконтроль, самооцінювання у власному виборі мети та завдань безпечних для здоров'я та життя); *ступінь стійкості характеру* (наприклад, рівень стресостійкості у прояву військової ідентичності під час бойових дій); *активність* (наприклад, ментальна та фізична активність під час вибору креативних, нестандартних рішень при бойовому зіткненні із ворогом); *сила духа та генетичні корні нації*, що генетично надихають Збройні Сили України, її військовослужбовців використовувати оборонні, інноваційні стратегії з 2014 року, які дозволили розвіяти міф про блиц-криз і взяття столиці України за 3 доби.

В силу зазначеного витікають наступні практичні питання вельми важливі для розподілу військових завдань для особового складу офіцером-лідером:

1. *Якими є психологічні чинниками формування та загартування характеру військовослужбовця, який виконує свій військовий обов'язок в екстремальних (особливих) і ризиконебезпечних умовах?*
2. *В чому проявляється психологічна специфіка чинників їх формування та загартування?*
3. *У якій мірі чинники формування та загартування характеру воїна ЗСУ, який використовує оборонні стратегії успішно у процесі багатодомених операцій, узгоджуються із Стандартами НАТО?*

Багатопланова та динамічна природа когнітивної війни, характеризується пришвидшеним розвитком українських інноваційних технологій у використанні нової зброї (морських дронів, наземних, повітряних, дронів із штучним інтелектом та автономною системою вибору цілі враження, наведення на ціль та її знищення). Її використання – це унікальний, інтелектуальний досвід українських військових, уроки їх

застосування вивчають США, Німеччина, Данія та інші країни. І це стало можливим завдяки унікальному Українському ХАРАКТЕРУ, гнучкому і творчому реагуванню на зміну військової ідентичності Збройних Сил України, їх трансформацію.

Місце характеру в структурі індивідуальності воїна, «...це сила характеру, що виявляється в енергійних діях, завзятті та активності діяльності, боротьбі за доведення справи до завершення, незважаючи на жодні перешкоди» [28; С.310]. І тому, основними чинниками формування та загартування характеру бійців, що постійно приймають військові рішення в екстремальних, ризиконебезпечних умовах, мають бути, виходячи із нашого бойового досвіду організації та управління особовим складом військ, нижче наведене наше власне бачення основних психологічних умов формування і розвитку характеру воїнів в особливих та ризиконебезпечних умовах бойової діяльності сучасної когнітивної війни, зокрема:

- **СИЛА ДУХУ**, підґрунтям якого слугує генетична пам'ять козацтва, моральна готовність (лютий 2022 р.), моральна підтримка, яка долає всі труднощі військово-соціального середовища, бо воїн не народжується із унікальними здібностями, вони формуються, закріплюються і розвиваються в процесі їх службової діяльності;

- **ГОЛОВНІ ПЕРСОНОЛОГІЧНІ ЯКОСТІ БІЙЦІВ, ЯКІ БЕЗПОСЕРЕДНЬО ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ КОГНІТИВНИМИ ДЕТЕРМІНАНТАМИ ПОВЕДІНКИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ВОЇНІВ.** Іншими словами, багатодоменне розуміння бойової обстановки, А НЕ ФІЗИЧНА СИЛА, НЕ Витривалість, а дивергентне (альтернативне) мислення: ШВИДКО змінити оперативну ситуацію бою, висуваючи і приймаючи нестандартні за Уставом воїна ЗСУ дії, продемонструвати високий рівень стресостійкості у прийнятті рішення(ь), емоційна стабільність, які є креативно-результативними у конкретній особливій ситуації. Бо воїни-побратими єдині в своїх характерологічних настановах: **ДЛЯ МЕНЕ ПЕРЕМОГА-ЦЕ ЗАВЕРШЕННЯ ВІЙНИ».**

- **РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ, ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ, АДАПТИВНІСТЬ БІЙЦЯ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ СИТУАЦІЙ ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ** воїна ЗСУ **ФОРМУЄ** і **ВПЛИВАЄ** військово-соціальне середовище (військовий підрозділ тощо), спільна, командна діяльність з іншими військовими, динамічне лідерство у гіперекстремальних, напружених умовах бойової операції.

- **ПРАВИЛЬНО СПРИЙМАТИ СТРАХ** за умови раптових, непередбачуваних, надзвичайних ситуацій. Для цього потрібно мати психологічну грамотність та розрізнявати, за нашими спостереженнями під час бойових ситуацій, застосувати метод – дебрифінгу у перші 48 годин після бойових дій. Відповідно, проговорюються **ТРИ РЕАКЦІЇ ВОЇНІВ НА СТРАХ: ступор, бажання втекти та агресія**. Перші дві реакції на стрес є притаманними бійцям-новачкам, але адаптація до бойових умов, і агресія **ЯК ВІДПОВІДЬ НА СТРАХ** є домінантними завданнями офіцерів-вихователів для формування, розвитку бойового досвіду, адаптації до нього воїнів-захисників.

4. САМОВИХОВАННЯ ТА КЕРІВНИЦТВО САМОВИХОВАННЯМ ПІДЛЕГЛИХ ОФІЦЕРОМ-ВИХОВАТЕЛЕМ ТА ВИХОВАННЯ СТАТУТНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ. Маємо на увазі формування у підлеглих цінностей мілітарної ідентичності у *складі бойової команди*, внутрішніх та зовнішніх мотиваторів продуктивної військової діяльності, *розвиток та закріплення позитивних рис характеру*, постійна виховна робота на прикладі мужніх вчинків побратимів із метою формування *«практичної здатності військовослужбовців»*, *когнітивний та емоційний самоконтроль, самооцінювання, саморозвиток у процесі психологічної, насиченої бойової підготовки.*

У цьому контексті важливої значущості набувають *чинники формування та загартування характеру воїна ЗСУ, який використовує*

оборонні стратегії успішно у процесі багатодомених операцій, і які узгоджуються із Стандартами НАТО.

Звернемося до дослідження Нехаєнко С.І [32; С.81], метою дослідження якого був аналіз ключових стандартів організації Північноатлантичного договору щодо значущості ключового компоненту-МОРАЛЬНОГО – у формуванні бойової потужності військ (сил). Так, у Доктрині об'єднаних сил НАТО AJP-01/ STANAG 2437 «Здатність будь-якого «гравця» досягнути бажаного результату шляхом застосування чи погрозою використання сили залежить від його волі, розуміння і спроможності діяти рішуче» [32] +STANAG 2437 [82].

Отже, чинники формування та загартування характеру воїна в реаліях сучасної, когнітивної війни в Українському війську та військах країн Альянсу виокремлюють на перший план у підготовці особового складу МОРАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ у адаптації до психологічних перенавантажень як головний чинник бойової потужності військ, притаманний сучасним арміям світу.

В Українському контексті, бойове злагодження дій Армій країн НАТО, ЄС та ЗСУ в аспекті психологічної підготовки особового складу, визначає психологічну готовність до формування системних фахових компетенцій, знань, вмінь та навичок воїнів, високих рівнів їх адаптивності до стрес-факторів, прийняття активних та ефективних дій, правильних рішень під час бойових операцій в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях. А від прийнятих правильних рішень на полі бою – залежить результативність, успіх бою. Тому офіцерам-вихователям важливо оволодіти методологією проведення заходів психологічної підготовки різних категорій бійців, з різним бойовим досвідом, в першу чергу, забезпечити їх моральну та психологічну готовність Чому? Тому що під час бою психіка військовослужбовця сприймає різні, ризиконебезпечні впливи небезпечної ситуації. Одних – із високим адаптивним потенціалом до особливих умов діяльності ситуація активізує і ментально, і фізично, сприяє мобілізації

когнітивних процесів (наприклад, когнітивний самоконтроль, увага, аналітичне мислення, комунікація, швидке прийняття рішення тощо). Іншими словами, військовослужбовець використовує конструктивні стратегії військової діяльності у виконанні бойової задачі.

Однак є бійці, які в реальних, динамічних, непередбачуваних умовах бойової діяльності, раптовості змін демонструють деструктивні стратегії поведінки, високий рівень виснаженості, так званий «адаптаційний злам», що суттєвим негативним чином впливає на його практичні здатності, бойову поведінку під час бойових зіткнень з ворогом і в майбутньому.

Таким чином, підготовка резерву, ефективність психологічного забезпечення Українського війська в реаліях сьогодення, на нашу думку, залежить від сукупності чинників. Домінантним для формування та розвитку є: високий морально-психологічний клімат, дисципліна, визначення найефективніших форм заходів психологічної підготовки військ стресостійкості до факторів сучасного бою.

Тому в наступному підрозділі ми фокусуємо нашу увагу на аналізі та розумінні поняття «*практичні здатності*» воїна-захисника та їх вплив на пізнавальні процеси у військово-професійній діяльності військовослужбовців.

2.3. Практичні здатності та їх вплив на формування психічних процесів, станів та новоутворень у військовослужбовця-початківця, контрактника та ветерана ЗСУ

Підготовка успішного військового, компетентного, професіонального воїна, адаптованого, здатного до виконання бойових операцій із високим ступенем ризику та невизначеності бойової ситуації, залежить від його психічних процесів, станів та новоутворень, а також певних властивостей воїна, які у військовій психології позначаються терміном «здатності», або «практичні здатності». І в цьому контексті важливої практичної значущості

набуває рівень фахової підготовки та сформованості фахових компетенцій: соціальної, професійно-предметної, офіцерської та самокомпетентності (self-proficiency), відокремлених нами, ґрунтуючись на гіпотезах, цілях та завданнях нашого дослідження - трьох груп військових, зокрема:

За умови терміну служби військових поділяють на:

- строковиків (громадяни, що проходять бойову службу за призовом на термін, встановлений законом, військовослужбовці-початківці);
- військовослужбовці за контрактом, ветерани ЗСУ (це особи, які уклали контракт із ЗСУ, термін контракту залежить від військового звання: рядовий склад - 3 роки; сержантський і старшинський – від 3 до 5 років; офіцерів - від 1 до 5 років, курсантів ВНЗ – термін відповідає терміну навчання);
- мобілізовані (це особи призвані на службу під час мобілізації).

Виходячи із мети, завдань та гіпотез нашого дослідження маємо можливість класифікувати діючих військовослужбовців на основі критерію наявності бойового досвіду, що включає: *рівні стресостійкості, готовності, практичних здатностей та парціальних, загальних, спеціальних здатностей, що впливають на формування психічних процесів, станів, новоутворень воїнів ЗСУ з різним рівнем бойового досвіду.*

Отже, ми пропонуємо емпіричну класифікацію рівнів військової готовності, стресостійкості військовослужбовців ЗСУ з урахуванням РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ПРАКТИЧНИХ ЗДАТНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ОВОЛОДІННЯ ВІЙСЬКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ (СПОСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВИКОНАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: їх швидкість, креативність, міцність, легкість, автоматичність) бойового досвіду:

1. ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ

2. ФАХОВИЙ РІВЕНЬ РЯДОВОГО ТА СЕРЖАНТСЬКОГО СКЛАДУ

3. ФАХОВИЙ РІВЕНЬ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ

Всі вищенаведені рівні мають різний термін та рівень базової та фахової військової підготовки, різні сектори залучення до виконання бойових дій. **Перший рівень** - початковий рівень військової готовності бійців (військовослужбовці строковики мобілізовані та контрактники рядового складу, термін служби 12-18 місяців до активної фази бойових дій не залучаються. Цей період характеризується базовою та фаховою підготовкою, різних новоутворень, під час якої «практичні здатності» формуються як сукупність «...індивідуально-психічних проявів та особливостей функціонування психіки військовослужбовця, що забезпечує легкість і швидкість опанування військовим фахом, результативність у військово-професійній діяльності» [66; С.105].

В контексті аналізу вищезначеної феноменології, зазначимо, що у кожного військовослужбовця офіцер-вихователь має сформувати здатності уже при наявності певного рівня здібностей (генетична спадщина). Але навіть враховуючі ці психологічні чинники та задатки воїна, в результаті офіцер стикається з РІЗНИМИ ВИДАМИ ПРАКТИЧНИХ ЗДАТНОСТЕЙ на початковому рівні?

Це є складне і проблемне питання для фахівців-психологів. Однак, очевидно, що природні задатки (генетика: анатомо-фізіологічні особливості НС, мозку)+ тип ВНС (художній, розумовий, проміжний) + які конкретно задатки розвиває військовий, залежить і рівень стресостійкості, когнітивний та емоційний самоконтроль, швидкість оцінки ситуації та прийняття правильного рішення воїна-початківця.

Вважаємо за потрібне підкреслити, що для офіцера-вихователя, який є і психологом, важливо диференціювати на цьому етапі АЛГОРИТМИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ НС ТА ПАРЦІАЛЬНІ, які є показниками діяльності аналізаторських систем. Наприклад, воїна-розвідника, воїна-мінувальника, оператора дронів, воїна – штурмовика, воїна, що виконує особливі пошуково-ударні дії тощо.

Дотичним та ключовим є також чітка диференціація офіцером-вихователем різниці між ЗАГАЛЬНИМИ ТА СПЕЦІАЛЬНИМИ ЗДАТНОСТЯМИ як новоутворення, які сформовані під час тренінгової, ігрової, стимуляційної діяльності та їх потужний вплив на когнітивний розвиток військовослужбовців [45; С.261]. **Загальні** - притаманні початковому етапу підготовки, пов'язані із формуванням якостей бійця у оволодінні базовими військово-професійними знаннями, навичками, уміннями, тренують їх швидкість та легкість засвоєння. **Спеціальні** здатності військовослужбовця «... здатність до успішного виконання ПЕВНОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ» [66; С.108], що на наш погляд більш є вираженим у фахового рівня рядового та сержантського складу.

Отже, перейдемо до аналізу специфіки прояву практичних здатностей у рядового та сержантського складу на другому рівні опанування військовим досвідом та рівнем стресостійкості.

Другий рівень - ФАХОВИЙ РІВЕНЬ РЯДОВОГО ТА СЕРЖАНТСЬКОГО СКЛАДУ. До цього рівня, який є ФАХОВИМ, відносять рядовий та сержантський склад: мобілізовані і контрактники, термін служби - більше 18 місяців. Це військові, у яких уже сформовані **ФАХОВІ ВІЙСЬКОВІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ**. Формуються також і **НОВОУТВОРЕННЯ** – когнітивна стійкість, та її базові складові: критичне мислення, інформаційна грамотність, рефлексивність, психоемоційна стабільність, адаптивність, інституційна довіра і комунікативна компетентність» [34; С.353].

В психологічному сенсі це означає, що спеціальні здатності бійця цього рівня вже сформовані, закріплені, постійно підтримуються та розвиваються для військової діяльності в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях. Маючи фахові спеціальності, високий рівень адаптивності до стрес-чинників, високий рівень стресостійкості до екстремальних факторів психогенного ризику, високий, продуктивний рівень прийняття рішень, військовослужбовці безпосередньо залучаються до виконання бойових

завдань на всіх лініях розмежування та тилових підрозділах. Ефективність та продуктивність цієї когорти воїнів офіцер-лідер, може спостерігати (метод спостереження) за такими проявами їх практичних здатностей:

- Військово-практична діяльність в екстремальних та з високим ризиком небезпечності у ЗМІНЕНИХ, НОВИХ УМОВАХ бойової обстановки на полі бою.

- Швидкість опанування військовою майстерністю, новоутворення, що зменшують рівень психологічного напруження, та якістю військових дій (наприклад, оператор дронів, різні модифікації дронів, коли компетентний оператор, їх називають «ювелірами», може вразити до сотні ворогів водночас, «коврове влучання»).

- Якість саморегулятивної діяльності (когнітивний емоційний, вольовий самоконтроль) під час активної фази бойових дій.

- Співвідношення результатів та зусиль самого бійця. Тобто, які риси характеру мають бути сформовані для досягнення продуктивних, ефективних результатів виконання оперативних дій в екстремальних та ризиконебезпечних ситуаціях. *На що потрібно звернути увагу, в першу чергу, офіцеру-лідеру:*

- Стресостійкість до нових екстремальних факторів психогенного ризику, витривалість для досягнення стійких результатів.

- Самоконтроль (увага, зосередженість).

- Організованість, дисципліна.

- Взаєморозуміння, взаємопідтримка воїнів.

- Рівень сформованості СПЕЦІАЛЬНИХ практичних навичок.

Підсумуємо вищенаведене, підкреслимо, що перші два рівні ПРАКТИЧНИХ ЗДАТНОСТЕЙ особового складу надають офіцеру-вихователю неоцінений психологічний банк даних, який дозволяє:

- 1) діагностувати та розвивати військово-професійні здатності кожного військовослужбовця, який виконує особливі (екстремальні) ризиконебезпечні завдання у складі підрозділу, малої групи тощо;

2). визначати *методи вдосконалення спеціальних практичних здатностей* воїнів ЗСУ (когнітивні, та психолого-педагогічні, наприклад, ігри та когнітивні симуляції), бо «...вагома частина науковців стверджує, що одна людина не може мати в безпосередньому підпорядкуванні більше 10-12 осіб, а в кризовій ситуації – 6-8 осіб», та приймати командирські рішення для кожного підлеглого симультанно [46; С.204]. У бойових умовах рівень стресостійкості воїна, практична здатність успішно долати гіперпсихологічний тиск, психічне перенавантаження, увага, зосередженість, психологічна стійкість є критично важливими для успіху в особливих умовах діяльності, і зокрема, для **ФАХОВОГО** рядового та сержантського рівня.

Третій рівень - ФАХОВИЙ РІВЕНЬ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ за тими ж самими критеріями.

Фаховий рівень офіцерського складу — це мобілізовані контрактники офіцерського складу. До цієї військової когорти відносять дві групи офіцерів:

1) кадрові військові, стаж військової служби більше 5 років після отримання вищої військової освіти;

2) мобілізовані військові офіцерського складу, які обов'язково проходять базові фахові навчання тривалістю не менше 60 діб із метою актуалізації військових знань, вмінь та навичок. Після цього залучаються до війська для виконання бойових завдань або виконання службових обов'язків у підрозділах тилового розташування.

Військові психологи визначають, що в третій групі (перша підгрупа), в групі фахових офіцерів, із військовою освітою та досвідом бойових дій є особистості, серед яких частіше за критерієм **РОЗВИНЕНОСТІ ПРАКТИЧНИХ ЗДАТНОСТЕЙ** диференціюють на: здібних, талановитих та геніальних військових (наприклад, Генерал Залужний; Генерал Кривонос). І ці офіцери дійсно є прикладом для своїх підлеглих, вони є офіцерами-лідерами та офіцерами – вихователями. Їм притаманний сплав природного та

набутого у процесі отриманого бойового досвіду, активне кар'єрне зростання згідно алгоритму уставних правил, та безпосередньо успішної військово-професійної діяльності. Їх ключова роль полягає в тому, щоб формувати та розвивати військово-професійні здатності військовослужбовців із використанням новітніх типів озброєння, наприклад:

- дистанційні бойові модулі;
- FPV-дрони для тренувань в навігації;
- VR-технології, що симулюють перебування воїна в

модифікованих бойових ситуаціях з метою адаптації до стрес-факторів реального бою, покращують їх когнітивні функції у процесі ігор та симуляції (Романовський М.В., 2024, С.261 тощо).

Опанування новими видами зброї сучасної когнітивної війни в Україні створює психологічні умови для військовослужбовців для виконання спільних завдань в тренінгових умовах. Таким чином офіцери-вихователі формують *ДОВІРУ* воїна один до одного та **ЗГУРТОВАНІСТЬ, СИЛУ ДУХУ**, і особливо – **КОМАНДНИЙ ДУХ**. Вони є критичними для їх підлеглих як бойової команди з високим рівнем бойової майстерності, для виконання завдань в особливих, з високим ризиком для життя ситуаціях.

Для цього бойова підготовка воїнів із метою формування адаптаційного ресурсу до здатності військовослужбовця до дій в особливих умовах має включати засоби долання стрес-чинників та стратегії підвищення рівня стресостійкості, глибоке знайомство із моделями здатності до дій. *Отже, формування та розвиток військово-професійних здатностей має реалізовуватися за певними напрямками.* Має бути апробована та доведена психологічна ефективність **СИСТЕМИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ** персоналізованої та групової роботи підрозділу як малої групи, як бойової команди з **ДИНАМІЧНИМ ЛІДЕРСТВОМ**; стійкі військові професійні інтереси з високим рівнем позитивної мотивації на позитивний результат діяльності ;основа професійного самовдосконалення – когнітивний, емоційний, вольовий самоконтроль, та **САМОЦІНЮВАННЯ**; креативний,

творчий характер формування фахових компетентностей, системне підвищення теоретичних та практичних знань для вдосконалення військової майстерності.

Таким чином, психічні властивості, процеси і стані військовослужбовців ЗСУ з різним досвідом бойових мають вирішальне значення в характеристиці індивідуальних якостей його особистості, як «військового професіонала» (Ягупов, С.109)». В сучасних реаліях когнітивної війни не тільки професійно важливими якостями бійців-захисників є мілітарна ідентичність воїна – професіонала, біологічні та соціальні фактори, а також *специфіка впливу когнітивних процесів (обсяг пам'яті, швидкість запам'ятовування та відтворення, а також точність збереження інформації є ключовими для успішної роботи»* [27; С.255], до аналізу якої ми переходимо у наступному підрозділі.

2.4. Пізнавальні процеси у військово-професійній діяльності воїнів в особливих умовах: специфіка формування когнітивної стійкості українських воїнів

Сучасна когнітивна війна з 2014 року як гібридна, а з 2022 року як когнітивна [76], її генеза на підставі опрацьованих нами даних [77; 78; 71; 72; 5; 80], визначається як така, що інтенсивно використовує не тільки інноваційну зброю для ураження супротивника, але й немілітарні інструменти боротьби, бо стосуються когнітивної науки та когнітивних процесів ведення війни в Україні, орієнтованих на маніпуляцією свідомістю як військових, так і цивільних. За визначенням НАТО [82].

Когнітивна війна має *фундаментальну відмінність у використанні мілітарних інструментів у порівнянні з ВСЕСВІТНЬОЮ війною у 20 столітті*. Принципова відмінність полягає у природі самої війни та її стратегіях. Від мілітарних інструментів (2024) до немілітарних інструментів (когнітивних) впливу на свідомість бійців ЗСУ і на цивільне населення ворог

переслідує головну мету у протиборстві з Українським військом: *досягнути ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВЗАЗЛИВОСТІ ЗСУ та пересічних українців.*

У попередніх Розділах 1, 2 ми акцентували увагу на тому, що **нові види зброї** що застосовуються у когнітивній війні, вимагають підвищених вимог до рівня сформованості **пізнавальних процесів** (пам'яті, концентрації уваги, швидкість прийняття рішень, ефективна комунікація тощо) у військово-професійній діяльності бійців до практичної здатності. Наприклад, оперувати злагоджено, швидко, з високим рівнем адаптивності до швидкозмінювальних стрес-факторів бою, стресостійкості до динамічних змін картини бою, психоемоційною стабільністю., Наприклад, у складі бойової команди (більше 80 осіб), які управляють платформою PATRIOT; або літаками F-16 ; або безпілотними авіаційними комплексами (БпАК). Ворожа армія використовує з 2014 року також немілітарні засоби ведення війни: дезінформація, пропаганда, фейкові новини, які на 50% можуть відповідати реаліям; інформаційну грамотність/неграмотність цивільного населення, інфільтрація, деструктивні наративи, панічні меседжі, тощо. І в цьому сенсі вельми важливим завданням офіцерів-вихователів є компетентне використання міждисциплінарного підходу до формування у бійців **когнітивної стійкості як КУЛЬТУРИ СИСТЕМИ МИСЛЕННЯ, ЩО ФОРМУЄ У БІЙЦІВ ЗДАТНІСТЬ ДО КОГНІТИВНОГО ОПОРУ ДЕЗІНФОРМАЦІЙНИХ АТАК ВОРОГА.**

Для того, щоб дослідити вплив пізнавальних процесів на рівень військово-професійної діяльності військовослужбовців різних родів військ у період 2024-2025 роки, рівень когнітивної стійкості, стресостійкості вважаємо за доцільне проаналізувати:

- *Базові складові чинники когнітивної стійкості* [34; С.353-359];
- *Поняття про когнітивний опір* як структурний елемент оборонного потенціалу України;

- Поняття про *інформаційну вразливість* та стратегічну комунікація.

Як вважає проф. Деркач Л.М із співавторами, « пізнання людиною об'єктивного світу починається за допомогою органів чуття: зору, слуху, дотику та ін. Взаємодіючи з тими чи іншими предметами, ми отримуємо **відчуття, сприйняття і уявлення**. Результати отриманих чуттєвих даних фіксуються і переробляються в нашій свідомості на шаблі *раціонального пізнання*, зазвичай, називають абстрактним мисленням» І далі: «Практика є фундаментом, підставою пізнавального процесу, і, одночасно, критерієм істинності» [6; С.6].

Показово, що **БАЗОВИМИ СКЛАДОВИМИ когнітивної стійкості** військовослужбовців у когнітивній війні, під час дронної боротьби сторін, або тривалого розгортання, у процесі психологічних операцій, є:

- Критичне мислення як здатність до аналізу наявної інформації, її швидка обробка, перевірка достовірності інформації, рефлексивне осмислення змісту динамічно змінювальної інформації у часі, локації тощо, - прийняття рішення з особливої ситуації , підвищеним ризиком
- інформаційна грамотність - рівень технічних та методологічних компетенцій бійця в обробці інформації, здатність користувача визначити і формулювати власні інформаційні потреби, знаходити доступ до інформації, володіти навичками критичної оцінки інформації, використовувати ІКТ для обробки інформації, етично ставитися до інформації [49];
- Рефлексивність - «є поєднання мислення та грамотності, є рефлексивність як здатність аналізувати НЕ ЛИШЕ ЗОВНІШНІЙ зміст інформації, але й власні способи її обробки» [34; С.355];
- Психоемоційна стабільність – нерозривно пов'язані з усіма вищенаведеними базовими складовими когнітивної стійкості воїна. Це «здатність до осмислення власних реакцій і передбачає контроль над емоційною сферою» [34; С.355]. Погоджуючись із цитованими авторами

уточнимо із власного досвіду, в першу чергу, когнітивного і емоційно-вольового самоконтролю;

- Адаптивність - у прояв адаптивного мислення до інноваційних викликів сучасної когнітивної війни, за думкою вище цитованих авторів- це антипод когнітивної інерції;» критично важливо не просто зберігати старі реакції, а вміти оперативно переглядати попередні переконання, приймати нову інформацію, будувати інноваційні способи реагування» [34; С.356];

- Інституційна довіра – як рівень колективної ідентичності, спільноти, цілісності, формою колективної солідарності , високий та низький рівень інституційної довіри сприяє або є загрозою безпеці держави, соціально-політичній активності спільній активності бойової команди [34; С.356];

- Комунікативна компетентність [34; С.353] - за позицією цитованих авторів, - «це здатність не лише сприймати та передавати інформацію у спосіб. Який мінімізує ризики викривлення, маніпуляції чи непорозуміння... одна помилка у слові чи символі може бути використана противником як зброя» [34; С.356].

Таким чином, ментальна (когнітивна) здатність, а також практична здатність військовослужбовців формують **ВНУТРІШНЮ ГОТОВНІСТЬ** українського воїна (спочатку тренування (І за кордоном в тому числі), а потім управління складними видами зброї оборонного потенціалу країни на ігрових та симуляційних комплексах, потім – на полі бою). Іншими словами, воїни ЗСУ демонструють інтегративну-комплексну стійкість, яка термінологічно визначається як **КОГНІТИВНА СТІЙКІСТЬ ДО ПСИХОЛОГІЧНОГО СТРЕСУ** [34; С.353]. За визначенням цитованих авторів, «когнітивна стійкість –це здатність особистості, соціальних груп або інституцій зберігати раціональність мислення, психологічну рівноваги та функціональну спроможність у ситуаціях інтенсивного інформаційного, психологічного або соціального впливу[34; С.354].

Далі автори зазначають, що у воєнній доктрині країн НАТО когнітивна стійкість трактується як «...один із п'яти вимірів загальної резильєнтності поряд із фізичною, інфраструктурною, економічною та соціальною стійкістю» [34; С.354].

Австралійські дослідники (Флад та Кіган, 2022) фокусують увагу та наукову зацікавленість у розумінні специфіки діяльності в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях воїнів під стресом, часто з високими ставками за життя та виживання. «Порушення когнітивних функцій внаслідок цього стресу може мати серйозні наслідки для успіху військових операцій та добробуту військовослужбовців, особливо в бойових ситуаціях» [75;С.1]. Моделі впливу стресу на когнітивні результати кожного бійця аналізуються (наприклад, метод «дебрифінгу»), переглядаються, корегуються, щоб досягнути відповідного рівня когнітивної стійкості. Тому є пріоритетними дослідження когнітивної стійкості в арміях країн НАТО та України, як відображення субактивного досвіду стресу та його впливу на продуктивність когнітивних операцій» [75;С.2].

Наступний аспект нашого аналізу щодо специфіки впливу пізнавальних процесів на рівень стресотійкості воїнів до стрес - чинників у прийнятті правильного військового рішення.

Доведено науковцями-психологами [5] та нейропсихологами, що когнітивна війна руйнує когнітивні функції цивільного населення, дошкільників, підлітків, а особливо воїнів. Які негативні впливи притаманні демобілізованим бійцям, без досвіду участі у швидкоплинних екстремальних ситуаціях, із високим ризиком небезпечності?

В першу чергу визначають **ПОРУШЕННЯ** концентрації уваги через хронічний стрес та дистрес, а значить, самоконтроля, бо увага є психологічним механізмом самоконтролю. Швидко руйнується навичка до швидкої реакції та прийняття рішень в умовах потужних акустичних впливів на сенсорні системи військового. Внаслідок цих впливів має місце деформація сприйняття реальності, бо руйнуються мнестична функція:

робоча пам'ять), проявляються дратівливість, гнів або апатія. Робоча пам'ять, продуктивність уваги, психічне здоров'я бійців строкової служби є основними когнітивними здібностями, що мають вирішальне значення для успіху у військовому навчанні та оперативних діях.

Ми зробимо спробу систематизувати основні впливи когнітивної війни на когнітивні функції військовослужбовців за:

ПЕРШИМ КРИТЕРІЄМ ПОСТАЄ СИСТЕМНА СТРЕСОВА РЕАКЦІЯ, яка впливає на гормональний дисбаланс військовослужбовця. Нейропсихологи пояснюють, що викид адреналіну та кортизолу запускає режим виживання особистості, але після завершення екстремальної, з високим ризиком ситуації воїни повертаються до звичайних умов несення військової служби, і тоді ці гормони виснажують мозок. Результатом є погіршення концентрації уваги та обсяг робочої пам'яті.

На системну стресову реакцію воїна суттєвим чином, негативно, впливає брак сну, порушення сну, особливо новобранців. Такі обставини життєдіяльності бійця є тригерами хронічного стресу, тривоги, негативно впливають на всі пізнавальні процеси людини.

ДРУГИЙ КРИТЕРІЙ – ЗМІНИ В РОБОТІ МОЗКУ. Як ми вже раніше зазначали із власних спостережень у бойових ситуаціях, знижується швидкість сприйняття, обробки інформації, прийняття рішення, особливо в малих (8-10 осіб) групах. Воїни-новачки, а також старшинський і сержантський склад підкреслюють, що гіперперевантаження в особливих умовах призводить до «туману в голові», нездатності зосередитися, критично швидко мислити, критично оцінювати ситуацію. Надмірна пильність під час оперативних дій, постійний страх викликають роздратованість, нездатність розслабитися, коли це можливо.

ТРЕТІЙ КРИТЕРІЙ - ЕМОЦІЙНЕ ТА ПСИХІЧНЕ ВИСНАЖЕННЯ. Цей психічний стан викликає депресію та тривожні розлади. Результатом є погіршення у здатності до планування, фокусування), апатія, низька мотивація до успішних дій, низька когнітивна гнучкість.

Поняття про *когнітивний опір*, як структурний елемент оборонного потенціалу України, аналізується нами також як феномен протидії когнітивним загрозам з боку ворога. Науковий фахівець О. Кінь наголошує на тому, що «відсутність доктринальної, нормативної та науково-теоретико-прикладного аналізу процесів формування, розвитку та реалізації когнітивних загроз у сфері воєнної безпеки України є вкрай актуальною, оскільки безпосередньо пов'язана із потенціалом держави до стратегічного спротиву, стійкості системи національної безпеки...» (Кінь О., 2025, С.240).

Цитований автор використовує у своєму понятійно-термінологічному апараті термін «когнітивна оборона» і визначає його як «Комплекс заходів щодо виявлення, запобігання та нейтралізації когнітивних впливів через освіту, критичне мислення, кіберзахист і стратегічну комунікацію» [12;С.248]. Заслугою автора, на наш погляд, є вперше «розроблена матриця пріоритезації когнітивних загроз, визначено ключові інтегральні показники, які дозволяють не лише виявляти небезпеки, але й оцінювати динаміку впливу, здатність до спротиву та потенціал до попередження негативних когнітивних ефектів...» [12;С.248].

Дедалі теоретико-методологічної та практичної значущості набуває проблема використання когнітивних впливів як складового чинника когнітивної війни. Наприклад, **використання когнітивних загроз**: ШІ, соціальні мережі, маніпуляції у ЗМІ, цифрові платформи для маніпуляції свідомістю, дезорієнтації, викривлення змісту реальних подій, деморалізація війська потребує негайної системної розробки до вивчення та протидії когнітивним загрозам ворога, які на сьогодні є відсутніми. В західних розробках інноваційні кроки пов'язані із системним аналізом, прогнозуванням та різновидами технологій когнітивного впливу. І навпаки, українські фахівці на початковому етапі розробки засобів протидії, опору у процесі воєнного протистояння.

Висновком до вищенаведених інноваційних ідей автора ми приписуємо висунуті ним та узагальнені тренди трансформації когнітивних загроз в історіогенезі війн у період (2010-2025), наданих Кінь О [12;С.244], зокрема:

«Зміщення фокусу з фактів на емоції, від переконання до нав'язування альтернативної реальності, тобто тренд від інформаційної війни до когнітивної домінації;

- активне використання ШІ, глибокого навчання, нейромереж, психометричних моделей для таргетованого впливу, тобто здійснюється ефект технологізації впливу;

- активна глобалізація виконавців, тобто якщо раніше загрози реалізовували державні актори, то після 2024 року з'явилися квазідержавні структури, приватні фірми, ІТ-платформи, а після 2022 року - автономні системи».

«Трансформація когнітивних загроз та засобів їх подолання з 2014 по 2025 рік потребує системного дослідження, яке продиктовано такими нагальними потребами військового соціуму як:

1. Відсутністю єдиної хронологічної системи еволюції таких загроз в українських умовах;
2. зміною способів, інструментів і цільових аудиторій впливу з боку противника;
3. Зростаючим значенням когнітивної сфери як арени воєнної боротьби у XXI столітті» [12;С.245].

Таким чином, розглянуті нами аспекти пізнавальних процесів у військових контекстах, зокрема, розуміння когнітивної стійкості військовослужбовців в операціях з високим рівнем стресу, базові складові когнітивної стійкості, яку ми розуміємо як ментальну стійкість, а також запропоновані нами критерії впливу когнітивної війни на когнітивні функції військовослужбовців, когнітивний опір як складова оборонного потенціалу країни надають нам розуміння векторів аналізу емоційної регуляції та когнітивної стійкості у наступному підрозділі.

2.5. Вплив особливостей функціонування емоційно-вольової сфери бійців на їх психічні стани: психологічна сутність паніки, причини

Здатність військовослужбовців зберігати емоційно-вольову рівновагу під час оперативного та стратегічного рівнів бойових дій в екстремальних умовах діяльності, використання ментальної гнучкості та стійкості, тобто когнітивної стійкості, а також емоційної стійкості відіграють ключову роль у рівнях емоційної саморегуляції воїна.

В даній роботі ми виходимо із твердження, що формування і розвиток емоційно-вольової сфери військовослужбовців з різним рівнем військового досвіду в особливих, ризиконебезпечних умовах діяльності, *необхідно розглядати у контексті високого рівня саморегуляції та самоуправління своєю поведінкою при вирішенні військових професійних завдань*. З цією метою ми здійснимо історіогенез феноменології емоційної стійкості та її психологічних механізмів в історичному аспекті та аспекти наукової зацікавленості сучасних дослідників, зокрема, основні емоційно-вольові якості воїна.

Аналіз літературних джерел з часів Р.Лазаруса, Г.Сельє, С.Фолкмана, а також сучасних психологічних розвідок 21 століття та у воєнні часи (Максименко Деркач; О. Чебикін; І. Аршава та ін.) дозволяє сформулювати певні висновки стосовно напрямів наукових досліджень емоційної стійкості та стресів.

Феномен «емоційної стійкості» був у фокусі уваги в контексті психології стресу (Сульє; Лазарус та ін.) психологічні механізми сприйняття стресових ситуацій, емоційно-вольову регуляцію та саморегуляцію, стратегії подолання стресу(дистресу). У 21 столітті українські науковці Аршава, Чебикін, Максименко, Деркач, та ін. зосереджувалися на розумінні взаємозв'язку між емоційною стійкістю особистості (психофізичний план) та ролі емоційної регуляції, когнітивного та емоційного самоконтролю, внутрішньої рівноваги, стабільності у подоланні стресових ситуацій.

Емоційна стійкість визначається як здатність особистості впоратися з емоційним стресом, адаптуватися до негативних життєвих подій і зберегти емоційний баланс. Таке розуміння емоційної стійкості, на наш погляд, сприяє розумінню її динамічних характеристик та адаптації до стрес-чинників, формуванню нових рівнів стресостійкості за змінених умов.

Проблематика емоційної стійкості особистості стала предметом наукових досліджень фахівців різних **міждисциплінарних галузей** із дослідженням **ПІДХОДІВ ДО СТРУКТУРИ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ**. Заслуговують на увагу підходи В. Корольчука, 2011 - з описом особистісного, соціального та типологічного компонентів структури емоційної стійкості людини. На відміну від В. Корольчука, О. Поліщук, серед психологічних компонентів стресостійкості виділяє в структурі емоційної стійкості соціальний, поведінковий та особистісний компонент.

Особливої ваги подібне визначення О. Поліщук набуває в особливих та ризиконебезпечних умовах діяльності воїнів, бо автор переконливо обґрунтовує тезу про те, що **ОСОБИСТІСНИЙ КОМПОНЕНТ СТРУКТУРИ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ** містить в собі **ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ**, які максимально приближені до умов військової діяльності, зокрема:

- Оптимізм
- Самоконтроль
- Самодисципліна
- Саморегуляція
- Рівень тривожності
- Рівень самовпевненості та інші аспекти, які можуть впливати на

здатність індивіда до стресостійкості[39].

В контексті зазначеної проблеми, наступні два підходи М. Кудінової (2014) та Ю. Тептюк (2021) також присвячені концептуалізації підходів до опису компонентів структури емоційної стійкості. Так, М. Кудінова, в рамках структурно-компонентного аналізу феномену стресостійкості, відокремлює **внутрішні та зовнішні ресурси стресостійкості**. Компонентний склад

ВНУТРІШНІХ РЕСУРСІВ СТРЕСОСТІЙКОСТІ, за Кудіною, складається із біологічного, особистісного та поведінкового рівня. На особистісному рівні внутрішні ресурси структури емоційної стійкості також, як і у В. Корольчука включають когнітивний, мотиваційний та особистісний компоненти. Відповідно, **ЗОВНІШНІ РЕСУРСИ СТРЕСОСТІЙКОСТІ** забезпечують зовнішню допомогу особистості у подоланні стрес-факторів і складаються з компонентів підтримки особи, зокрема:» соціальної, емоційної. Інформаційної та матеріальної підтримки...» [12;С.156-173].

З нашої точки зору та завдань нашого емпіричного дослідження, певну наукову значущість має підхід до структури емоційної стійкості запропонований Ю. Тептюк для розвитку рівня стресостійкості соціальних працівників. Відокремлено три групи компонентів емоційної стійкості: когнітивно-рефлексивний, емоційно-мотиваційний аспект поведінки особистості в стресових ситуаціях. При цьому, емоційно-мотиваційний компонент виділений Ю. Тептюк **вперше** в структурі емоційної стійкості людини. Компонентами структури автор визначив: «емоційний стан, регулювання емоцій, мотиваційні орієнтації, цінності, переконання та інші аспекти» [58;С.23].

Військовослужбовці, які навчені контролювати дисципліновано свої емоції в ситуаціях підвищеного ризику діяльності, як правило, орієнтовані на прийняття правильних військових рішень. Їм системно притаманно психічно та оптимістично сильний настрій, воля до подолання труднощів, ефективно подолання труднощів та бар'єрів у виконанні бойової задачі незалежно від екстремальності та ризиконебезпечності ситуації. Негативні моделі мислення та поведінки під час бою у бійця-новачка, внаслідок впливу стрес-факторів (індивідуальних), може спричинити паніку, панічну атаку, бажання покинути поле битви. При цьому офіцери-вихователі професійно підходять до розвитку міцної когнітивної стійкості новачків та формуванню здатності контролювати свою когнітивну стійкість через формування її як РИСИ, як переваги над ворогом в умовах психологічного гіпертиску.

Психологічними умовами забезпечення результативності опанування бойовою майстерністю військовослужбовцями-початківцями, розвитку їх когнітивної стійкості широко використовуються такі стратегії: медитація (тренування розуму, емоційна стабільність), когнітивно-поведінкова терапія (зміна негативних настанов особистості, моделей поведінки та мислення у подоланні когнітивних загроз), усвідомленість – відчуття: що, чому і як почуваю?, і головне, без інтерпретацій чи осуду. Отже наведені три практики дозволяють розвивати емоційний контроль з боку офіцера, та емоційний самоконтроль з боку військовослужбовця, формувати та ефективно розвивати рівні когнітивної стійкості, емоційно-вольової сфери військовослужбовця з метою протистояння та подолання страху смерті. При цьому використовувати аналіз та раціональне планування прийняття швидкого рішення розум бійця, офіцера-лідера як потужний інструмент для ефективного додання стресу (дистресу), дисципліновано контролювати емоції.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Здійснено теоретико-методологічний аналіз впливу психічних властивостей, процесів та станів військовослужбовців на рівень їх стресостійкості в особливих та ризиконебезпечних умовах діяльності. Військовослужбовці ЗСУ з різним бойовим досвідом, та кількістю бойових виходів, мають індивідуальні психофізіологічні та психологічні реакції на стрес. Наші спостереження свідчать проте, що у кожного воїна є власні організаційно-поведінкові шляхи подолання стресу (дистресу), які віддзеркалюють рівень розвитку психічних властивостей, процесів та станів різних категорій військових. На основі чого визначено *показники розвитку темпераменту, характеру, практичних здатностей та їх вплив на формування психічних процесів особистості у військовому середовищі.*

2. Структура особистості воїна-захисника, його ключові компоненти структури: спрямованість, темперамент, характер, практичні здатності виокремлені нами як складові компоненти військового –професіонала,. Вони впливають на формування та розвиток його психічних станів, процесів новоутворень, слугують підґрунтям розвитку основ інтегративного розвитку воїна ЗСУ та формування його стресотійкості (резильєнтності) в особливих, ризиконебезпечних умовах. Ми також враховували військову ієрархію військового персоналу, оскільки військові звання є віддзеркаленням кар'єрного розвитку, зростання та військових результатів у діяльності військовослужбовця (наприклад, демобілізованого, контрактника, ветерана, бойового офіцера з вищою військовою освітою). Тож структура стресостійкості військового, її складові, чинники, які сприяють резилієнтності, практичні здатності воїна та їх вплив на формування новоутворень у різних категорій військовослужбовців під час когнітивної війни, є малодослідженими, системними результатами розуміння поведінки та дій військового – професіонала в особливих, непередбачуваних, ризикованих ситуаціях.

Нами досліджено, що резильєнтність як стресостійкість є важливим показником морально-психологічного клімату як військової команди (8-10 осіб), так підрозділу тощо.

3. Обґрунтовано актуальність глибинного дослідження та розуміння феномену «Спрямованість військовослужбовця», його трьох видів: морально-етичного, військово-професійного побутового для сприяння формування характеристик його спрямованості під час виконання тренувальних завдань. Зокрема, варто зосередити фокус уваги на розвитку інтенсивності, стійкості, широти спрямованості, її змісту (мотиваційні чинники, інтереси, світогляд тощо). Відокремлені ключові складові мотиваційної сфери бійця, що виконує ризиконебезпечне завдання в особливій ситуації, зокрема: розвиненість, гнучкість мислення та поведінки, мілітарна ідентичність, ієрархізованість.

4. Надано концептуалізацію поняття «характер» воїна у ставленні до діяльності та поведінки у ризиконебезпечних умовах, визначені групи рис характеру, що формують мілітарну ідентичність військового персоналу за стандартами НАТО; представлено вектори загартування характеру воїна-захисника, а не воїна-нападника: сила духа, результативність-продуктивність, мілітарна ідентичність.

5. У даному розділі акцентовано увагу на тому, що категорія «стресостійкість особистості» є підсистемою категорії «особистість». Тому стресостійкість визначається нами як інтегративна властивість особистості, з притаманними їй пізнавальними процесами, що створюють певні умови до рівня адаптації до стресових умов життєдіяльності у військово-професійній діяльності.

6. Системний підхід у дослідженні психології стресостійкості за особливих ситуацій з високим ступенем ризику дозволив у даній праці виокремити когнітивні складові стресостійкості військовослужбовця. На цій межі наших міркувань підкреслимо, що СПЕЦИФІЧНІ ЯКОСТІ військовослужбовця: психологічна стійкість, обсяг та розподіл уваги,

прийняття рішень в ситуаціях високого ризику є виключно професійно-значущими якостями військовослужбовця.

Узагальнивши наше бачення специфічних якостей військовослужбовців за окреслених умов, ґрунтуючись на нашому власному досвіді, ми прагнемо розширити розуміння на емпіричному рівні.

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В МАЛИХ ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНИХ ГРУПАХ В ОСОБЛИВИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ УМОВАХ

3.1. Психологічна характеристика діяльності військового підрозділу як малої соціальної групи в особливих та ризиконебезпечних умовах військового соціуму: психологічна підготовленість, навички та вміння до дій в особливих умовах, загартування професійних навичок та вмінь

Сучасна когнітивна війна у глобальному вимірі суттєвим чином вплинула на спадкоємність української військової культури, її зміни та трансформацію у зв'язку із нагальною потребою ЗСУ України досягти СУМІЖНОСТІ в спільних діях з силами країн НАТО. *Чому це є критично важливим фактором генезису когнітивної війни як зміна парадигми української ідентичності та стратегічна концепція НАТО, переструктуризації своєї оборони [28;С.39-42].*

Звернемося до офіційних документів Генштабу України від 28.12.2025 року, в якому наголошується, « що як раз самий раз перейти на керівні документи оперативного планування за стандартами НАТО, відповідно, відпрацювати і опанувати нові бойові статuti (батальйон-бригада-корпус)»

В цьому контексті, відповідно до завдань нашої магістерської роботи, одним із ключових питань споріднених із проблемою суміжності держав, членів Альянсу (Розділ 1) постає питання розуміння важливості **ВЗАЄМОДІЇ** *військових колективів як різновиду малої соціальної групи.* Військові підрозділи мають загальні ознаки, що характеризує їх як малу організовану соціальну групу. Вони мають суспільну військову діяльність, загальні цілі і з оперативні завдання, певну організацію, професійне та міжособистісне спілкування, військову ідентичність, які притаманні малій соціальній групі.

Мала військова соціальна група (від 8 до 10 осіб), за визначенням військового психолога В. Ягупова, ... «характеризуються незначною кількістю осіб, які її формують і контактують між собою, а також певним чином постійно взаємодіють, оскільки вони мають спільні завдання та цілі функціонування» [66;С.217].

Історіогенез психологічного обґрунтування поняття «Мала група» свідчить про початок дослідження з 1897 року американським психологом Норманом Триплетом [67]. Вперше в історії психології експериментальне дослідження Нормана відповідало на запитання: *які властивості повинна мати певна сукупність людей, щоб її можна було б назвати малою соціальною групою?* [67;С.46]. *І найбільш показовою відповіддю стала, на наш погляд, його праця, яка вийшла друком під назвою: «Які зміни окремої дії індивідуума відбуваються, коли присутні інші люди».*

Подальшим напрямом наукових досліджень стали міркування американських соціальних психологів Cartwright D. and Zander A. щодо *властивостей малої групи, як сукупності індивідів* [73]. Наприклад, порівнюючи список необхідних якостей малої групи вищенаведених авторів та дослідженнями французьких соціальних психологів, запропонованих Д. Ангьє та Ж.Мартен [73], ми доходимо наступного висновку: французькі соціальні психологи визначили список необхідних якостей малої соціальної групи, які віддзеркалюють психологічні властивості «сучасного когнітивного воїна». Далі ми процитуємо властивості малої групи за посиланням на В.Ягупова [66;С.219], і водночас, надамо нашу авторську інтерпретацію у порівняльному аналізі психологічних рис членів малої групи у 20 та 21 столітті.

- *Обмежена кількість членів;* у сучасних умовах когнітивної війни, щоб кожний мав індивідуальне уявлення про всіх інших; тобто когнітивна війна, її мультидоменний характер, трансформація воїна у «когнітивного воїна» диктує її психологічну закономірність: ключові риси кожного члена малої групи є ключовими для успіху всієї групи.

- *Спільним активним досягненням загальної мети групи*; за умови екстремальних та ризиконебезпечних ситуацій когнітивної війни – це є диференціація ролей між членами групи, єдність мети та завдань, тобто, захист інтересів українського народу, держави.
- *Емоційні взаємини між членами групи*; в поняттях сучасної когнітивної війни – це предметно-ціннісна та емоційно - ціннісна *єдність* членів малої військової групи.
- *Міцна взаємозалежність членів групи, які пов'язані почуттям солідарності та моральної єдності, навіть поза спільними діями*; в сучасних бойових операціях – це означає високий рівень контактності та опосередкованості міжособистісних стосунків цілями та завданнями бойової діяльності, націленої на успішне виконання бойового завдання.

Таким чином, наведені вище властивості малої соціальної групи американськими та французькими соціальними психологами мають спільний фокус дослідження – **СПРИЙНЯТТЯ** однієї людини іншою. Слід зауважити, що автори не ставили на меті визначити та обґрунтувати **ОБ'ЄКТИВНІ УМОВИ** розвитку малих соціальних груп.

Військове середовище, як свідчить наш досвід вивчення та розуміння крос-культурних відмінностей у функціонуванні малих соціальних груп, наприклад, у регулярних військових силах Великої Британії, США, Данії, Норвегії та інших, висуває певні вимоги до *психологічних рис військовослужбовців, які діють в особливих та ризиконебезпечних умовах*. **Цей фактор** є домінантним в психологічній **ПІДГОТОВЛЕНOSTІ** малої військової групи, в її основних видах психологічної підготовки до дій в особливих умовах з високим ризиком для життя військового.

Специфіка функціонування соціальних груп у військовому середовищі, їх «особливості...», констатує В. Ягупов, їх підпорядкування загальним соціально-психологічним законам і закономірностям є доказом актуальності цих проблем у військово-професійній діяльності офіцера...» [66;С.218].

Отже, оцінка психологічної характеристики діяльності, наприклад, військового підрозділу ЗСУ України як малої соціальної групи в особливих (екстремальних) умовах, не може бути об'єктивною, якщо офіцер-вихователь не розуміє мотивів діяльності, моделей поведінки воїна-новачка, контрактника, або сержанта, не визначає характер взаємовідносин у малій військовій групі під час та після бойових дій в особливих умовах. Психологічні риси кожного воїна і групи в цілому впливають *і визначають їх спільну психологічну підготовленість до дій, а значить – їхню ЕФЕКТИВНІСТЬ*. І тому ми вважаємо, розуміння цих психологічних рис в особливих умовах діяльності, наприклад операторів - спецпризначенців, та військовослужбовців регулярних військових сил, їх порівняльна характеристика є неоціненим психологічним джерелом для розробки спеціальних програм підтримки та розвитку, орієнтованих на військові підрозділи, зокрема, малі соціальні групи.

До цього часу військовослужбовцям (командирам та підлеглим) спеціалізованих підрозділів, які приймають участь у високоризикових за характером операціях, вельми бракує результатів та рекомендацій психологічних, міждисциплінарних досліджень, які б надали системні, науково-обґрунтовані висновки, щодо КЛЮЧОВИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ РИС воїнів, що впливають і визначають їх РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ, ЕФЕКТИВНІСТЬ, УСПІХ в рамках підрозділу як малої соціальної групи.

І таким чином, офіцер-вихователь отримує знання про успішну діяльність та взаємодію з воїнами, як офіцер-лідер, він опановує новітні соціально-психологічні дослідження у військовій управлінській діяльності, інноваційні методології про явища, які мають місце в малих соціальних групах[33].

Малі соціальні групи, які функціонують у Збройних Силах України, підпорядковані загальним закономірностям груп, і кожен військовий підрозділ має специфічні психологічні особливості. Але в різних країнах Альянсу вони мають певні відмінності.

3.2. Психологічні риси військовослужбовців військового підрозділу ЗСУ, які є вирішальними для успіху в операціях (бойових діях) суміжних із новими бойовими статутами НАТО

Стан наукової розробки вищезначеної проблеми, виходячи із аналізу наукової літератури свідчить, що ключові психологічні риси воїнів у складі малої соціальної групи, знайшла певне відображення в крос-культурних розвідках країн НАТО.

У роботах військових психологів, військових експертів Альянсу **ПРОФІЛІ ОСОБИСТОСТЕЙ ПЕРСОНАЛУ** є різними, але в цілому ґрунтуються на **СУМІЖНОСТІ в спільних діях з силами країн НАТО**.

Аналізуються визначення поняття «військовий підрозділ як мала соціальна група» (МСГ). Наприклад, в українському контексті, в українських наукових джерелах інформації (Ягупов; Кришталь; Лісовський та інші) військовий підрозділ як МСГ, що діє в особливих та ризиконебезпечних умовах, має **СПЕЦИФІЧНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ**:

- чітка ієрархія;
- колективна відповідальність;
- висока згуртованість;
- взаємозалежність;
- високий рівень статусних ролей, динамічне лідерство;
- сильний вплив групового тиску, стресу;
- високий рівень стресостійкості до гіперекстремальних, гіперособливих ситуацій та стратегії подолання ПТСР.

Разом із тим, проблема аналізу **КЛЮЧОВИХ** психологічних рис військовослужбовців підрозділів ЗСУ, які є вирішальними для успіху в операціях (бойових діях), суміжних із новими бойовими статутами НАТО, не знайшла, на наш погляд, достатнього відображення в науковій літературі.

Ми зробили спробу, виходячи із АКТУАЛЬНОСТІ цієї проблеми та недостатності її розробки, здійснити порівняльний аналіз та узагальнення основних психологічних особливостей військового підрозділу як МСГ у країнах НАТО, зокрема: НАТО, США, Велика Британія.

Мета порівняльного аналізу - які рекомендації з планування та організації сучасного бою в багатодоменній, когнітивній війні, за стандартами НАТО, є ключовими для успіху в умовах Альянсу та України, де СТАНДАРТИЗАЦІЯ і СПІВПРАЦЯ є визначальним підґрунтям для формування психологічних рис сучасного, успішного «когнітивного воїна» (Міністерство оборони України, 2025).

3.3. Дослідження психологічних рис, які вважаються вирішальними для успіху у військових підрозділах країн НАТО

У нашому дослідженні ми враховуємо наукові позиції військових психологів країн НАТО, і порівняльний аналіз Збройних Сил НАТО реалізували за власною СИСТЕМОЮ КРИТЕРІЇВ:

1. визначення військового підрозділу як МСГ;
2. ключові характеристики МСГ;
3. основні психологічні особливості військового підрозділу;
4. роль Збройних Сил країн НАТО;
5. специфіка військової діяльності країн НАТО: високий рівень довіри та сумісності;

Дотичною до проблеми нашого наукового пошуку та узагальнення ключових психологічних рис воїнів вирішальних для успіху військовослужбовців ЗСУ в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях, вважаємо розгляд настанов ГЕНШТАБУ України від 28 грудня 2025 року у відпрацюванні Статті 5 НАТО та опануванні нових бойових статутів НАТО (батальйон-бригада-корпус) [26].

З психологічної точки зору, на наш погляд, Стаття 5 НАТО проголошує вітальну необхідність відпрацювання МЕХАНІЗМІВ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА РОЗУМІННЯ ВАЖЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ІЗ СИЛАМИ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ.

Результатом має стати оцінювання спроможностей до СУМІЖНОСТІ координованих військових дій, готовності військового персоналу, його високих рівнів психологічної підготовленості ЗСУ діяти із Силами Альянсу. В основі КОМПЕТЕНТНОГО вирішення наведених Генштабом України проблем лежить, з нашої позиції, термінове вивчення сумісності з Силами Альянсу, впровадження спеціальної Програми MDMP (APP-28) для Збройних Сил України (яка стартувала у лютому 2025 року). При цьому, головною перевагою суміжності із Силами Альянсу є неможливість противника ПЕРЕДБАЧАТИ наші дії, які зчитуються наперед відповідно СТАРИХ НАСТАНОВ Статутів України[26;С.1].

Яскравим доказом практичного втілення намірів сторін у площину відпрацювання є інформація Генштабу України про те, що «Українські експерти JАТЕС вперше долучилися до відпрацювання Статті 5 Договору НАТО на навчаннях Loyal Dolos 2025 (28 грудня 2025 р.) Представники Спільного центру НАТО-Україна з аналізу, підготовки та освіти (JАТЕС) взяли участь у фінальній фазі навчань НАТО Loyal Dolos 2025 з оцінки бойових спроможностей підрозділу Альянсу...»[26;С.1].

І далі: « Військово-морські Сили ЗСУ ВПЕРШЕ в історії НАТО очолили і здійснили планування, координацію та управління Силами умовного противника (OPFOR) під час навчань REMUS/DYNAMIC Messenger Португалія, 2025 рік» [26;С.2].

З усвідомленням цієї інформації, розуміємо, що спроби систематизувати КЛЮЧОВІ психологічні риси військових країн Альянсу та воїнів ЗСУ розширюють наукові горизонти бачення, які психологічні властивості притаманні військовим підрозділам як МСГ у країнах Альянсу, що забезпечують успіх та ефективність.

Узагальнивши наведене, ми прагнемо розширити систематизованість наявної інформації щодо феноменології аналізу на основі запропонованої нами системи критеріїв, зокрема:

1. Визначення військового підрозділу як МСГ

Окреслена проблема, тобто, МСГ у країнах НАТО, визначається як МСГ, якій притаманні: малий розмір (8-10 осіб), прямі контакти, спільні цілі у виконанні бойових завдань, узгодженою взаємодією.

2. Ключові характеристики МСГ

Варто звернути увагу на специфіку дій та домінуючі психологічні риси успіху військового підрозділу у особливих та ризиконебезпечних ситуаціях діяльності: висока регламентація, чітка ієрархія ролей, почуття «братства по зброї», взаємозалежність у виконанні особливих завдань, стресостійкість, забезпечення боєздатності, як ключовий фактор успіху.

Ієрархія та регламентація означає, що команда МСГ діє за стандартами НАТО. Це забезпечує дисципліну, злагоженість, довіру, взаємоповагу, стресостійкість до раптових особливих та ризиконебезпечних умов військової діяльності на полі бою.

3. Основні психологічні особливості військового підрозділу

Специфічний психологічний профіль члена військового підрозділу як МСГ складається з таких факторів: психологічна стійкість у стресових умовах, віра в успіх кожного, відкрита комунікація, високий рівень довіри та сумісності, висока адаптивність до раптових змін, емоційна регуляція, інноваційність, ефективність тощо.

4. Роль Збройних Сил країн НАТО

Визначається і проявляється у місії, специфіці сумісних військових дій країн НАТО, зокрема:

- **інтеграція** (підрозділи країн Альянсу повинні діяти як єдиний механізм, що забезпечується використанням Стандартів, логістики, результат суміжних дій- високий рівень довіри).

- **комунікація** (відкрита та використання *стандартизованих протоколів* між підрозділами – є *вирішальними факторами успіху сумісного виконання бойових задач*).

- **висока професійність** (компетентнісний підхід в орієнтації на ефективність та використання сучасних інноваційних технологій у когнітивній війні, високий рівень мотивації, гордість).

5. Специфіка військової діяльності країн НАТО:

високий рівень довіри та сумісності країн НАТО до норм та цінностей, стратегічна роль НАТО в забезпеченні глобальної безпеки.

Отже, теоретичне осмислення проблеми впровадження дослідження психологічних рис, які вважаються вирішальними для успіху у військових підрозділах країн НАТО, є, з нашої позиції, специфічний психологічний профіль члена військового підрозділу (наведений вище), який забезпечує успіх завдяки СТАНДАРТИЗАЦІЇ та СПІВПРАЦІ з підрозділами інших країн.

3.4. Дослідження психологічних рис, які вважаються вирішальними для успіху у військових підрозділах США

Ключові характеристики військового підрозділу США, як МСГ, ми проаналізуємо за тією ж системою критеріїв, використаних у підпараграфі 3.3.

1. Визначення військового підрозділу як МСГ

На відміну від НАТО, визначення поняття «військового підрозділу як МСГ», на наш погляд, акцентує головну увагу на класичних особливостях МСГ, тобто:

- тісна взаємодія між членами групи, згуртованість;
- місія МСГ(спільна мета);
- чітка ієрархія та військове лідерство;

- взаємозалежність під час бою та неформальними нормами – «Сім я в бою», тобто, життя кожного члена СМГ залежить від покладання, віри в кожного, що забезпечує високий рівень стресостійкості та подолання «страху смерті».

2. Ключові характеристики МСГ як малої соціальної групи.

Як ми вже наголосили вище – військовий підрозділ у США- це класична соціальна група. То, відповідно, ключовими характеристиками військового підрозділу як МСГ є :

- спільна мета (бойові завдання в особливих та ризиконебезпечних умовах визначається як спільна мета, яка має бути виконана ефективно, результативно високоспеціалізованими командами. Відповідно, високий рівень *згуртованості* для виконання найскладніших місій за умови високого ризику для життя та безпеки);
- тісна взаємодія (військовий персонал проводить багато часу разом як у бойових тренуваннях, місіях, симуляційних бойових іграх, так і у неформальних умовах взаємодії);
- ієрархія та лідерство (сержант, офіцер – є військовими командирами-лідерами, функціями яких є забезпечення військової дисципліни та координації між членами МСГ);
- взаємозалежність (безпека життя кожного у МСГ залежить від його правильних дій та інших членів команди, що зберігають життя воїнам);
- високий рівень згуртованості (для МСГ притаманно формування почуття довіри, взаємопідтримки та братерства);
- норми та цінності (суворе дотримання військового статуту, і що є так званим, «неписаним правилом поведінки», наприклад, захист побратимів, навіть ціною свого життя).

3. Основні психологічні особливості військового підрозділу

Військові підрозділи США, як , наприклад, Navy SEALs (DEVGRU) – оперативна група швидкого реагування або групи ССО (Special Forces) – це високоспеціалізовані військові підрозділи, для найскладніших місій в

гіперособливих та гіпернебезпечних для здоров'я та життя військовослужбовців ситуаціях. Їх *ДОМІНАНТНОЮ* психологічною рисою є *згуртованість, тобто, КОМАНДОТВОРЕННЯ*.

До основних психологічних рис, на наш погляд, варто віднести такі специфічні риси психологічного профілю як емоційна регуляція (психологічна підтримка), надійність та високий самоконтроль (когнітивний та емоційний), військова ідентичність (як самоідентифікація воїна).

4. Роль Збройних Сил США

Ключова, глобальна роль Збройних Сил США – формування світового порядку.

Перегляд ролі Збройних Сил США у 21 столітті щодо стримування біологічних загроз та підтримці систем здоров'я на початку 21 століття.

Стратегічна роль США в забезпеченні безпеки України: військова допомога та дипломатичний вплив у контексті агресії росії [22;С.1]. У руслі наших міркувань суттєвим вбачаємо підкреслити роль США у зміцненні безпеки України в умовах когнітивної війни. Військова підтримка Вашингтона за роки ескалації широкомасштабної війни включала постачання різних видів зброї від стрілецької зброї, бронетехніки, платформ протиповітряної оборони, далекобійної артилерії.

5. Специфіка військової діяльності Збройних Сил США

Таким чином, ключові характеристики військового підрозділу США, як малої соціальної групи, висвітлюють специфіку їх військової діяльності, яка є *результатом спільної діяльності та взаємозалежності*. Доміnantними психологічними рисами, які вважаються вирішальними для успіху військовослужбовців США, з нашої позиції, є: висока адаптивність, віра в себе і кожного члена МСГ, психологічна підтримка в умовах стресу (дистресу), стресостійкість, висока надійність та військова ідентичність.

3.5. Дослідження психологічних рис, які вважаються вирішальними для успіху у військових підрозділах Великої Британії

В сучасних геополітичних умовах, ведення багатодомених військових операцій з використанням інноваційних засобів ведення війни, наприклад, з використанням сучасних безпілотних систем ШІ для гуманітарного розмінування, Велика Британія готує та використовує операторів спеціального призначення як зброю вибору. Системні наукові дослідження ведуться в руслі когнітивних емпіричних досліджень сприйняття колишніх спецпідрозділів, відмінності особистості між операторами спецпризначенців і іншими військовими силами. Мета досліджень – виокремити ключові для успіху оператора психологічні риси.

1. Визначення військового підрозділу як МСГ

Видокремлений специфічний профіль спецпідрозділів Великої Британії включає дев'ять конкретних факторів, спрямованих на стратегічні або оперативні цілі:

- стійкість
- адаптивність
- віра в себе
- наполегливість
- емоційна регуляція
- самоконтроль
- наполегливість
- скромність
- впертість

2. Ключові характеристики МСГ як малої соціальної групи

Специфічною особливістю дій таких спецпідрозділів є ретельно відібраний персонал, обладнання та тактики взаємодії, які СУТТЄВО ПЕРЕВИЩУЮТЬ фізичні та психологічні можливості підготовленого воїна.

3. Основні психологічні особливості військового підрозділу Великої Британії

Це спеціальні групи, спеціалізовані універсали, еліта та спецпідрозділи. Вони навчені діяти невеликими командами в тилу ворога, використовують широкий спектр організаційних ресурсів і спеціальних можливостей, які застосовуються для надання інноваційних, креативних рішень екстремальної ситуації.

Психологічні риси в такому контексті визначаються як «виміри індивідуальних відмінностей», як стабільні виміри особистості, зокрема: Велика П'ятірка Моделі Особистості:

- відкритість
- сумлінність
- екстраверсія
- доброзичливість
- нейротизм

На основі цих результатів був сформований Психологічний Профіль операторів спецпризначенців, що забезпечив успіх їх військової діяльності: стресостійкість, адаптивність до раптових змін, віра в себе, наполегливість, емоційна регуляція, самоконтроль, скромність і впертість.

4. Роль Збройних Сил Великої Британії

Захист суверенітету, забезпечення національних інтересів, підтримка міжнародного миру завдяки участі у складі НАТО, а також миротворчих операціях, підтримка стабільності ,підтримка зв'язків із союзниками, через використання глобальної мережі військових баз, захист торгівельних шляхів, надання гуманітарної допомоги.

5. Специфіка військової діяльності Збройних Сил Великої Британії

Захист національних інтересів, захист метрополій, забезпечення морської безпеки для Королівського флоту з метою захисту торгівельних шляхів та боротьбі з піратством.

Членство Великої Британії в НАТО реалізується через активну участь у системі колективної безпеки та оборони, зокрема шляхом залучення військових контингентів і надання сучасного військово-технічного оснащення. Важливим напрямом є участь у короткострокових експедиційних операціях, що потребують високої мобільності та здатності до швидкого розгортання сил. Особливе місце у зовнішньополітичній та безпековій стратегії Великої Британії посідає міжнародне військово-технічне співробітництво, насамперед з Україною, де ключову роль відіграє військово-технічна взаємодія. Як зазначають аналітики Центру ініціатив ПЖ, така позиція є закономірною для однієї з найбільших і найпотужніших військових сил Європи.

В умовах трансформації характеру сучасних збройних конфліктів Велика Британія демонструє високий рівень інноваційності, оновлюючи власну воєнну доктрину з урахуванням досвіду новітніх воєн, що висвітлюється, зокрема, у матеріалах видання «Український тиждень». Показовим прикладом є представлення британською армією нової концепції ведення сухопутних бойових дій «20–40–40», яка передбачає глибоку структурну та технологічну трансформацію підходів до застосування наземних сил.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

На основі розгляду визначення поняття «військовий підрозділ, як мала соціальна група» (МСГ), проведеного порівняльного аналізу визначень феномену у країнах НАТО, США та Великої Британії, ми дійшли висновку, що «військовий підрозділ як мала соціальна група» – поняття, яке притаманне Збройним Силам різних країн. Узагальнено отримані психологічні особливості діяльності МСГ, ґрунтуючись на системі авторських критеріїв, запропонованих вище.

Визначення поняття МСГ, і її головна функція - збігаються у Статутах країн НАТО: це невелика група військовослужбовців (8-10 осіб), які мають спільні цілі задля успішного виконання бойового завдання, структура взаємин, ієрархія ролей, сильна групова динаміка, взаємозалежність, військова **ГРУПОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ** (згуртованість, довіра, єдність); це – родина в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях, а також процесі тренувань.

Ключові характеристики військового підрозділу як МСГ в узагальненому вигляді, які можуть бути сформовані в умовах українських реалій, на наш погляд, є: **СПІЛЬНА МЕТА, СТРУКТУРА ТА ІЄРАРХІЯ** (командиро-орієнтований підхід, що формує зв'язки), **ВЗАЄМОДІЯ ТА ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ, ГРУПОВІ НОРМИ**(статут, військова групова ідентичність, дисципліна), **ЗГУРТОВАНІСТЬ** (сила зв'язків між членами МСГ), **УНІКАЛЬНА ГРУПОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ, ГРУПОВИЙ ТИСК, ВИСОКА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ.**

Психологічна та соціальна підготовка є ключовою для виживання та ефективності військової, компетентної діяльності. Вона впливає на дисципліну, взаємодопомога, відповідальність, стресостійкість, адаптивність, здатність до співпраці в раптових, динамічних змінах на полі бою когнітивної війни.

Ключовими психологічними характеристиками військового персоналу, які є ключовими для досягнення успіху, на основі порівняльного аналізу є:

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ, РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ(психологічна стійкість), АДАПТИВНІСТЬ, ЕМОЦІЙНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ, КОГНІТИВНИЙ та ЕМОЦІЙНИЙ САМОКОНТРОЛЬ, ВІРА В СЕБЕ ТА ЧЛЕНІВ МСГ, НАПОЛЕГЛИВІСТЬ, СИЛА ДУХУ, ПСИХОЛОГІЧНА ЄДНІСТЬ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ (спільні норми, цінності).

Роль Збройних Сил країн Альянсу - формування та підтримка світового порядку, захист національних інтересів країни, колективна оборона НАТО.

Специфіка військової діяльності Збройних Сил НАТО - відпрацювання механізмів колективної безпеки Альянсу. Розуміння важливості взаємодії із Збройними Силами безпеки та оборони України (стаття 5 НАТО).

В силу зазначеного вище витікає, важливість засвоєння уроків когнітивної війни в Україні через долучення до ПРАКТИЧНОГО відпрацювання механізмів колективної оборони НАТО, у фінальній фазі в рамках навчань. Уроки українського, унікального досвіду ведення когнітивної війни були імплементовані українськими фахівцями у сценарій навчань (2025 рік), «щоб підготувати військових до ведення бойових дій в умовах, що швидко змінюються» [10].

Участь українських експертів JАТЕС у навчаннях 2025 є одним із ключових моментів підготовки НАТО відповідно до статті 5, і має стратегічне значення для України.

РОЗДІЛ 4. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЇНІВ ЗСУ В ОСОБЛИВИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ СИТУАЦІЯХ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Психологічна характеристика особистісних властивостей військового персоналу за особливих та ризиконебезпечних умов діяльності

4.1.1. Організаційно-методичні засади проведення дослідження

У даному розділі надані та описані організаційно-методичні засади проведеного нами емпіричного дослідження змісту стресостійкості військовослужбовців ЗСУ (офіцерів, сержантів, рядових, загальна кількість 80 осіб) з різним бойовим досвідом участі в операціях з особливими (екстремальними) та ризиконебезпечними умовами діяльності, в умовах швидких та раптових ситуаційних змін на полі бою сучасної когнітивної війни.

4.1.2. Мета емпіричного дослідження, опис вибірки досліджуваних

Мета емпіричного дослідження - обґрунтування застосування диференціального підходу в комплексній психологічній діагностиці стресостійкості військовослужбовців різних військових категорій, з різним бойовим досвідом в особливих та ризиконебезпечних умовах.

У дослідженні взяли участь військовослужбовці бойових підрозділів, віком від 25 до 58 років. Загальна вибірка склала 80 осіб, серед яких були представники різних категорій військових звань, посадових рівнів: старші та молодші офіцери, сержантський та рядовий склад.

Під час проведення емпіричного дослідження у 2025 році виявлено зміст стресостійкості воїнів ЗСУ через використання комплексу психодіагностичних методик, зокрема:

1. Методика визначення рівня стресостійкості воїнів механізованих підрозділів до дій в умовах оборонного бою (авт. Українець В.М.).
2. Тест на визначення стресостійкості особистості (авт. В.А.Семиченко).
3. Опитувальник військово-професійної життєстійкості (авт.О. Кокун).
4. Опитувальник психологічної стійкості військовослужбовців Збройних Сил України в умовах бойових дій (авт. Н. Лозінська).
5. Шкала «Страх смерті» (авт. Д. Темплер).
6. Шкала резильєнтності Коннора-Девідсона-10 (Campbell/Sills & Stein).
7. Шкала самоефективності (авт. Р. Шварцер та М. Єрусалем).

Дослідження проводилося на базі бойових підрозділів військової частини А4608. На констатувальному етапі обсяг вибірки становив 80 осіб; з них: офіцери – 15 (18,75%), сержанти – 19(23,75%), рядові – 46(57,5%), середній досвід бойових дій особового складу склав не менше трьох років. Така вибірка обумовлена детермінуючими стрес-факторами стресостійкості військовослужбовців, які ми проаналізували у Розділі 1. По-перше, це брак часу для прийняття військових рішень; по-друге, - обробка великого масиву даних за короткий проміжок часу в екстремальних та з високим ризиком для життя умовах; по-третє, - перевтомлення та виснаження бійців.

4.1.3. Структура емпіричного дослідження, гіпотеза, характеристика особистісних властивостей стресостійкості воїнів ЗСУ в особливих та ризиконебезпечних умовах

Наше емпіричне дослідження розподілено на три категорії досліджуваних:

а) дослідження стресостійкості офіцерів-лідерів як системно-інтегративної властивості особистості, що забезпечує прогнозованість адаптивності вибору стратегій адаптивності під час швидких змін на полі бою (кількість -15 осіб);

б) виявлення змісту стресостійкості сержантів, які виконують організаційні та управлінські функції (майстер-сержанти), які використовують конструктивні стратегії подолання екстремальних ситуацій або деструктивні (кількість - 19 осіб);

в) дослідження змісту стресостійкості рядового складу військових підрозділів, їх хронологічні аспекти стресостійкості (кількість - 46 осіб).

Гіпотеза емпіричного дослідження: стресостійкість військового персоналу з різним бойовим досвідом - це системно-інтегративна властивість особистості, що прогнозує варіативну адаптивність до стресу в особливих умовах, умовах високого ризику, невизначеності ситуації, браку інформації у бойових, польових умовах.

4.2. Аналіз отриманих кількісних та якісних показників експериментального дослідження

4.2.1. Шкала «Страх смерті» (DAS, Г. Темплер)

- Мета: Виявлення та кількісна оцінка ступеня тривоги, зумовленої усвідомленням власної смертності та процесу вмирання.
- Що визначає: Суб'єктивне ставлення до смерті, наявність нав'язливих думок про кінець життя, страх перед болісною смертю та емоційну реакцію на згадки про неї.
- Алгоритм підрахунку: Підраховується кількість відповідей, що збігаються з ключем (відповіді «Так» на прямі запитання та «Ні» — на зворотні). Кожен збіг дорівнює 1 балу.
- Критерії оцінювання:
 - 0–6 балів: Низький рівень (нормативна відсутність вираженого страху).
 - 7–12 балів: Середній рівень (природна тривога, що не дезорганізує діяльність).

○ 13–15 балів: Високий рівень (виражена танатофобія, можливе зниження адаптації).

Аналіз результатів у групі офіцерів

Середній показник страху смерті у групі офіцерів становить 17 балів, що відповідає високому рівню.

Розподіл за рівнями показав:

- низький рівень — у 2 осіб;
- середній рівень — у 3 осіб;
- високий рівень — у 10 осіб.

Отримані результати свідчать про переважання високого рівня страху смерті, що може бути зумовлено високою відповідальністю та постійним перебуванням у ситуаціях підвищеного ризику.

Аналіз результатів у групі сержантів

Середній показник у групі сержантів становить 23,9 бала, що також відповідає високому рівню страху смерті.

Розподіл результатів:

- середній рівень — у 3 осіб;
- високий рівень — у 13 осіб.

Наявність окремих надвисоких значень (зокрема 84 бали) розглядається як індивідуальний крайній прояв психологічної реакції та не виключається з аналізу, оскільки відображає реальний стан досліджуваних.

Аналіз результатів у групі рядового складу

Середній показник страху смерті у рядового складу становить 18,7 бала, що відповідає високому рівню.

Рівневий розподіл:

- низький рівень — у 1 особи;
- середній рівень — у 9 осіб;
- високий рівень — у 36 осіб.

Таким чином, у рядового складу також домінує високий рівень страху смерті, що може бути пов'язано з безпосередньою участю у бойових діях та недостатнім рівнем психологічного захисту.

Узагальнення за методикою

Результати за шкалою страху смерті свідчать про домінування високого рівня показника у всіх трьох групах, з найбільш вираженими проявами у сержантів та рядового складу.

Таблиця 4.1

**Виявлення та кількісна оцінка ступеня тривоги у офіцерів (n=15)
за шкалою «Страх смерті» Г. Темплера**

№	Досліджуваний	Бал
1.	Офіц. 1	16
2.	Офіц. 2	6
3.	Офіц. 3	21
4.	Офіц. 4	5
5.	Офіц. 5	12
6.	Офіц. 6	22
7.	Офіц. 7	12
8.	Офіц. 8	20
9.	Офіц. 9	18
10.	Офіц. 10	17
11.	Офіц. 11	19
12.	Офіц.12	13
13.	Офіц.13	26
14.	Офіц. 14	19
15.	Офіц.15	29

Таблиця 4.2

**Виявлення та кількісна оцінка ступеня тривоги у сержантів (n=19)
за шкалою «Страх смерті» Г. Темплера**

№	Досліджуваний	Бал
1.	Серж. 1	15
2.	Серж.2	28
3.	Серж.3	16
4.	Серж. 4	20
5.	Серж.5	14
6.	Серж.6	20
7.	Серж. 7	20
8.	Серж. 8	21
9.	Серж. 9	26
10.	Серж. 10	22
11.	Серж.11	15
12.	Серж 12	17
13.	Серж.13	24
14.	Серж. 14	23
15.	Серж. 15	18
16.	Серж. 16	17
17.	Серж. 17	16
18.	Серж. 18	18
19.	Серж. 19	84

Таблиця 4.3

**Виявлення та кількісна оцінка ступеня тривоги у рядових (n = 46)
за шкалою «Страх смерті» Г. Темплера**

№	Досліджуваний	Бал
1.	Ряд. 1	20
2.	Ряд. 2	17
3.	Ряд. 3	13
4.	Ряд. 4	18
5.	Ряд. 5	21
6.	Ряд. 6	9
7.	Ряд. 7	9
8.	Ряд. 8	23
9.	Ряд. 9	16
10.	Ряд. 10	23
11.	Ряд. 11	18
12.	Ряд. 12	24
13.	Ряд. 13	15
14.	Ряд. 14	20
15.	Ряд. 15	20
16.	Ряд. 16	23
17.	Ряд. 17	13
18.	Ряд. 18	20
19.	Ряд. 19	18
20.	Ряд. 20	18
21.	Ряд. 21	16
22.	Ряд. 22	14
23.	Ряд. 23	23
24.	Ряд. 24	25
25.	Ряд. 25	19
26.	Ряд. 26	17
27.	Ряд. 27	22
28.	Ряд. 28	24
29.	Ряд. 29	33

Продовження таблиці 4.3		
30.	Ряд. 30	24
31.	Ряд. 31	12
32.	Ряд. 32	17
33.	Ряд. 33	19
34.	Ряд. 34	0
35.	Ряд. 35	16
36.	Ряд. 36	15
37.	Ряд. 37	17
38.	Ряд. 38	17
39.	Ряд. 39	21
40.	Ряд. 40	15
41.	Ряд. 41	17
42.	Ряд. 42	21
43.	Ряд. 43	22
44.	Ряд. 44	24
45.	Ряд. 45	26

4.2.2. *Методика оцінювання рівня стресостійкості військовослужбовців (Українець В.М.)*

Мета: Оцінка здатності військовослужбовця зберігати працездатність та адекватність реакцій у складних та небезпечних ситуаціях.

Що визначає: Рівень емоційної стійкості, схильність до афективних реакцій та інтегральний показник психологічної надійності.

Алгоритм підрахунку: Загальний бал обчислюється як сума значень відповідей на тестові питання. Використовується пряма шкала: чим більша сума балів, тим нижчий рівень стійкості.

Критерії оцінювання:

- До 25 балів: Високий рівень стресостійкості (відмінна адаптація).
- 26–35 балів: Середній рівень (задовільна стійкість, можливе виснаження при тривалому стресі).

- 36 і більше балів: Низький рівень (схильність до нервово-психічних зривів).

Аналіз результатів у групі офіцерів

Аналіз даних свідчить, що більшість офіцерів демонструють середній та високий рівні стресостійкості. Отримані показники вказують на сформовану здатність до саморегуляції, контролю емоційного стану та адаптації до складних професійних умов.

Наявність високих показників стресостійкості у значної частини офіцерського складу може бути пов'язана з досвідом управлінської діяльності, професійною підготовкою та відповідальністю за прийняття рішень.

Аналіз результатів у групі сержантів

У групі сержантів спостерігається переважання середнього рівня стресостійкості з тенденцією до високого. Це свідчить про достатній рівень адаптаційних можливостей, однак за умов тривалого психоемоційного навантаження можливе зниження ефективності психологічної саморегуляції.

Окремі високі та крайні значення розглядаються як прояв індивідуальних відмінностей у реагуванні на стресові чинники.

Аналіз результатів у групі рядового складу

Результати рядового складу характеризуються широким діапазоном значень, що свідчить про неоднорідність рівня стресостійкості. У значної частини досліджуваних визначено середній рівень, водночас присутні як високі, так і поодинокі знижені показники.

Це може бути пов'язано з різним бойовим досвідом, індивідуальними психологічними ресурсами та умовами проходження служби.

Узагальнення за методикою

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що у всіх трьох групах переважає середній рівень стресостійкості, з тенденцією до високого у офіцерів та сержантів. Це свідчить про загалом сформовану здатність

протистояти стресовим впливам, проте підтверджує необхідність подальшої психологічної підтримки, особливо для рядового складу.

Таблиця 4.4

Визначення рівня емоційної стійкості у офіцерів (n15) за методикою оцінювання рівня стресостійкості військовослужбовців (Українець В.М.)

№	Досліджуваний	Бал
1.	Офіц. 1	37
2.	Офіц. 2	27
3.	Офіц. 3	28
4.	Офіц. 4	30
5.	Офіц. 5	34
6.	Офіц. 6	34
7.	Офіц. 7	38
8.	Офіц. 8	33
9.	Офіц. 9	36
10.	Офіц. 10	28
11.	Офіц. 11	29
12.	Офіц.12	23
13.	Офіц.13	31
14.	Офіц. 14	38
15.	Офіц.15	32

Таблиця 4.5

**Визначення рівня емоційної стійкості у сержантів (n=19) за
методикою оцінювання рівня стресостійкості військовослужбовців
(Українець В.М.)**

№	Досліджуваний	Бал
1.	Серж. 1	31
2.	Серж.2	33
3.	Серж.3	25
4.	Серж. 4	26
5.	Серж.5	27
6.	Серж.6	24
7.	Серж. 7	39
8.	Серж. 8	37
9.	Серж. 9	27
10.	Серж. 10	34
11.	Серж.11	28
12.	Серж 12	29
13.	Серж.13	29
14.	Серж. 14	32
15.	Серж. 15	37
16.	Серж. 16	38
17.	Серж. 17	29
18.	Серж. 18	24
19.	Серж. 19	30

Таблиця 4.6

Визначення рівня емоційної стійкості у рядових (n = 46) за методикою оцінювання рівня стресостійкості військовослужбовців (В. М. Українець)

№	Досліджуваний	Бал
1.	Ряд. 1	35
2.	Ряд. 2	33
3.	Ряд. 3	25
4.	Ряд. 4	38
5.	Ряд. 5	32
6.	Ряд. 6	24
7.	Ряд. 7	34
8.	Ряд. 8	31
9.	Ряд. 9	39
10.	Ряд. 10	26
11.	Ряд. 11	33
12.	Ряд. 12	31
13.	Ряд. 13	40
14.	Ряд. 14	40
15.	Ряд. 15	39
16.	Ряд. 16	33
17.	Ряд. 17	31
18.	Ряд. 18	27
19.	Ряд. 19	36
20.	Ряд. 20	26
21.	Ряд. 21	34
22.	Ряд. 22	29
23.	Ряд. 23	27
24.	Ряд. 24	34
25.	Ряд. 25	28
26.	Ряд. 26	28
27.	Ряд. 27	28
28.	Ряд. 28	27

Продовження таблиці 4.6		
29.	Ряд. 29	36
30.	Ряд. 30	37
31.	Ряд. 31	39
32.	Ряд. 32	39
33.	Ряд. 33	40
34.	Ряд. 34	37
35.	Ряд. 35	31
36.	Ряд. 36	34
37.	Ряд. 37	39
38.	Ряд. 38	27
39.	Ряд. 39	33
40.	Ряд. 40	28
41.	Ряд. 41	36
42.	Ряд. 42	39
43.	Ряд. 43	28
44.	Ряд. 44	31
45.	Ряд. 45	40
46.	Ряд. 46	39

4.2.3. Опитувальник психологічної стійкості військовослужбовців ЗСУ в умовах бойових дій (Н. Лозінська)

Мета: Діагностика психологічної готовності до виконання завдань безпосередньо в зоні бойового зіткнення.

Що визначає: Морально-психологічний стан, здатність до подолання бойового стресу та рівень саморегуляції в екстремальних умовах.

Алгоритм підрахунку: Сумуються бали за всіма твердженнями. Питання оцінюються за шкалою Лайкерта (від 0 до 4 або 5 балів), де високий загальний результат свідчить про високу стійкість.

Критерії оцінювання:

- 0–45 балів: Низький рівень (необхідна психологічна підтримка).

- 46–75 балів: Середній рівень (достатня стійкість для виконання обов'язків).
- 76–100 балів: Високий рівень (високий бойовий потенціал та лідерські якості).

Аналіз результатів у групі офіцерів

У більшості офіцерів виявлено середній та високий рівні психологічної стійкості, що свідчить про сформовані механізми саморегуляції, адаптації та емоційної стабільності в умовах бойової діяльності.

Аналіз результатів у групі сержантів

Результати сержантів характеризуються варіативністю показників, з переважанням середнього рівня. Це може свідчити про напруження адаптаційних ресурсів унаслідок безпосереднього виконання бойових завдань.

Аналіз результатів у групі рядового складу

У рядового складу зафіксовано широкий діапазон значень, що відображає індивідуальні відмінності у психологічній стійкості. Окремі крайні показники розглядаються як реальні індивідуальні прояви, а не статистичні помилки.

Таблиця 4.7

Визначення морально-психологічний стану у офіцерів (n=15) за опитувальником психологічної стійкості військовослужбовців ЗСУ в умовах бойових дій

№	Досліджуваний	Бал
1.	Офіц. 1	90
2.	Офіц. 2	73
3.	Офіц. 3	70
4.	Офіц. 4	85
5.	Офіц. 5	80
6.	Офіц. 6	91
7.	Офіц. 7	80
8.	Офіц. 8	79

Продовження таблиці 4.7		
9.	Офіц. 9	77
10.	Офіц. 10	74
11.	Офіц. 11	96
12.	Офіц.12	72
13.	Офіц.13	76
14.	Офіц. 14	53
15.	Офіц.15	71

Таблиця 4.8

**Визначення морально-психологічний стану у сержантів (n=19) за
опитувальником психологічної стійкості військовослужбовців ЗСУ в
умовах бойових дій**

№	Досліджуваний	Бал
1.	Серж. 1	81
2.	Серж.2	65
3.	Серж.3	67
4.	Серж. 4	67
5.	Серж.5	54
6.	Серж.6	61
7.	Серж. 7	57
8.	Серж. 8	55
9.	Серж. 9	46
10.	Серж. 10	65
11.	Серж.11	64
12.	Серж 12	66
13.	Серж.13	60
14.	Серж. 14	74
15.	Серж. 15	72
16.	Серж. 16	84
17.	Серж. 17	69
18.	Серж. 18	16
19.	Серж. 19	88

Таблиця 4.9

**Визначення морально-психологічного стану у рядових (n = 46) за
опитувальником психологічної стійкості військовослужбовців ЗСУ в
умовах бойових дій**

№	Досліджуваний	Бал
1.	Ряд. 1	58
2.	Ряд. 2	77
3.	Ряд. 3	71
4.	Ряд. 4	69
5.	Ряд. 5	96
6.	Ряд. 6	81
7.	Ряд. 7	75
8.	Ряд. 8	45
9.	Ряд. 9	41
10.	Ряд. 10	72
11.	Ряд. 11	65
12.	Ряд. 12	58
13.	Ряд. 13	51
14.	Ряд. 14	46
15.	Ряд. 15	55
16.	Ряд. 16	59
17.	Ряд. 17	60
18.	Ряд. 18	80
19.	Ряд. 19	63
20.	Ряд. 20	61
21.	Ряд. 21	80
22.	Ряд. 22	88
23.	Ряд. 23	66
24.	Ряд. 24	70
25.	Ряд. 25	58
26.	Ряд. 26	60
27.	Ряд. 27	90
28.	Ряд. 28	79

Продовження таблиці 4.9		
29.	Ряд. 29	72
30.	Ряд. 30	90
31.	Ряд. 31	84
32.	Ряд. 32	43
33.	Ряд. 33	46
34.	Ряд. 34	96
35.	Ряд. 35	70
36.	Ряд. 36	79
37.	Ряд. 37	72
38.	Ряд. 38	91
39.	Ряд. 39	43
40.	Ряд. 40	10
41.	Ряд. 41	57
42.	Ряд. 42	66
43.	Ряд. 43	62
44.	Ряд. 44	78
45.	Ряд. 45	65
46.	Ряд. 46	63

4.2.4. Опитувальник військово-професійної життєстійкості (О. Кокун)

Мета: Вимірювання особистісного ресурсу, який дозволяє військовому сприймати життєві події як виклик, а не як загрозу.

Що визначає: Три компоненти: залученість (інтерес до життя/служби), контроль (впевненість у впливі на результат) та прийняття ризику (готовність діяти в умовах невизначеності).

Алгоритм підрахунку: Інтегральний показник військово-професійної життєстійкості визначається як сума балів за всіма шкалами опитувальника:

$$S_{\text{заг}} = S_{\text{залученість}} + S_{\text{контроль}} + S_{\text{виклик}}$$

Критерії оцінювання:

- До 45 балів: Низький рівень (вразливість до стресу, пасивність)
- 46–70 балів: Середній рівень (нормативні показники адаптації).

○ 71 і більше балів: Високий рівень (активна життєва позиція, висока опірність травматизації)

Аналіз результатів

У всіх трьох групах переважає середній рівень військово-професійної життєстійкості, з тенденцією до високого в офіцерів. Це свідчить про загалом сформовану професійну адаптацію.

Кореляційний аналіз

Встановлено:

- пряму кореляцію між життєстійкістю та психологічною стійкістю;
- пряму кореляцію між життєстійкістю та самоефективністю;
- обернену кореляцію між життєстійкістю та страхом смерті.

Таблиця 4.10

Визначення рівня військово-професійної життєстійкості у офіцерів (n=15) за опитувальником О. Кокуна

№	Досліджуваний	Бал
1.	Офіц. 1	71
2.	Офіц. 2	52
3.	Офіц. 3	67
4.	Офіц. 4	64
5.	Офіц. 5	90
6.	Офіц. 6	75
7.	Офіц. 7	69
8.	Офіц. 8	72
9.	Офіц. 9	80
10.	Офіц. 10	67
11.	Офіц. 11	66
12.	Офіц.12	73
13.	Офіц.13	64
14.	Офіц. 14	68
15.	Офіц.15	71

Таблиця 4.11

**Визначення рівня військово-професійної життєстійкості у
сержантів (n=19) за опитувальником О. Кокуна**

№	Досліджуваний	Бал
1.	Серж. 1	30
2.	Серж.2	67
3.	Серж.3	68
4.	Серж. 4	62
5.	Серж.5	63
6.	Серж.6	58
7.	Серж. 7	52
8.	Серж. 8	55
9.	Серж. 9	32
10.	Серж. 10	58
11.	Серж.11	63
12.	Серж 12	71
13.	Серж.13	52
14.	Серж. 14	59
15.	Серж. 15	58
16.	Серж. 16	72
17.	Серж. 17	61
18.	Серж. 18	56
19.	Серж. 19	66

Таблиця 4.12

**Визначення рівня військово-професійної життєстійкості у рядових
(n=46) за опитувальником О. Кокуна**

№	Досліджуваний	Бал
1.	Ряд. 1	52
2.	Ряд. 2	76
3.	Ряд. 3	61
4.	Ряд. 4	58
5.	Ряд. 5	62
6.	Ряд. 6	61
7.	Ряд. 7	37
8.	Ряд. 8	60
9.	Ряд. 9	37
10.	Ряд. 10	51
11.	Ряд. 11	77
12.	Ряд. 12	66
13.	Ряд. 13	48
14.	Ряд. 14	43
15.	Ряд. 15	49
16.	Ряд. 16	53
17.	Ряд. 17	53
18.	Ряд. 18	38
19.	Ряд. 19	58
20.	Ряд. 20	52
21.	Ряд. 21	79
22.	Ряд. 22	62
23.	Ряд. 23	61
24.	Ряд. 24	39
25.	Ряд. 25	40
26.	Ряд. 26	39
27.	Ряд. 27	49
28.	Ряд. 28	54
29.	Ряд. 29	48

Продовження таблиці 4.12		
30.	Ряд. 30	55
31.	Ряд. 31	41
32.	Ряд. 32	46
33.	Ряд. 33	62
34.	Ряд. 34	41
35.	Ряд. 35	54
36.	Ряд. 36	68
37.	Ряд. 37	79
38.	Ряд. 38	61
39.	Ряд. 39	64
40.	Ряд. 40	77
41.	Ряд. 41	70
42.	Ряд. 42	58
43.	Ряд. 43	62
44.	Ряд. 44	55
45.	Ряд. 45	40
46.	Ряд. 46	55

4.2.5. Шкала самоефективності (Р. Шварцер, М. Єрусалем)

Опис методики

Методика спрямована на визначення віри особистості у власну здатність успішно діяти в складних ситуаціях.

- Мета: Визначення рівня внутрішньої віри в успішне подолання нових або важких ситуацій.
- Що визначає: Оптимістичну самооцінку та наполегливість.
- Формула: $E = \sum p = 110$ ар, де ар — оцінка за 4-бальною шкалою (від 1 до 4).
- Критерії: 10–20 — низька; 21–30 — середня; 31–40 — висока.

Аналіз результатів

У досліджуваних групах домінує середній рівень самоефективності, що свідчить про достатній рівень упевненості у власних можливостях при наявності ситуативних сумнівів.

Кореляційний аналіз

Виявлено:

- пряму кореляцію між самоефективністю та стресостійкістю;
- пряму кореляцію між самоефективністю та резильєнтністю;
- обернений зв'язок між самоефективністю та страхом смерті.

Таблиця 4.13

Визначення рівня самоефективності у офіцерів (n=15) за шкалою самоефективності Р. Шварцера, М. Єрусалема

№	Досліджуваний	Бал
1.	Офіц. 1	38
2.	Офіц. 2	32
3.	Офіц. 3	37
4.	Офіц. 4	34
5.	Офіц. 5	32
6.	Офіц. 6	29
7.	Офіц. 7	32
8.	Офіц. 8	32
9.	Офіц. 9	35
10.	Офіц. 10	40
11.	Офіц. 11	31
12.	Офіц.12	28
13.	Офіц.13	31
14.	Офіц. 14	33
15.	Офіц.15	32

Таблиця 4.14

Визначення рівня самоефективності у сержантів (n=19) за шкалою самоефективності Р. Шварцера, М. Єрусалема

№	Досліджуваний	Бал
1.	Серж. 1	35
2.	Серж.2	24
3.	Серж.3	27
4.	Серж. 4	36
5.	Серж.5	30
6.	Серж.6	29
7.	Серж. 7	25
8.	Серж. 8	27
9.	Серж. 9	21
10.	Серж. 10	37
11.	Серж.11	26
12.	Серж 12	32
13.	Серж.13	30
14.	Серж. 14	30
15.	Серж. 15	23
16.	Серж. 16	37
17.	Серж. 17	32
18.	Серж. 18	38
19.	Серж. 19	37

Таблиця 4.15

**Визначення рівня самоефективності у рядових (n = 46) за шкалою
самоефективності Р. Шварцера, М. Єрусалема**

№	Досліджуваний	Бал
1.	Ряд. 1	28
2.	Ряд. 2	40
3.	Ряд. 3	27
4.	Ряд. 4	27
5.	Ряд. 5	25
6.	Ряд. 6	26
7.	Ряд. 7	26
8.	Ряд. 8	28
9.	Ряд. 9	28
10.	Ряд. 10	30
11.	Ряд. 11	33
12.	Ряд. 12	27
13.	Ряд. 13	33
14.	Ряд. 14	30
15.	Ряд. 15	30
16.	Ряд. 16	33
17.	Ряд. 17	30
18.	Ряд. 18	33
19.	Ряд. 19	26
20.	Ряд. 20	40
21.	Ряд. 21	30
22.	Ряд. 22	31
23.	Ряд. 23	22
24.	Ряд. 24	37
25.	Ряд. 25	27
26.	Ряд. 26	40
27.	Ряд. 27	30
28.	Ряд. 28	35
29.	Ряд. 29	40

Продовження таблиці 4.15		
30.	Ряд. 30	34
31.	Ряд. 31	40
32.	Ряд. 32	24
33.	Ряд. 33	26
34.	Ряд. 34	23
35.	Ряд. 35	18
36.	Ряд. 36	29
37.	Ряд. 37	27
38.	Ряд. 38	27
39.	Ряд. 39	29
40.	Ряд. 40	26
41.	Ряд. 41	33
42.	Ряд. 42	31
43.	Ряд. 43	40
44.	Ряд. 44	26
45.	Ряд. 45	33
46.	Ряд. 46	2

*4.2.6. Тест-опитувальник «Визначення стресостійкості особистості»
(В. А. Семиченко)*

Опис: Методика фокусується на індивідуальних психофізіологічних реакціях на стрес.

- Мета: Розрахунок інтегрального показника опірності стресу.
- Що визначає: Потенціал збереження психічного здоров'я при тривалих навантаженнях.
- Формула: $S = \sum b_{\text{індивід}}$, де вищий бал вказує на вищу чутливість до стресу (нижчу стійкість).
- Критерії: До 20 — висока стійкість; 21–35 — середня; 36+ — низька.

Аналіз результатів

У більшості респондентів визначено середній рівень стресостійкості, що свідчить про здатність протистояти стресу за умов помірного навантаження.

Кореляційний аналіз

Виявлено:

- обернений зв'язок між стресостійкістю та страхом смерті;
- прямий зв'язок між стресостійкістю та психологічною стійкістю;
- прямий зв'язок між стресостійкістю та резильєнтністю.

Таблиця 4.16

Визначення рівня стресостійкості у офіцерів (n=15) за тест-опитувальником «Визначення стресостійкості особистості»

(В.А.Семиченко)

№	Досліджуваний	Бал
1.	Офіц. 1	31
2.	Офіц. 2	33
3.	Офіц. 3	47
4.	Офіц. 4	29
5.	Офіц. 5	37
6.	Офіц. 6	34
7.	Офіц. 7	45
8.	Офіц. 8	32
9.	Офіц. 9	29
10.	Офіц. 10	28
11.	Офіц. 11	49
12.	Офіц.12	36
13.	Офіц.13	35
14.	Офіц. 14	33
15.	Офіц.15	31

Таблиця 4.17

**Визначення рівня стресостійкості у сержантів (n=19) за тест-опитувальником «Визначення стресостійкості особистості»
(В.А.Семиченко)**

№	Досліджуваний	Бал
1.	Серж. 1	30
2.	Серж.2	30
3.	Серж.3	40
4.	Серж. 4	23
5.	Серж.5	38
6.	Серж.6	28
7.	Серж. 7	37
8.	Серж. 8	43
9.	Серж. 9	24
10.	Серж. 10	37
11.	Серж.11	32
12.	Серж 12	29
13.	Серж.13	33
14.	Серж. 14	35
15.	Серж. 15	35
16.	Серж. 16	33
17.	Серж. 17	26
18.	Серж. 18	28
19.	Серж. 19	32

Таблиця 4.18

**Визначення рівня стресостійкості у рядових (n=46) за тест-опитувальником «Визначення стресостійкості особистості»
(В. А.Семиченко)**

№	Досліджуваний	Бал
1.	Ряд. 1	32
2.	Ряд. 2	40
3.	Ряд. 3	26
4.	Ряд. 4	28
5.	Ряд. 5	27
6.	Ряд. 6	26
7.	Ряд. 7	28
8.	Ряд. 8	28
9.	Ряд. 9	29
10.	Ряд. 10	29
11.	Ряд. 11	26
12.	Ряд. 12	25
13.	Ряд. 13	23
14.	Ряд. 14	28
15.	Ряд. 15	20
16.	Ряд. 16	25
17.	Ряд. 17	30
18.	Ряд. 18	22
19.	Ряд. 19	23
20.	Ряд. 20	30
21.	Ряд. 21	24
22.	Ряд. 22	44
23.	Ряд. 23	18
24.	Ряд. 24	28
25.	Ряд. 25	18
26.	Ряд. 26	28
27.	Ряд. 27	20
28.	Ряд. 28	36

Продовження таблиці 4.18		
29.	Ряд. 29	32
30.	Ряд. 30	30
31.	Ряд. 31	29
32.	Ряд. 32	28
33.	Ряд. 33	26
34.	Ряд. 34	23
35.	Ряд. 35	22
36.	Ряд. 36	27
37.	Ряд. 37	32
38.	Ряд. 38	28
39.	Ряд. 39	27
40.	Ряд. 40	34
41.	Ряд. 41	24
42.	Ряд. 42	35
43.	Ряд. 43	20
44.	Ряд. 44	22
45.	Ряд. 45	24
46.	Ряд. 46	18

4.2.7. Шкала резильєнтності Коннора–Девідсона (CD-RISC-10)

Опис: Коротка версія шкали, що оцінює психологічну пружність.

- Мета: Вимірювання здатності особистості «відновлюватися» після невдач та травм.
- Що визначає: Адаптивність, гнучкість та здатність до зростання через труднощі.
- Формула: $R = \sum_{n=1}^{10} v_n$ (оцінки від 0 до 4 балів за кожне питання).
- Критерії: До 20 — низька; 21–30 — середня; 31–40 — висока.

Аналіз результатів. У більшості досліджуваних виявлено середній та високий рівні резильєнтності, що свідчить про наявність психологічних ресурсів для подолання стресу.

Кореляційний аналіз. Встановлено:

- пряму кореляцію між резильєнтністю та психологічною стійкістю;
- пряму кореляцію між резильєнтністю та самоефективністю;
- обернений зв'язок між резильєнтністю та страхом смерті.

Таблиця 4.19

Визначення рівня психологічної пружності у офіцерів (n=15) за шкалою резильєнтності Коннора–Девідсона (CD-RISC-10)

№	Досліджуваний	Бал
1.	Офіц. 1	35
2.	Офіц. 2	24
3.	Офіц. 3	26
4.	Офіц. 4	28
5.	Офіц. 5	40
6.	Офіц. 6	33
7.	Офіц. 7	38
8.	Офіц. 8	28
9.	Офіц. 9	31
10.	Офіц. 10	31
11.	Офіц. 11	32
12.	Офіц. 12	36
13.	Офіц. 13	37
14.	Офіц. 14	30
15.	Офіц. 15	30

Таблиця 4.20

Визначення рівня психологічної пружності у сержантів (n = 19) за шкалою резильєнтності Коннора–Девідсона (CD-RISC-10)

№	Досліджуваний	Бал
1.	Серж. 1	29
2.	Серж.2	25
3.	Серж.3	29
4.	Серж. 4	31
5.	Серж.5	28
6.	Серж.6	26
7.	Серж. 7	17
8.	Серж. 8	28
9.	Серж. 9	19
10.	Серж. 10	31
11.	Серж.11	24
12.	Серж 12	22
13.	Серж.13	25
14.	Серж. 14	28
15.	Серж. 15	12
16.	Серж. 16	38
17.	Серж. 17	26
18.	Серж. 18	39
19.	Серж. 19	33

Таблиця 4.21

**Визначення рівня психологічної пружності у рядових (n = 46) за шкалою
резильєнтності Коннора–Девідсона (CD-RISC-10)**

№	Досліджуваний	Бал
1.	Ряд. 1	20
2.	Ряд. 2	34
3.	Ряд. 3	38
4.	Ряд. 4	23
5.	Ряд. 5	35
6.	Ряд. 6	19
7.	Ряд. 7	19
8.	Ряд. 8	29
9.	Ряд. 9	28
10.	Ряд. 10	30
11.	Ряд. 11	29
12.	Ряд. 12	26
13.	Ряд. 13	30
14.	Ряд. 14	29
15.	Ряд. 15	14
16.	Ряд. 16	33
17.	Ряд. 17	33
18.	Ряд. 18	22
19.	Ряд. 19	19
20.	Ряд. 20	38
21.	Ряд. 21	29
22.	Ряд. 22	23
23.	Ряд. 23	22
24.	Ряд. 24	38
25.	Ряд. 25	19
26.	Ряд. 26	24
27.	Ряд. 27	28
28.	Ряд. 28	32
29.	Ряд. 29	40

Продовження таблиці 4.21		
30.	Ряд. 30	32
31.	Ряд. 31	31
32.	Ряд. 32	13
33.	Ряд. 33	17
34.	Ряд. 34	23
35.	Ряд. 35	35
36.	Ряд. 36	25
37.	Ряд. 37	13
38.	Ряд. 38	23
39.	Ряд. 39	21
40.	Ряд. 40	23
41.	Ряд. 41	21
42.	Ряд. 42	24
43.	Ряд. 43	28
44.	Ряд. 44	28
45.	Ряд. 45	30
46.	Ряд. 46	38

Кореляція між страхом смерті та стресостійкістю (офіцери)

Вихідні дані

Вибірка: офіцери, $n = 5$ (перші 5 респондентів як ілюстративний приклад)

№	X — страх смерті (DAS)	Y — стресостійкість (Семиченко)
1.	16	31
2.	6	33
3.	21	47
4.	5	29
5.	12	37

Приклад розрахунку коефіцієнта кореляції Пірсона між показниками страху смерті та стресостійкості.

Формула коефіцієнта Пірсона:

$$r = \frac{\sum(X - \bar{X})(Y - \bar{Y})}{\sqrt{(\sum(X - \bar{X})^2 \cdot \sum(Y - \bar{Y})^2)}}$$

Середні значення:

$$\bar{X} = 12; \bar{Y} = 35,4$$

$$\Sigma(X-\bar{X})(Y-\bar{Y}) = 146$$

$$\Sigma(X-\bar{X})^2 = 182$$

$$\Sigma(Y-\bar{Y})^2 = 203,2$$

$r \approx 0,76$ — прямий сильний кореляційний зв'язок.

Отримано прямий сильний кореляційний зв'язок між рівнем страху смерті та стресостійкістю у групі офіцерів ($r \approx 0,76$). Це свідчить про те, що зі зростанням усвідомлення загрози життю у частини офіцерів активізуються адаптаційні механізми та мобілізуються ресурси психологічної стійкості.

Кореляція між страхом смерті та психологічною стійкістю (офіцери)

Вихідні дані

Ті самі респонденти, $n = 5$

	X — страх смерті (DAS)	Y — психологічна стійкість
	16	90
	6	73
	21	70
	5	85
	12	80

Середні арифметичні

$$\bar{X} = 12$$

$$\bar{Y} = \frac{90 + 73 + 70 + 85 + 80}{5} = \frac{398}{5} = 79,6$$

$$\Sigma(X-\bar{X})(Y-\bar{Y}) = -43$$

$$\Sigma(X-\bar{X})^2 = 182$$

$$\Sigma(Y-\bar{Y})^2 = 273,2$$

$r \approx -0,19$ — обернений слабкий кореляційний зв'язок.

Виявлено слабкий обернений кореляційний зв'язок між рівнем страху смерті та психологічною стійкістю у групі офіцерів ($r \approx -0,19$). Це може свідчити про тенденцію до зниження психологічної стійкості за умови

зростання інтенсивності страху смерті, однак зв'язок не має вираженого характеру.

Узагальнююча таблиця кореляційних зв'язків показників, що підтверджують гіпотезу дослідження

Гіпотеза дослідження

Психологічна стійкість військовослужбовців в умовах бойових дій є комплексним утворенням, яке включає стресостійкість, резильєнтність, військово-професійну життєстійкість та самоефективність і перебуває у системному взаємозв'язку зі страхом смерті.

Таблиця 4.22.

Узагальнення кореляційних зв'язків між психологічними показниками

№	Методики (змінні)	Напрямок кореляції	Характер зв'язку	Тип кореляції
1.	Страх смерті ↔ Стресостійкість	Обернений	Значущий	Пірсон
2.	Страх смерті ↔ Психологічна стійкість	Обернений	Слабкий / помірний	Пірсон
3.	Страх смерті ↔ Резильєнтність	Обернений	Значущий	Спірмен
4.	Страх смерті ↔ Самоефективність	Обернений	Помірний	Пірсон
5.	Стресостійкість ↔ Психологічна стійкість	Прямий	Значущий	Пірсон
6.	Стресостійкість ↔ Резильєнтність	Прямий	Значущий	Пірсон
7.	Стресостійкість ↔ Самоефективність	Прямий	Помірний	Пірсон
8.	Психологічна стійкість ↔ Резильєнтність	Прямий	Значущий	Пірсон
9.	Психологічна стійкість ↔ Самоефективність	Прямий	Помірний	Спірмен
10.	Військово-професійна життєстійкість ↔ Самоефективність	Прямий	Значущий	Пірсон
11.	Військово-професійна життєстійкість ↔ Психологічна стійкість	Прямий	Значущий	Пірсон
12.	Військово-професійна життєстійкість ↔ Страх смерті	Обернений	Помірний	Спірмен

Представлена узагальнююча таблиця підтверджує висунуту гіпотезу дослідження про комплексний характер психологічної стійкості військовослужбовців. Отримані кореляційні зв'язки свідчать про системну взаємодію між стресостійкістю, резильєнтністю, військово-професійною життєстійкістю та самоефективністю, а також їх обернений зв'язок зі страхом смерті. Це доводить доцільність використання комплексу психодіагностичних методик для всебічного аналізу психологічної стійкості в умовах бойової діяльності.

Методика оцінювання рівня стресостійкості військовослужбовців

Кореляційний аналіз за методикою

На наступному етапі здійснювався кореляційний аналіз між рівнем стресостійкості та показниками:

- страху смерті;
- психологічної стійкості;
- резильєнтності;
- самоефективності.

У випадках інтервального характеру шкал використовувався коефіцієнт кореляції Пірсона, в інших — ранговий коефіцієнт кореляції Спірмена.

Визначалися прямі та обернені кореляційні зв'язки, що дозволило встановити системний характер взаємодії досліджуваних психологічних показників.

Опитувальник психологічної стійкості військовослужбовців ЗСУ в
умовах бойових дій

Кореляційний аналіз

Виявлено:

- обернений зв'язок між психологічною стійкістю та страхом смерті;
- прямий зв'язок між психологічною стійкістю та стресостійкістю, резильєнтністю та самоефективністю.

Кореляційний аналіз здійснювався із застосуванням коефіцієнта Пірсона або рангового коефіцієнта Спірмена залежно від типу шкал.

Опитувальник військово-професійної життестійкості (О. Кокун)

Кореляційний аналіз

Встановлено:

- пряму кореляцію між життестійкістю та психологічною стійкістю;
- пряму кореляцію між життестійкістю та самоефективністю;
- обернену кореляцію між життестійкістю та страхом смерті.

Шкала самоефективності (Р. Шварцер, М. Єрусалем)

Кореляційний аналіз

Виявлено:

- пряму кореляцію між самоефективністю та стресостійкістю;
- пряму кореляцію між самоефективністю та резильєнтністю;
- обернений зв'язок між самоефективністю та страхом смерті.

- опитувальник «Визначення стресостійкості особистості» (В. А. Семиченко)

Кореляційний аналіз

Виявлено:

- обернений зв'язок між стресостійкістю та страхом смерті;
- прямий зв'язок між стресостійкістю та психологічною стійкістю;
- прямий зв'язок між стресостійкістю та резильєнтністю.

Шкала резильєнтності Коннора–Девідсона (CD-RISC-10)

Кореляційний аналіз

Встановлено:

- пряму кореляцію між резильєнтністю та психологічною стійкістю;
- пряму кореляцію між резильєнтністю та самоефективністю;
- обернений зв'язок між резильєнтністю та страхом смерті.

Опис методик та формули розрахунку

1. Шкала «Страх смерті» (DAS, Г. Темплер): Визначає рівень тривоги щодо смерті. Результат: 0-6 (низький), 7-12 (середній), 13-15 (високий).

2. Методика стресостійкості (В. А. Семиченко): Оцінює здатність протистояти стресу. Результат: до 20 (висока), 21-35 (середня), 36+ (низька).

3. Опитувальник психологічної стійкості ЗСУ: Визначає боєздатність. Результат: до 45 (низька), 46-75 (середня), 76+ (висока).

4. Військово-професійна життєстійкості (О. Коқун): Визначає адаптивність до служби. Результат: до 45 (низька), 46-70 (середня), 71+ (висока).

5. Шкала самоефективності (Р. Шварцер): Визначає віру у власні сили. Результат: 10-20 (низька), 21-30 (середня), 31-40 (висока).

6. Шкала резильєнтності (CD-RISC-10): Визначає швидкість відновлення. Результат: до 20 (низька), 21-30 (середня), 31-40 (висока).

А) Група Офіцерів (n=15)

У розрахунках використано систему Семиченко та стандартні ключі методик.

Методика	Сер. бал	Результат (рівень)
Страх смерті (DAS)	16,5	Високий
Рівень стресостійкості	32,5	Середній
Психологічна стійкість ЗСУ	78,2	Високий
Життєстійкість (Коқун)	69,5	Середній
Самоефективність	33,1	Високий
Стресостійкість (Семиченко)	35,8	Низький
Резильєнтність (CD-RISC)	31,8	Високий

Кореляційний аналіз (Офіцери):

Для цієї групи використано коефіцієнт кореляції Пірсона (r), оскільки дані мають нормальний розподіл.

- Формула: $r = \Sigma((x - \bar{x})(y - \bar{y})) / \sqrt{(\Sigma(x - \bar{x})^2 \cdot \Sigma(y - \bar{y})^2)}$
- Виявлено зворотну кореляцію між "Страхом смерті" та "Самоефективністю". Це означає, що підвищення впевненості у своїх силах знижує рівень тривожності перед смертю.

Б) Група Сержантів (n=19)

Методика	Сер. бал	Результат (рівень)
Страх смерті (DAS)	22,1	Високий (аномалія у Серж. 19)
Рівень стресостійкості	30,5	Середній
Психологічна стійкість ЗСУ	63,5	Середній
Життестійкість (Кокун)	58,2	Середній
Самоефективність	30,5	Високий
Стресостійкість (Семиченко)	32,8	Середній
Резильєнтність (CD-RISC)	27,2	Середній

Кореляційний аналіз (Сержанти): Через наявність нетипового показника (Серж. 19, бал 84) використано коефіцієнт Спірмена $r_s = 1 - (6\Sigma d^2 / n(n^2 - 1))$

Виявлено пряму кореляцію між "Життестійкістю" та "Резильєнтністю" ($r = 0.68$). Сержанти, які краще адаптуються до служби, швидше відновлюються після стресу.

В) Група Рядових (n=46)

Методика	Сер. бал	Результат (рівень)
Страх смерті (DAS)	18,5	Високий
Рівень стресостійкості	38,9	Низький (похибка в Ряд. 12)
Психологічна стійкість ЗСУ	65,1	Середній
Життестійкість (Кокун)	54,4	Середній
Самоефективність	30,1	Середній
Стресостійкість (Семиченко)	27,1	Середній
Резильєнтність (CD-RISC)	26,6	Середній

Кореляційний аналіз (Рядові):

Використано коефіцієнт Спірмена через велику вибірку.

Виявлено пряму кореляцію між "Стресостійкістю (Семиченко)" та "Рівнем стресостійкості" ($r = 0.72$). Обидві методики валідно підтверджують стан опитувальних.

4.3. Обґрунтування психологічних, соціальних та організаційних рекомендацій щодо інтегративного розвитку та формування стресостійкості військовослужбовців в особливих та ризиконебезпечних умовах військової діяльності

В Розділі 1 даної магістерської роботи ми акцентували увагу на тому, що розглядаємо інтеграцію Збройних Сил України в членство країн Альянсу як вектор розвитку, а значить змін, пов'язаних із сумісністю країн НАТО. Загальновідомо, що в цей час країни НАТО приймають рішення про направлення своїх військових контингентів, Сил Стримування для допомоги Україні. Така сумісність вимагає розвитку та формування високого рівня стресостійкості Українських військовослужбовців, від якого залежить детермінація бойової поведінки МСГ, професіональна та особистісна надійність в ЗСУ, рівень психологічного забезпечення прийняття рішень в особливих та ризиконебезпечних умовах військової діяльності.

На основі розглянутих теоретичних моделей стресостійкості, а також запропонованої нами, ми виокремили етапи надання системи психологічних, соціальних та організаційних рекомендацій офіцерам, сержантам та рядовим, які можуть бути використані для створення системної програми інтегративного розвитку й формування стресостійкості воїна в когнітивній війні.

ЕТАП 1. ОБҐРУНТУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ

Мета етапу – активізація психологічних компетенцій військового персоналу з використанням новітніх досягнень когнітивної науки.

На відміну від інших авторів, ми пропонуємо індивідуальний нейро-психологічний підхід до обґрунтування психодіагностики, корекції та психологічного супроводу кожного воїна, члена МСГ, ґрунтуючись на таких когнітивних принципах обробки інформації, зокрема:

- Моделювання як пізнавальний механізм когнітивної обробки військової інформації
- Репрезентація когнітивних знань у процесі прийняття військових рішень в умовах жорсткого браку часу
- Розуміння людського фактору як пізнавальної та відкритої системи (помилки у прийнятті рішень ліво-та-право-півкульними воїнами)
- Екологічне пристосування до сучасних, різко змінюваних умов бойових дій, еволюція когнітивних механізмів сприйняття, почуття, критичного мислення

Таким чином, когнітивна наука виходить із системної моделі психіки особистості воїна, і зокрема, його інтелекту, уваги, пам'яті тощо.

ЕТАП 2. ОБҐРУНТУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ

Мета етапу – усвідомлення інноваційних знань когнітивної науки, як технонауки, головною особливістю якої є соціально-практична орієнтованість.

Вважаємо доцільним фокусувати увагу на необхідності поглиблення:

- Соціальних навичок взаємодії із військовим персоналом Сил Альянсу (знання англійської мови, військове професійне спілкування в МСГ);
- Соціально-психологічні тренінги як засоб психологічного супроводу до та після виконання бойових завдань у складі МСГ;

- Групові психо-корекційні заняття із розвитку афіліації, корекції власної самооцінки;
- Посилення потенціалу соціальних ресурсів військового персоналу (корекція негативної Я-концепції після неправильно прийнятих рішень, що призвели до втрати бійців, дистресу);
- Соціальна ре-інтеграція у військовий підрозділ МСГ після реабілітації.

Отже, підсумовуючи мету 1-го та 2-го етапів констатуємо, що соціальні чинники розвитку та формування стресостійкості з позицій когнітивної науки свідчить про те, що особистість, «когнітивний воїн» може впливати на свій стан, соціальний потенціал завдяки когнітивним механізмам.

ЕТАП 3. ОБГРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ

Готовність військовослужбовців ЗСУ до виконання бойових дій за умови високого ризику вимагає:

- Комплексних науково –методично обґрунтованих ПРОГРАМ підготовки ОПЕРАТИВНИХ (швидких) інструментів психодіагностики в реаліях бою;
- Вельми доцільними будуть Загальні, Спеціальні, Цільові програми психодіагностики з урахуванням індивідуального та диференційованого підходу до військового персоналу, що діє в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях;
- Створення БАНКУ методик із тактико-спеціальної підготовки.

Висновки до Розділу 4.

1. У розділі 4, у рамках проведеного емпіричного дослідження психологічного дослідження аспектів стресостійкості серед різних категорій військовослужбовців ЗСУ: офіцерів, сержантів, рядових, було здійснено аналіз психологічних характеристик особистісних властивостей військового персоналу як комплексної характеристики особистості.

2. Стресостійкість воїнів ЗСУ в особливих та ризиконебезпечних умовах військової ситуації в нашому дослідженні визначалася як інтегративна властивість, структурно-функціональна та динамічна, що формується як результат взаємодії із різними стрес-факторами.

3. Визначено та описано організаційно-методичні засади проведеного емпіричного дослідження з вибіркою у 80 досліджуваних (офіцери-15 осіб (18,75%) , сержанти-19 осіб (23,75%), рядові - 46 осіб(57,5%)) з різним бойовим досвідом участі у когнітивній війні, віком від 25 до 58 років. Середній досвід бойових дій особового складу склав не менше 3-х років.

Такий склад вибірки досліджуваних обумовлений:

- а) детермінуючими факторами бойової, польової ситуації;
- б) жорстким лімітом часу для прийняття рішення в умовах оперативної та тактичної діяльності;
- в) обробкою великого масиву даних для трьох військових категорій військовослужбовців ЗСУ за КОРОТКИЙ проміжок часу;
- г) перевтомлення та виснаження бійців.

4. Сформульовано мету, гіпотезу емпіричного досліджування, в яких обґрунтовано застосування диференційного підходу до КОМПЛЕКСНОЇ, швидкої психодіагностики стресостійкості військовослужбовців в екстремальних, з високим ризиком для життя ситуаціях у складі МСГ.

5. Використаний психодіагностичний інструментарій для перевірки емпіричної гіпотези нашого дослідження включав 7 методик, підібраних

комплексно для виявлення змісту та рівнів стресостійкості воїнів ЗСУ, в підрозділах МСГ.

6. Емпіричне, комплексне дослідження психологічних особливостей воїнів ЗСУ в особливих та ризиконебезпечних умовах службової діяльності, зокрема, аспектів стресостійкості серед воїнів трьох військових категорій: офіцерів, сержантів, рядових - надало можливість констатувати значущі якісні та кількісні показники експериментального досліджування, що свідчать про різний рівень стресостійкості серед досліджуваних.

7. Згідно з даними методики стресостійкості (В.А.Семиченко), здатність протистояти стресу у військових була високою за балами у 20 осіб, середньою - у 21-35 осіб, низькою - у 36+ осіб.

8. За шкалою "Страх смерті" (DAS, Г.Темплер) визначено рівень тривоги щодо смертності на полі бою: високий результат в діапазоні 13-15 балів, середній 7-12, низький 0-6.

9. Визначення боєздатності бійців визначалося за опитувальником психологічної стійкості ЗСУ, отримані показники розподілилися таким чином: високий - 76+, середній - 47-75, низький - 45.

10. Адаптивність до військової служби офіцерів, сержантів, рядових за методикою військово-професійної життестійкості (О.Кокуна) виявив високий результат - 71+, середній - 46-70, низький - 45.

11. Віра у власні сили бійців була діагностована за методикою Р.Шварцер, і надав можливість констатувати, що високий рівень віри притаманний 31-40, середній 21-30, низький 10-20.

12. За Шкалою резилієнтності (CD-RISC-1-) визначено швидкість відновлення бійців після участі в особливих та екстремальних ситуаціях сучасного бою. Результати свідчать про високий рівень - 31-40, середній - 21-30, низький - до 20.

Таким чином, отримані кількісні показники емпіричного дослідження були узагальнені, надано кореляційний аналіз із застосуванням коефіцієнта Пірсона або рангового коефіцієнта Спірмена. Отримані кореляційні зв'язки

які свідчать про системну взаємодію та взаємозв'язок між стресостійкістю, резилієнтністю, військово-професійною життєстійкістю, а також їх обернений зв'язок із страхом смерті. Ці фактори доводять гіпотезу емпіричного дослідження, а також доцільність використаного комплексу психодіагностичних методик для всебічного аналізу рівнів стресостійкості воїнів в особливих та ризиконебезпечних умовах сучасного бою.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретико-методологічне обґрунтування проблеми розвитку стресостійкості військовослужбовців ЗСУ, проведено емпіричне обстеження психологічних характеристик стресостійкості військового особового складу (офіцери, сержанти, рядові) в особливих та ризиконебезпечних умовах діяльності. Результати реалізованого дослідження надали підстави для формулювання висновків, які засвідчують виконання сформульованих завдань, досягнення мети дослідження та підтвердження висунутих гіпотез:

1. Теоретико-методологічний аналіз стресостійкості воїнів ЗСУ в системному дискурсі надав можливість розкрити специфіку та зміст діяльності військовослужбовців ЗСУ, їх психологічних рис, що забезпечують тактичний та оперативний успіх бойових операцій через відокремлення чинників психологічної структури воїна, що діє в особливих (екстремальних) ситуаціях з високим ризиком для безпеки та життєдіяльності.

2. Визначено специфіку психології особистості військовослужбовця ЗСУ як військового професіонала та лідера, проаналізовані підходи до вивчення військової діяльності в рамках спеціалізації 19.00.09., наведені стратегії когнітивного розвитку як психологічної умови опанування бойовою майстерністю.

3. Представлено психологічну структуру діяльності військових, ключові компоненти структури особистості в ситуаціях екстремальних та ризиконебезпечних умов, зокрема: вплив екстремальних факторів, психічних станів та якостей воїнів з різним досвідом бойових дій на результативність та ефективність дій в бойових, польових умовах.

4. Обґрунтовано специфіку професійної діяльності військовослужбовця як психологічної категорії, її психологічні компоненти

здатності до дій в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях військової діяльності, наведено компоненти здатності воїна до дій в особливих умовах.

5. Досліджено фактори психогенного ризику воїнів ЗСУ в умовах діяльності на полі бою, критерії класифікації екстремальних факторів психогенного характеру, діяльнісні та ситуативні фактори бойової діяльності, що впливають на прийняття військових рішень в умовах невизначеності та високого ризику, а також на адаптивність до стресу (дистресу), забезпечують командний успіх виконання бойового завдання.

6. Представлено аналіз зовнішніх (об'єктивних) та внутрішніх (суб'єктивних) детермінант стресостійкості військовослужбовців через характеристику особливих (ситуативних) та діяльнісних факторів особистості, його психологічну готовність до військової діяльності в залежності від номенклатури конструктивних стратегій подолання стресу (дистресу) в надзвичайних, ризикованих для життя умовах сучасного бою когнітивної війни.

7. Запропонована системна модель стресостійкості особистості "когнітивного воїна", що включає структурно-динамічні, хронологічні та когнітивні компоненти стресостійкості. Надана нами системна модель стресостійкості воїна, який є учасником особливих та ризиконебезпечних ситуацій, має певні відмінності від існуючих моделей, і зумовлена специфікою військової діяльності, зокрема такими складовими як суб'єктні вектори прояву стресостійкості воїна. Розглядаються нами як його приналежність до діяльності військового підрозділу у вигляді малої військово-соціальної групи (8-10 осіб). Серед компонентів стресостійкості особистості, крім психофізіологічних, когнітивних, ціннісно-вольових компонентів, ми відокремили "когнітивну стійкість", що проявляється через рівні когнітивного та емоційного самоконтролю бійців в динамічній, швидкоплинній, багатодоменній, когнітивній війні.

8. На основі розгляду визначення поняття «військовий підрозділ, як мала соціальна група» (МСГ), проведеного порівняльного аналізу визначень

феномену у країнах НАТО, США та Великої Британії, ми дійшли висновку, що «військовий підрозділ як мала соціальна група» – поняття, яке притаманне Збройним Силам різних країн. Узагальнимо отримані психологічні особливості діяльності МСГ, ґрунтуючись на системі авторських критеріїв, запропонованих вище. Визначення поняття МСГ, і її головна функція - збігаються у Статутах країн НАТО: це невелика група військовослужбовців (8-10 осіб), які мають спільні цілі задля успішного виконання бойового завдання, структура взаємин, ієрархія ролей, сильна групова динаміка, взаємозалежність, військова ГРУПОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ (згуртованість, довіра, єдність); це – родина в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях, а також процесі тренувань.

9. Ключовими психологічними характеристиками військового персоналу, які є ключовими для досягнення успіху, на основі порівняльного аналізу є: СТРЕСОСТІЙКІСТЬ, РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ(психологічна стійкість), АДАПТИВНІСТЬ, ЕМОЦІЙНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ, КОГНІТИВНИЙ та ЕМОЦІЙНИЙ САМОКОНТРОЛЬ, ВІРА В СЕБЕ ТА ЧЛЕНІВ МСГ, НАПОЛЕГЛИВІСТЬ, СИЛА ДУХУ, ПСИХОЛОГІЧНА ЄДНІСТЬ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ (спільні норми, цінності).

10. Роль Збройних Сил країн Альянсу - формування та підтримка світового порядку, захист національних інтересів країни, колективна оборона НАТО. Специфіка військової діяльності Збройних Сил НАТО - відпрацювання механізмів колективної безпеки Альянсу. Розуміння важливості взаємодії із Збройними Силами безпеки та оборони України (стаття 5 НАТО). В силу зазначеного вище витікає, важливість засвоєння уроків когнітивної війни в Україні через долучення до ПРАКТИЧНОГО відпрацювання механізмів колективної оборони НАТО, у фінальній фазі в рамках навчань. Уроки українського, унікального досвіду ведення когнітивної війни були імплементовані українськими фахівцями у сценарій навчань (2025 рік), «щоб підготувати військових до ведення бойових дій в умовах, що швидко змінюються» (Дрофич.М., 2025). Участь українських

експертів JАТЕС у навчаннях 2025 є одним із ключових моментів підготовки НАТО відповідно до статті 5, і має стратегічне значення для України.

11. Представлені результати дослідження підтверджують висунуту гіпотезу про комплексний характер психологічної стійкості військовослужбовців. Отримані кореляційні зв'язки свідчать про системну взаємодію між стресостійкістю, резильєнтністю, військово-професійною життєстійкістю та самоефективністю, а також їх обернений зв'язок зі страхом смерті.

Кореляційний аналіз (Офіцери):

Для цієї групи використовувався коефіцієнт кореляції Пірсона (r), оскільки дані мали нормальний розподіл. Виявлено зворотну кореляцію між "Страхом смерті" та "Самоефективністю". Це означає, що підвищення впевненості у своїх силах знижує рівень тривожності перед смертю.

Кореляційний аналіз (Сержанти): Через наявність нетипового показника (Серж. 19, бал 84) використано коефіцієнт Спірмена та виявлено пряму кореляцію між "Життєстійкістю" та "Резильєнтністю" ($r = 0.68$). Сержанти, які краще адаптуються до служби, швидше відновлюються після стресу.

Кореляційний аналіз (Рядові):

Використано коефіцієнт Спірмена через велику вибірку.

Виявлено пряму кореляцію між "Стресостійкістю (Семиченко)" та "Рівнем стресостійкості" ($r = 0.72$). Обидві методики валідно підтверджують стан опитувальних.

Результати тесту-опитувальника «Визначення стресостійкості особистості» (В. А. Семиченко) свідчать про те, що офіцери мають найвищий рівень стресостійкості, що вказує на сформованість психологічних механізмів адаптації та саморегуляції. Сержанти займають проміжну позицію, тоді як солдати демонструють нижчі показники, що зумовлює необхідність посиленої психологічної підтримки цієї категорії.

За шкалою резильєнтності Коннора–Девідсона встановлено, що офіцерський склад характеризується більшою здатністю до відновлення після психотравмуючих подій. Сержанти та солдати мають достатній, але менш стабільний рівень резильєнтності, що підвищує ризик емоційного виснаження за умов тривалих бойових дій.

Результати шкали загальної самоєфективності демонструють поступове зростання віри у власні можливості зі зростанням службового статусу. Низькі або середні показники у солдатів можуть свідчити про потребу в підтримці, наставництві та зміцненні впевненості у власній професійній спроможності.

Дані за шкалою страху смерті (DAS) показують, що сержанти мають найвищий рівень даного показника, що може бути пов'язано з високою відповідальністю за підлеглих і безпосередньою участю в бойових діях. Це вказує на необхідність регулярної психологічної декомпресії та підтримки командирів середньої ланки.

Опитувальник психологічної стійкості військовослужбовців ЗСУ підтвердив, що офіцери мають найвищий інтегральний рівень психологічної стабільності. Найнижчі показники у сержантів свідчать про накопичення хронічного стресу та ризик професійного вигорання.

Результати методики оцінювання рівня стресостійкості вказують на мобілізаційний характер адаптації у солдатів, тоді як у сержантів і офіцерів можливі ознаки перевтоми, що потребує профілактичних заходів.

Опитувальник військово-професійної життєстійкості (О. Кокун) засвідчив, що офіцери мають найвищий рівень залученості, контролю та готовності сприймати труднощі як виклик. Солдати та сержанти потребують розвитку навичок довготривалої психологічної витривалості.

12. Отже, підтверджено гіпотезу дослідження: в особливих та ризиконебезпечних умовах військової діяльності військовослужбовців ЗСУ з різним досвідом бойових дій демонструють різний рівень стресостійкості. Саме так, військовослужбовці ЗСУ з різним досвідом бойових дій демонструють різний рівень стресостійкості, оскільки військова професія є

високострессовою, і хоча бойова підготовка та психологічні тренінги формують стійкість, постійний вплив бойових стресорів (небезпека, перевантаження, порушення режиму, нестандартні ситуації) вимагає індивідуальної здатності витримувати навантаження, що призводить до різних реакцій та проявів негативних психічних станів. Рівень стресу залежить від тривалості та періодичності перебування військовослужбовця в зоні бойових дій, частоти бойових зіткнень, участі у складних операціях з нестандартними ситуаціями.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що психологічна стійкість військовослужбовців у воєнний період є багатовимірним утворенням, яке залежить від службового статусу, професійного досвіду та індивідуальних психологічних ресурсів. Отримані дані мають важливе практичне значення для діяльності військового психолога та можуть бути використані для підвищення ефективності психологічного супроводу, збереження психічного здоров'я та боєздатності особового складу. Це в певній мірі доводить доцільність використання комплексу психодіагностичних методик для всебічного аналізу психологічної стійкості в умовах бойової діяльності.

Здійснений теоретико-методологічний та емпіричний аналіз малодослідженої проблеми психологічних особливостей діяльності військовослужбовців в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях, а також ґрунтуючись на показниках якісного та кількісного аналізу емпіричного дослідження, узагальненні кореляційних зв'язків між психологічними показниками, ми дійшли висновку:

а) що різні рівні стресостійкості військовослужбовців офіцерів, сержантів, рядових мають різні рівні КОГНІТИВНИХ ВИКРИВЛЕНЬ, наслідком яких є неправильні військові рішення, смертність серед військових.

б) негативним чинником, який суттєво впливає на когнітивний самоконтроль, адаптацію до бойових дій, професійну, а також психічну

адаптацію є бойове перенавантаження, швидкі зміни польових умов бойової діяльності, кліматичні умови, брак сну тощо, а потім спад через виснаження військовослужбовців. Вони потребують гнучкого мислення у прийнятті термінових рішень.

в) психологічні механізми саморегуляції, їх свідомі смислові рівні свідчать про персоналізовані пошуки воїнами шляхів усунення дискомфорту через переосмислення цінностей, усвідомлення потреб, чіткого критичного мислення.

Тому нами запропоновані практичні рекомендації з розвитку критичного мислення окремо для офіцерського, сержантського, рядового складу військового підрозділу, а також МСГ.

Нижче запропоновані методичні поради для 80 досліджуваних різних військових категорій, з різним бойовим досвідом:

РЕКОМЕНДАЦІЇ ОФІЦЕРСЬКОМУ СКЛАДУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ОСОБЛИВИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ СИТУАЦІЯХ:

1. Теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних особливостей формування та розвитку критичного мислення офіцерів-лідерів оперативного рівня є виключно актуальною, але малорозробленою проблемою військової діяльності фахівців, які діють та приймають рішення в екстремальних та високоризикованих бойових діях.

2. Домінантною компетентністю офіцера в бойових, динамічно-змінювальних польових умовах, має стати формування когнітивної стійкості та критичного мислення для ухвалення продуктивних рішень, що забезпечують когнітивну перевагу над ворогом в конкретній екстремальній ситуації, зберігають когнітивний самоконтроль, когнітивну стійкість в умовах браку часу та невизначеності ризику.

3. Формування наведених векторів формування та розвитку критичного мислення офіцерського складу військових підрозділів ЗСУ суміжних із країнами НАТО потребують формування та розвитку ЦІЛІСНОЇ МОДЕЛІ

розвитку критичного мислення офіцера-лідера, здатного приймати креативні, інноваційні рішення на полі бою когнітивної війни.

4. Заслужують на належну увагу у процесі розвитку офіцерів як змін у когнітивних процесах, формування толерантності до невизначеності ступеню ризику бойової, особливої ситуації, прогностичність так і когнітивна гнучкість в оцінці наслідків рішень.

5. Варто акцентувати увагу офіцерам-лідерам на формуванні компонентів критичного мислення в особливих та ризиконебезпечних ситуаціях сучасного бою, зокрема: моніторинг власних когнітивних процесів, якість обробки вхідної інформації, володіння іноземною мовою на рівні, що забезпечує конструктивну взаємодію із Силами НАТО.

РЕКОМЕНДАЦІЇ СЕРЖАНТСЬКОМУ СКЛАДУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ОСОБЛИВИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ СИТУАЦІЯХ:

1. Сержантський склад: особливості формування та розвитку стресостійкості сержантського складу військових підрозділів, як свідчать наші власні спостереження та результати проведеного емпіричного дослідження, свідчать про значущу роль самооцінки особистості сержанта у когнітивній структурі його стресостійкості. Чим вище самооцінка воїна, тим вище його стресостійкість, і особливо, в екстремальних та з високим ризиком ситуаціях (Рівень стресостійкості 30,5; Психологічна стійкість 63,5; Самоефективність 30,5).

2. Адекватний рівень самооцінки у сержантів має сформувати схильність конструктивно оцінювати особистісний військовий потенціал у складі МСГ, власні ресурси у виборі правильних стратегій подолання стресу.

3. Адекватний рівень самооцінки під час бойових дій створює умови для вибору результативних копінг-стратегій та патернів військової поведінки сержантського складу ЗСУ.

4. Формування та розвиток когнітивного компоненту у когнітивній структурі стресостійкості сержантів ЗСУ буде сприяти позитивному

сприйняттю, оптимістичним настановам, конструктивним військовим позиціям військовослужбовця, знижувати рівень психоемоційної напруги, підвищувати витримку під час виконання військових завдань в умовах стресу або дистресу.

РЕКОМЕНДАЦІЇ РЯДОВОМУ СКЛАДУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ОСОБЛИВИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ СИТУАЦІЯХ:

1. На основі отриманих нами емпіричних даних, визначено, що критеріями формування стресостійкості воїнів-новачків, на які доцільно офіцерам-вихователям звернути першочергову увагу в умовах сучасної когнітивної війни, є емоційна компетентність, саморегуляція (когнітивний самоконтроль), висока самооцінка (віра в себе та членів МСГ), усвідомлення себе як суб'єкта військової спільної діяльності.

2. Констатовано, що для рядових-новачків доцільно формувати та розвивати системний розвиток стійкості до гіперстресових та гіперризикованих ситуацій під час у тренінгових імітації екстремальних бойових умов.

3. Визначено, що у поведінковому компоненті формування стресостійкості рядового складу ЗСУ домінантними є рівні їх прояву. Тому доцільним є формування та розвиток професійних військових компетенцій, зокрема: емоційна, когнітивна, самоорганізаційна, мотиваційна, волева.

Теоретична значущість роботи і новизна дослідження визначається новизною отриманих теоретичних та методологічних результатів дослідження щодо рівнів стресостійкості трьох категорій воїнів ЗСУ (офіцерів, сержантів, рядових) в особливих та з високим ризиком для життя бойових, польових умовах когнітивно-дронові війни у період 2025-2026 року, які не знайшли системного відображення у науково-психологічній літературі сьогодення:

- вперше надано визначення поняття "стресостікість" військовослужбовців різних військових категорій (офіцерів, сержантів,

рядових), із досвідом бойових дій не менше 3-х років, за екстремальних та ризиконебезпечних ситуацій: "Стресотійкість офіцерів, сержантів, рядових з різним бойовим досвідом - це системно інтегративна властивість особистості, що має та прогнозує варіативну адаптивність до стресу в особливих умовах прийняття військового рішення за умови високого ризику " (визначення - Білий В.І., 2025);

- розкрито особливості психології воїна ЗСУ як військового професіонала та лідера через психологічну структуру особистості військовослужбовця (індивідуальність-особистість -суб'єкт військово-професійної діяльності в сучасних умовах динамічних змін когнітивно-дронові війни та суміжних із вимогами НАТО до спільних тактичних та оперативних дій із захисту території України);

- розкрито специфіку професійної діяльності як психологічної категорії, психологічні компоненти здатності до бойових дій, що формують ключові психологічні риси воїнів ЗСУ до успішних сумісних дій з країнами Альянсу;

- констатовано фактори психогенного ризику у когнітивно-дроновій війні в особливих умовах діяльності у період 2025-2026 року, надано класифікацію екстремальних факторів психогенного ризику, їх вплив на розвиток рівнів стресотійкості під час прийняття військового рішення в умовах жорсткого ліміту часу на обмірковування та швидких змін на полі бою;

- досліджено субординацію зовнішніх та внутрішніх детермінант (умов) діяльності воїна, розкрито психологічну сутність феномену «психологічна готовність», установка, специфіка адаптації до стресових, екстремальних ситуацій з високим ризиком для життя в складі військової малої соціальної групи (8-10 осіб);

- розроблено систему заходів: психологічних, соціальних та організаційних розвитку стресотійкості окремо для кожної когорти досліджуваних: офіцерів, сержантів та рядових;

- подано методичні рекомендації для розвитку критичного мислення всіх 3-х категорій військових, домінантний розвиток когнітивної стійкості, критичного мислення, що є предикторами ефективної військової діяльності.

Практична значущість роботи полягає в тому, що

- поглиблено та розширено процедуру психодіагностики стресостійкості воїнів ЗСУ;

- запропонована система МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ для розвитку критичного мислення, що забезпечує когнітивну перевагу над ворогом для офіцерів, сержантів, рядових як КЛЮЧОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ сучасного когнітивного воїна;

- надана система МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ психологічного, соціального та організаційного розвитку стресостійкості військового персоналу, що ґрунтуються на інноваційних законах когнітивної науки, когнітивних принципах обробки інформації, що допоможуть різним військовим категоріям воїнів, з різним бойовим досвідом участі в оперативних діях з особливим ризиком для їх життя та безпеки, приймати правильні, обґрунтовані рішення;

- надані МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ є підґрунтям наших подальших наукових розвідок до підготовки КОМПЛЕКСНИХ ПРОГРАМ та ОПЕРАТИВНОГО ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ діагностики рівня стресостійкості воїн-захисника в реальних бойових умовах.

Це мають бути Загальні, Цільові, Спеціальні Програми психодіагностики

військового персоналу, що виконує свій військовий обов'язк в екстремальних, з високим ризиком для життя ситуаціях;

- результати дослідження можуть використовуватися в освітньому процесі ЗВО, в навчальних курсах та розділах програм: Екстремальна психологія; Психологія ризику в особливих умовах; Кризова психологія; Психологія стресостійкості в особливих умовах;

- наведені результати емпіричного дослідження також можуть бути використані для подальшого поглиблення та розширення щодо

малодослідженої феноменології стресостійкості когнітивного воїна за умов когнітивно-дронові війни в особливих, непередбачуваних, раптових змін на полі бою та ризиконебезпечними ситуаціями для безпеки та життя військовослужбовців ЗСУ.

Апробація результатів магістерського дослідження:

1. Білий В.І. Психологічні особливості діяльності військовослужбовців в особливих та ризиконебезпечних умовах: малодосліджені проблеми. *Економіко-правові, управлінсько-технологічні та соціально-психологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд : матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Т. 2. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2025. С. 14-16

2. Деркач Л.М., Білий В.І. Сучасна широкомасштабна війна в Україні: прогресивні підходи Збройних Сил України, НАТО та ЄС- мультидоменний Альянс. *Progressive Approaches in Science and Engineering: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. November 26-28, 2025. Copenhagen, Denmark*. pp.645-649. <https://doi.org/10.70286/isu-26.11.2025>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артеменко А., Батаєва К. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО / ООС: монографія, Харків: Вид-во ХГУ «НУА», 2022. 192 с.
2. Аршава І.Ф. Емоційна стійкість людини та її діагностика: Монографія. Дніпро: Вид-во ДНУ, 2006. 336 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Гапон Н.П., Грабовська С.Л та ін. Багатовимірність особистості: психологічний ракурс: колективна монографія: Львів: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2015. С.5.
5. Генеза сучасної інформаційно-когнітивної (гібридної) війни в українському контексті та глобальному вимірі: наукове дослідження / С.Д.Максименко, Л.М.Деркач. Київ: «Видавництво Людмила», 2024. 128 с.
6. Деркач Л.М., Шевяков О.В., Бурлакова І.А та ін.. Когнітивна наука: Навч. посібник. Київ: видавничий дім «Кондор», 2021. С.6
7. Диференційна психологія. Видання 2-ге, перероблене і доповнене: підручник ./ заг. Ред. академіка С.Д.Максименка. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. С.306; С. 318-319.
8. Дикун В.Г., Мороз В.М., Стасюк В.В. Методологія дослідження морально-психологічного стану особового складу військ (сил): навч.-метод. посіб. Київ: 7БЦ. 2023. 383 с.
9. Дячкова О.М. Залежність ефективності діяльності в особливих умовах від структури особистості фахівця. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020, №2. С. 163-168
10. Дрофич М. Стає частиною колективної оборони НАТО: Україна вперше долучилася до відпрацювання механізмів її статті. 28 грудня 2025. С.1-3 <https://www.jbozrevatel.com/ukr/politics-news/stae-chastinoj-nato-ukraine-ypershe>

11. Екстремальна психологія: методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія /уклад. О.М.Амплеєва. Одеса: Бондаренко М.О., 2024. С.17-23.
12. Кінь О. Аналіз теорії і практики розвитку когнітивних загроз у сфері воєнної безпеки: шляхи подолання. *Military Science*. Vol.3.NO.2(2025), pp.240-258
13. Козаков В.А. Психологія діяльності та навчальний менеджмент: Підручник. У 2-х ч.-Ч.І. Психологія суб'єкта діяльності. – КНЕУ, 2000. С.17.
14. Кокурн О.М. та ін. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій: метод. посіб. // О.М.Кокурн, В.В.Клочков, В.М.Мороз, І.О.Пішко, Н.С.Лозинська. Київ-Одеса: Фенікс, 2022. -128 с.
15. Колесніченко О.С., Мацегора Я.В., Приходько І.І. Психологічна готовність до ризику військовослужбовців 2019 .
16. Корчемний П.А. Військова психологія: методологія, теорія, практика, 2010.
17. Кириченко А.В. Психологічна готовність військовослужбовців Десантно-штурмових військ Збройних Сил України до діяльності в бойових умовах: дис...д-ра філософії:19.00.09. Київ, 2023.281 с.
18. Клочко В.І., Коломієць А.А. Фундаменталізація математичної освіти майбутніх економістів як чинник розвитку їх логічного мислення. *Economics, Science, Education: integration and Synergy. Materials of International Scientific and Practical Conference, Bratislava, 18-21 January 2016. Vol.3. P. 62-63.*
19. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості. Монографія. Київ: Ніка-Центр, 2007. 432 с.

20. Кокун О.Т., Пішко І.О., Лозинська Н.С., Олійник В.О. Теоретичні основи посттравматичного зростання військовослужбовців Збройних Сил України. *Науково-дослідний центр Збройних Сил України*. 2023.
21. Корольчук В.М. Психологічні засади дослідження стресостійкості особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 26. С.83-192.
22. Корнієнко М.В. Стратегічна роль США в забезпеченні безпеки України: військова допомога та дипломатичний вплив у контексті агресії росії. *Науковий блог Національний університет Острозька академія*. 2025. С.1.
23. Кудінова М.С. Структурно-компонентний аналіз феномену стресостійкості особистості. *Теоретичні та прикладні аспекти психології*. 2014. №1 (34). С.156-173.
24. Лісовський П.М. Військова психологія: методологічний аналіз: навчальний посібник.- Київ: Кондор-Видавництво, 2017. С.20-23.
25. Литвин А., Руденко Л. Психологічна підготовка майбутніх фахівців сектору безпеки та оборони. Проблеми психології діяльності в особливих умовах: Матеріали II Всеукр.наук.-практ. конф., М. Черкаси, 23 квітня 2024 р. – К.: 7БЦ, 2024. С.75.
26. Лиса А. Україна вперше долучилася до відпрацювання статті 5 НАТО. 28 грудня 2025. С.1-2. <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4843633-ukraina-vpershe-doluchilasiya-do-vidprasyvannsa-statti-5-nato>
27. Лисенко Д.П. Психологічні особливості розвитку довіри в системі взаємин «командир – підлеглий» у бойових умовах: дис... д-ра філософії. Київ, 2021. 251 с.
28. Максименко С.Д., Деркач Л.М., Максименко К.С., Савченко Г.В., Ірхін Ю.Б. *Психологія когнітивної війни в українському контексті: важливі виміри національної та глобальної безпеки*: монографія за ред. проф. С.Д. Максименка. Київ: Видавництво Людмила, 2025. 680 с.
29. Малик І.Р. Когнітивна війна: людська свідомість як поле бою. *Регіональні студії*, 2024. С. 45-50.

- 30.Маноха І.П., С.209)Міністерство оборони США. Ukraine Security Assistance [Електронний ресурс]. 2024.-Режим доступу: <https://www.defense.gov/News/Releases>
- 31.Нестеренко Н.В. Мілітарна ідентичність сержанта сухопутних військ Збройних Сил України. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м.Київ, 05 грудня 2024 р.).Київ: НУОУ, 2024. С. 231-232
- 32.Нехаєнко С.І. Вплив чинників війни на розвиток системи психологічного забезпечення. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 05 грудня 2024 р.).Київ: НУОУ, 2024. С. 81.
- 33.Неурова А.Б., Романишин А.М. Психологія індивідуальної роботи з військовослужбовцями:навч.-метод.посіб. Центр учбової літератури, 2023. 334 с.
- 34.Новосколькова Л., Меженська О., Бадер А. Когнітивна стійкість як складова оборонного потенціалу: проблема інформаційної вразливості Збройних Сил України. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог.студії.2025. Випуск 59, С.353-359.
- 35.Основи військової психології: навч.пос Г.В. Бондарев, П.П. Круть; Харків, нац.ун-т внутр..справ. Харків, 2020.272 с.
- 36.Павлушенко С.М. Фрустраційна толерантність військовослужбовців Сил спеціальних операцій до виконання завдань в бойових умовах: дис... д-ра філософії, Київ, 2023.-386 с.
- 37.Пліско В. Теоретичні та методичні засади формування готовності працівників правоохоронних органів до діяльності в умовах екстремальних ситуацій: дис. доктора педагогічних наук:13.00.04. К., 2004.

- 38.Проданова О.М. Мотиваційні ресурси особистості та переживання кризового стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*,2021. Серія Психологія. Випуск 4. С.145-149.
- 39.Поліщук О. Психологічні компоненти стресостійкості особистості. <http://oldconf.neasmo.org/ua/node/1348>
- 40.Психологія діяльності в особливих умовах: навч.пос. / За заг.ред. проф. М.А.Кришталя. Черкаси, 2021 -120 с.
- 41.Психологія діяльності в особливих умовах:*словник-довідник*/ І.І.Приходько та ін.; за заг. ред.проф.І.І.Приходька.Харків: НА НГУ, 2021. 118 с.
- 42.Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс:навч.-мето. Посіб./ [Н .Гусак, В.Чернобривкіна, В. Чернобривкін та ін.; за заг. Ред.. Н.Гусак]; Нац. Ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ :НаУКМА, 2017. 92 с.
- 43.Психологія діяльності в особливих умовах: навчальний посібник / За заг.ред.проф. М.А.Кришталя.-Черкаси:видавець Третяков О.М., 2012. 120 с.
- 44.Риженко А.Україна вперше долучилася до відпрацювання механізмів статті 5 Договору НАТО на навчання Loyal DOLOS 2025.*Генштаб України*.28 грудня 2025 року. <https://ua.korrespondent.net/ukraine/48436>
- 45.Романовський М.В. Вплив ігор та симуляції на когнітивний розвиток військовослужбовців. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах:збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 05 грудня 2024 р.)*.Київ: НУОУ, 2024.С.261-262.
- 46.Рощенков Т.О. Шляхи створення дієвої командної вертикалі в підрозділі за рахунок військового лідерства в умовах російсько-української війни. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах: збірник матеріалів*

Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 05 грудня 2024 р.). Київ: НУОУ, 2024. С.204.

- 47.Санташов В.І., Герасименко О.В. Діагностика кризових психічних станів військовослужбовців методом портретних виборів Л. Сонді. *Вісник Національного університету оборони України*, 4 (80), 2024. С.132-140.
- 48.Семененко О., Кінь О., Ткач І. та ін. Воєнно-економічні наслідки когнітивного впливу на систему воєнної та національної безпеки України. *Social Development and Security*, Vol.15, NO.3, 2025
- 49.Сидоренко Т., Палажченко О. Поняття про сутність інформаційної грамотності. *Економіка. Менеджмент. Бізнес.* №3, 2021 URL: <https://journals.dut.edu.ua/index/php/emb/article/view/2557/2458>
- 50.Сиротенко В.П. Психологічні особливості дій підрозділів спеціального призначення МВС в екстремальних ситуаціях. *Збірник наукових праць КПНУ ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України*, 2010. С.478-483.
- 51.Сиротенко В.П. Психологічні особливості дій підрозділів спеціального призначення МВС в екстремальних ситуаціях. *Збірник наукових праць КПНУ ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України*, 2010.С478.
- 52.Сонді Л. (2005) Підручник експериментальної діагностики особистості. Когіто-Центр.
- 53.Стасюк В.В., Українець В.М. Сутність стресостійкості в психологічній науці. *Науковий журнал «Габітус»*, Одеса, 2023. Вип.48. С.60-65.
- 54.Стандарти та вимоги НАТО до професійної підготовки військовослужбовців. *Ukraine to NATO* URL; <https://ukrainetonato.com.ua/osvita-ta-boyova-pidhotovka-za-ztandartamy-nato/standarty-ta-vymohy-nato-do-profesiynoi-pihotovky-viyskovosluzhbovtsiv/> (дата звернення 25.11.2025).

55. Стрельбицький М., Гринь М. Когнітивна війна Росії проти України. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки*. Випуск 1(64), 2023. С.46-52.
56. Смирнов Б. Психологія діяльності в екстремальних ситуаціях. Харків, 2017. 292 с.
57. Тараненко Г.Г. Когнітивна безпека як вимір російсько-української війни. *Політологічний вісник*, 92 (2024). С.371-381.
58. Тептюк Ю.О. Психологічні умови розвитку стресостійкості у соціальних працівників різних вікових категорій. Автореф....дис....канд.психол.наук. К., 2021. 23 с.
59. Трофимович Л.В. Роль Збройних Сил США у стримуванні біологічних загроз та підтримці системи громадського здоров'я на початку 21 ст. *Вісник науки та освіти*. №12(30), 2024. С.1711-1713.
60. Українець В.М. Авторська методика оцінювання рівня стресостійкості військовослужбовцями механізованих підрозділів до дій в умовах оборонного бою. *Слобожанський науковий вісник*. Серія Психологія, вип.2, 2024. С.77-82.
61. Українець В.М. Вплив психологічних чинників оборонного бою на стресостійкість особового складу механізованих підрозділів. *Психологія та соціальна робота*. Одеса, 2024, №2(58).С.62-75.
62. Чайковський А.Р., Толмачов О.А. Психологічна підготовка військових кадрів: сучасні методики та підходи в контексті державного управління у сфері безпеки. RESEARCH GATE. Січень 2024. <https://www.researchgate.net>
63. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. С.429.
64. Шевченко, Н.Ф. Психологічна допомога в кризових та екстремальних ситуаціях: навч. посіб. Запоріжжя: Запорізький національний університет.

- 65.Шемаєв В.М., Єрьоміна Л.В. Когнітивна війна як складова сучасної гібридної війни // Юридичний науковий електронний журнал №7, 2024. С.300-304.
- 66.Ягупов В. Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 05 грудня 2024 р.), Київ: НУОУ, 2024. С 307.
- 67.Allport G.W. The Historical Background of Modern Social Psychology In G. Lindzey (Ed.) *Handbook of Social Psychology*: Cambridge, MA: Addison-Wesley.1954.1-st ed., Vol.1. P. 46.
- 68.Available at: <https://ecfr.eu>
- 69.Barry, B. (2023). Russia's War in Ukraine: What are the New Military Lessons? *Strategic Study*, 2022.
- 70.Berkovits, M (2023). Strategic Lessons of the Russian-Ukrainian Conflict. NO.549, March, 6. National Institute of Public Policy, pp.6.
- 71.Claverie B., Du Cluze (2022). Cognitive Warfare: The Advent of the Concept of "Cognitics" in the Field of Warfare. *Cognitive Warfare. First NATO Scientific Meeting on Cognitive Warfare (France).21 June 2021*. Collaboration Support Office, 2022.
- 72.Cognitive Warfare: Strengthening and Defending the Mind. *NATO's Strategic Warfare Development Command*. April 5, 2023.<http://surl.li/jmcera>
- 73.Group Dynamics: Research and Theory/edited by Darwin Cartwright, Alvin Zander. Edition, 3-rd ed.Description, New York: Harper &Row, 1968 ix, 580 pp.
- 74.Edwards, M., Peccei, R. (2010). Perceived Organizational Support, Organizational Identification, and Employee Outcomes. *Journal of Personnel Psychology*. 2010. NO.9.pp.17-26.
75. Flood F., Keegan R.(2022). Cognitive Resilience to Psychological Stress in Military Personnel.*Front.Psychol*, 16 March, Vol.13-2022

76. Happening in 2024: Advancements in Cognitive Warfare, Multi-Domain Operations, Future Operating Environments, Sweden's Accession to NATO. *NATO Review*, January 8, 2024.
77. Kogut Y. (2023) Hybrid Warfare of a New type as a Threat to the National Security of States. SIDCON Consulting Company; DAKOR Publishing House.
78. Kogut Y. (2022) Cyberwarfare, Cyberterrorism, Cybercrime (Concepts, Strategies, Technologies): A Practical Guide.
79. Leonard, M. (2024). Europe Needs a New Strategy for Ukraine. *European Council on International Relations*. Jan. 8, 2024
80. NATO's Approach to Countering Disinformation. NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_219728.htm [accessed date September 12, 2025]
- Pacht, R. (2014). Reflections on Perfection. *American Psychologist*. 2014. Vol. 39. pp. 386-390.
81. Peck, M. (2025). Predictions About the War in Ukraine Are Usually Wrong. So Here ARE Mine for 2024, *Center for European Policy and Analysis*. Jan 24, 2024 Available at: cepa.org
82. STANAG 2437:2017/AJP-01 € (1) Allied Joint Doctrine for operations/NATO Standardization Office (NSO). URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-01_EDE_VI_E_2437/pdf

Загальні обов'язки командирів (начальників):

Командир (начальник) є єдиначальником і особисто відповідає перед державою за бойову та мобілізаційну готовність довіреної йому військової частини, корабля (підрозділу); за забезпечення охорони державної таємниці; за бойову підготовку, виховання, військову дисципліну, морально-психологічний стан особового складу; за внутрішній порядок, стан і збереження озброєння, боєприпасів, бойової та іншої техніки, пального і матеріальних засобів; за всебічне забезпечення військової частини, корабля (підрозділу); за додержання принципів соціальної справедливості. Командир (начальник) відповідно до посади, яку він займає, повинен діяти самостійно і вимагати від підлеглих виконання вимог Конституції України, законів України, статутів Збройних Сил України та інших нормативно-правових актів.

Командир (начальник) зобов'язаний: планувати роботу і здійснювати заходи щодо підтримання та удосконалення бойової та мобілізаційної готовності і вимагати їх виконання, своєчасно вносити до планів роботи необхідні зміни (уточнення), вживати заходів для охорони державної таємниці, забезпечення прихованого управління військами; знати стан справ у дорученій йому військовій частині(підрозділі), ділові, морально-психологічні якості безпосередньо підпорядкованих військовослужбовців, бойову та іншу техніку, озброєння, що є в частині, на кораблі (у підрозділі), вміло керувати військовою частиною, кораблем (підрозділом) як у повсякденному житті, так і під час виконання бойових завдань; організувати та безпосередньо керувати бойовою підготовкою, здійснювати контроль за її ходом, об'єктивно оцінювати досягнуті підлеглими результати, підбивати підсумки й заохочувати кращих, узагальнювати та впроваджувати передовий досвід у практику навчання особового складу, ефективно використовувати навчально-матеріальну базу, спрямовувати кошти та матеріальні засоби на вдосконалення цієї бази; постійно вдосконалювати особисту підготовку та майстерність підпорядкованих командирів (начальників), методи керівництва військовою частиною, кораблем (підрозділом), особисто проводити навчання та заняття з особовим складом військової частини, корабля (підрозділу), займатися правовим вихованням підлеглих, своєчасно вживати заходів для виконання завдань соціально-психологічного забезпечення бойової підготовки; завжди мати точні відомості про особовий склад, озброєння, боєприпаси, бойову та

іншу техніку, пальне, матеріальні засоби (кошти), що є у військовій частині, на кораблі (у підрозділі) за штатом, списком і в наявності; встановлювати у військовій частині, на кораблі (у підрозділі) такий внутрішній порядок, який гарантував би неухильне виконання законів України і положень статутів Збройних Сил України; показувати приклад дисциплінованості, неухильного виконання вимог законодавства, наказів і розпоряджень командирів (начальників); бути ввічливим і справедливим у ставленні до підлеглих, не принижувати їх честі і гідності; постійно виховувати підлеглих у дусі гуманізму та людяності, спираючись при цьому на загально визнані принципи міжнародного права; проводити роботу щодо зміцнення військової дисципліни, запобігання надзвичайним подіям і злочинам серед особового складу, своєчасно виявляти й усувати їх причини; аналізувати стан військової дисципліни і об'єктивно доповідати про це старшому командирові (начальникові); виявляти чуйність та бути уважним до підлеглих, поєднувати вимогливість і принциповість з повагою до їх честі і гідності, вникати в проблеми їх побуту, забезпечувати соціальну та правову захищеність, у разі необхідності клопотати за них перед старшими командирами (начальниками); знати потреби і запити особового складу, приймати рішення за його заявами, скаргами та іншими зверненнями; організовувати своєчасну видачу всіх видів забезпечення та перевіряти його повноту; організовувати культурно-освітню діяльність для зміцнення здоров'я та фізичного розвитку; роботу, створювати умови здійснювати заходи щодо безпеки особового складу військової частини, корабля (підрозділу) та інших осіб під час роботи з озброєнням, бойовою та іншою технікою, обладнанням, проведення стрільб, навчань, несення вартової і внутрішньої (чергової та вахтової) служби, виконання Інших військових обов'язків; особисто керувати кадровою роботою та відбором кандидатів для вступу до військово-навчальних закладів; організовувати експлуатацію, збереження і використання за призначенням казармено-житлового фонду, комунальних споруд, Інженерних мереж, наданих для розквартирування військових частин і підрозділів; контролювати додержання заходів пожежної безпеки у військово-військовій частині, на кораблі (у підрозділі); вживати заходів для охорони довкілля в місцях розташування та дій військ; організовувати та здійснювати заходи, спрямовані на захист особового складу, озброєння, боєприпасів, бойової та іншої техніки і майна від зброї масового ураження, звичайних засобів ураження; під час вирішення питань, пов'язаних з трудовою діяльністю працівників, суворо додержуватися законодавства про працю; вживати заходів для відшкодування матеріальних збитків, заподіяних військовій частині(підрозділу).

Загальні обов'язки сержантів :

Обов'язки сержанта ЗСУ, згідно зі статутами, охоплюють керівництво, виховання, дисципліну та забезпечення підрозділу: вони навчають особовий склад, підтримують бойову готовність, слідкують за станом техніки, займаються веутрішньою службою (наряди, прибирання), забезпечують дисципліну й морально-психологічний стан бійців, а також виконують багато інших завдань на рівні взводу, роти, батальйону, бригади, діючи як «міст» між офіцерами та солдатами, що вимагає високого професіоналізму. Основні обов'язки сержантів (залежно від посади: командир відділення, головний сержант роти\взводу, головний сержант батальйону\бригади):

Бойова підготовка:

- знати тактику дій в різних видах бою.
- досконало володіти штатним озброєнням, технікою та спорядженням.
- навчати підлеглих, контролювати їхній професійний розвиток.

Управління та дисципліна:

- бути прикладом для підлеглих, підтримувати високий морально-психологічний стан.
- слідкувати за дотриманням військової дисципліни, зовнішнім виглядом, охайністю.
- організувати та проводити ранковий огляд, вечірню перевірку.
- призначати особовий склад у наряди та вести відповідну документацію.

Внутрішня служба та забезпечення:

- керувати прибиранням приміщень, підтриманням порядку.
- організовувати господарське та матеріально-технічне забезпечення.
- відповідати за облік, збереження, використання майна, зброї, боєприпасів.
- виконувати обов'язки, коли тимчасово заміщає командира взводу чи старшину роти.

Взаємодія з командуванням:

- доповідати командиру про прохання, порушення та заохочення підлеглих.
- бути радником командира з питань сержантського складу.

Обов'язки рядового:

Рядовий (матрос) у мирний і воєнний час відповідає за точне та вчасне виконання покладених на нього обов'язків і поставлених йому завдань, а також за утримання своєї зброї та дорученої техніки у справному стані, за збереження виданого йому майна. Рядовий (матрос) підпорядковується командирові відділення. За зразкове виконання обов'язків військової служби, успіхи у бойовій підготовці та зразкову дисципліну рядовому може бути надане військове звання старший солдат, а матросу - старший матрос. Старший солдат (старший матрос) зобов'язаний допомагати командирові відділення в навчанні та вихованні рядових (матросів). Рядовий (матрос) зобов'язаний: сумлінно вивчати військову справу, зразково виконувати свої службові обов'язки, засвоювати все, чого навчають командири (начальники), та бути готовим до виконання завдань, пов'язаних із захистом Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України; знати посади, військові звання і прізвища своїх прямих начальників до командира з'єднання включно; виявляти повагу до командирів (начальників) і старших за військовим званням, військовослужбовців, шанувати честь і гідність товаришів по службі, додержувати правил військової ввічливості, поведінки та військового вітання; зберігати державну таємницю, точно, ініціативно, сумлінно виконувати накази командирів (начальників); повсякденно загартовувати себе, вдосконалювати свою фізичну підготовку; постійно бути за формою та охайно одягненим, додержувати правил особистої та громадської гігієни; досконало володіти зброєю і технікою, тримати їх завжди справними, чистими, готовими до бою; охайно носити одяг і взуття, своєчасно й акуратно їх лагодити, щоденно чистити і зберігати, у визначених місцях; неухильно виконувати правила безпеки під час використання зброї, в роботі з технікою та в інших випадках, а також додержувати правил пожежної безпеки; бути хоробрим і дисциплінованим, не допускати негідних вчинків і стримувати від них інших військовослужбовців; у разі потреби відлучитися в межах розташування військової частини (підрозділу) запитати дозволу в командира відділення, а після повернення доповісти йому про прибуття; під час перебування поза розташуванням військової частини поводитися з гідністю і честю, не допускати порушень громадського порядку та негідних вчинків.

Загальні обов'язки військовослужбовців:

Необхідність виконання завдань оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, а також завдань, визначених міжнародними зобов'язаннями військовослужбовців такі обов'язки: України, покладає на свято і непорушне дотримуватися Конституції України та законів України, Військової присяги, віддано служити Українському народові, сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок; бути хоробрим, ініціативним і дисциплінованим; беззастережно виконувати накази командирів (начальників) захищати їх у бою, як святиню оберігати Бойовий Прапор своєї частини; постійно підвищувати рівень військових професійних і знань, вдосконалювати свою виучку і майстерність, знати та виконувати свої обов'язки та дотримуватися вимог статутів Збройних Сил України; знати й утримувати в готовності до застосування закріплене озброєння, бойову та іншу техніку, берегти державне майно; дорожити бойовою славою Збройних Сил України та своєї військової частини, честю України; і гідністю військовослужбовця Збройних Сил поважати бойові та військові традиції, допомагати іншим військовослужбовцям, що перебувають у небезпеці, стримувати їх від вчинення протиправних дій, поважати честь і гідність кожної людини; бути пильним, суворо зберігати державну таємницю; вести бойові дії ініціативно, наполегливо, до повного виконання поставленого завдання; виявляти повагу до командирів (начальників) і старших за військовим званням, сприяти їм у підтриманні порядку і дисципліни; дотримуватися правил військового в'їзду, ввічливості й поведінки військовослужбовців, завжди бути одягненим за формою, чисто й охайно. Про все, що сталося з військовослужбовцем і стосується виконання ним службових обов'язків, та про зроблені йому зауваження військовослужбовець зобов'язаний доповідати своєму безпосередньому начальникові. Військовослужбовець зобов'язаний дотримуватися вимог безпеки, вживати заходів до запобігання захворюванню, травматизму, повсякденно підвищувати фізичну загартованість і тренуваність, утримуватися від шкідливих для здоров'я звичок. Із службових та особистих питань військовослужбовець повинен звертатися до свого безпосереднього начальника, а якщо він не може їх вирішити - до наступного прямого начальника. Військовослужбовець зобов'язаний знати і неухильно дотримуватися прийнятих Україною норм міжнародного гуманітарного права. Кожний військовослужбовець зобов'язаний виконувати службові обов'язки, що визначають обсяг виконання

завдань, доручених йому за посадою. Ці обов'язки визначаються статутами Збройних Сил України, а також відповідними посібниками, порадиниками, положеннями, інструкціями. На військовослужбовців під час перебування на бойовому чергуванні, у внутрішньому і гарнізонному наряді, а також під час виконання інших завдань покладаються спеціальні обов'язки. Ці обов'язки та порядок їх виконання визначаються законами і статутами Збройних Сил України, а також іншими нормативно-правовими актами, що приймаються на основі законів і статутів Збройних Сил України.